

BARIŞI ARAMAK

HUKUKU

DÖNÜŐTÜRMEK:

KADIN

MAHKEMELERİ

ÖRNEĞİ

Özlem Kaya

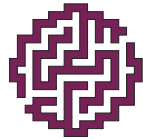
Özgür Sevgi Göral

HAKIKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA MERKEZİ

BARIŞI ARAMAK
HUKUKU DÖNÜŐTÜRMEK:
KADIN MAHKEMELERİ
ÖRNEĞİ

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

Tütün Deposu

Lüleci Hendek Caddesi 12

Tophane 34425 İstanbul/Türkiye

+90 212 243 32 27

info@hafiza-merkezi.org

www.hafiza-merkezi.org

YAZARLAR

Özlem Kaya

Özgür Sevgi Göröl

Raporun "Sunuş" ve "Barış Mücadelesine Kadın Hareketinin İçinden Bakmak" kısımları Özgür Sevgi Göröl tarafından geri kalan kısımları Özlem Kaya tarafından yazılmıştır.

DÜZELTİ

Asena Günel

TASARIM

BEK

BASKI

Sena Ofset

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi,

B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul

T +90 212 613 38 46

www.senaofset.com.tr

HAKİKAT, ADALET VE HAFIZA ÇALIŞMALARI

DERNEĞİ YAYINLARI

ISBN: 978-605-83814-5-2

CHARLES STEWART
MOTT FOUNDATION

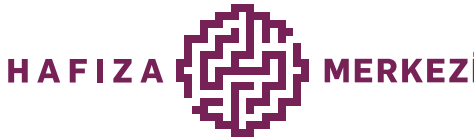

OAK
FOUNDATION

SIGRID RAUSING TRUST

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, bu raporun yayınlanmasına ve rapora esas teşkil eden araştırmanın yapılmasına katkılarından dolayı Charles Stewart Mott Vakfı, Oak Vakfı ve Sigrid Rausing Trust Vakfı'na teşekkür eder.

BARIŞI ARAMAK
HUKUKU DÖNÜŐTÜRMEK:
KADIN MAHKEMELERİ
ÖRNEĞİ

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

6 SUNUŞ

**9 BARIŞ MÜCADELESİNE KADIN
HAREKETİNİN İÇİNDEN BAKMAK**

Çatışma, Kürt Meselesi ve Kürt Kadınların
Mücadelesi
Feminist Hareket ve Kadınların Farklı
Öznellikleri
Kadınların Hakikat ve Adalet Arayışlarında
Farklı Güzergâhlar

19 ARAŞTIRMA KONUSU VE YÖNTEM

**21 BARIŞ MÜCADELESİNDE HAKİKAT VE
ADALET TALEBİ**

Hakikat Komisyonlarına Kadınların
Müdahalesi
Ceza Yargılamaları Alanına Kadınların
Müdahalesi
Gayri Resmî Hakikat ve Adalet Süreçleri

31 KADIN MAHKEMELERİ

Hukukun Sınırlarını Zorlayan Öncüller: Halk
Mahkemeleri
Kadın Mahkemeleri: İlk Örnekler
Japonya Ordusundaki Cinsel Kölelik Üzerine
Uluslararası Savaş Suçları Kadın
Mahkemesi
Saraybosna'da Düzenlenen Kadın
Mahkemesi: Adalete Feminist Bir
Yaklaşım
Kolombiya Kadın Mahkemeleri

**50 SONUÇ YERİNE: KADIN MAHKEMELERİNİN
HAKİKAT VE ADALET ARAYIŞI AÇISINDAN
ÖNEMİ**

**54 RAPOR KAPSAMINDA GÖRÜŞME YAPILAN
KADINLAR**

SUNUŞ

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerini ve bu ihlallerin temel niteliklerini ortaya çıkarmayı, hakkı ihlal edilenleri ve yakınlarını adalet arayışlarında desteklemeyi ve bu ihlaller ile ilgili toplumsal hafızayı güçlendirerek siyasi barışa ve demokrasiye katkı sağlamayı hedefler. Merkez bu hedefler doğrultusunda, insan hakları ihlallerinin uluslararası standartlarda belgelenmesi, emsal olabilecek davaların takibi, ağır insan hakları ihlalleri hakkındaki çok boyutlu hakikatlerin farklı yöntemlerle yaygınlaştırılması ve bu ihlallerin oluşturduğu tahribatin tanınması ve onarılmasını desteklemeye yönelik faaliyetler yürütür.

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi Hafıza Çalışmaları Programı esasen ağır insan hakları ihlallerinin belgelenmesini ve bu ihlallere ilişkin bilgi üretmeyi hedefler. Bu bilgiyi, farklı biçimlerde hafızalaştırma çalışmalarının konusu haline getirmek de Hafıza Çalışmaları Programı'nın çalışma alanının temelini oluşturur. Kurulduğu 2011 yılından bugüne merkezin zorla kaybedilenlere ilişkin oluşturduğu veri tabanına (www.zorlakaybedilenler.org) temel teşkil edecek bilgiyi toplamak programın ana çalışma alanı oldu. Yani sıra program toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşımla hak ihlallerini analiz etmeyi esas eksenlerinden biri olarak gördü. Zorla kaybedilenlerin çok büyük bir kısmının erkek olduğu Türkiye bağlamında kaybedilenlerin eşlerinin deneyimlerine bakma fikri tam da bu toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıktı. 2014 yılında hem kaybetme olgusunun derinlikli biçimde kayıpların eşlerinin deneyimini dikkate alarak anlaşılabilmesi görüşüyle hem de kayıp eşi kadınların deneyimlerinin kendisinin analize konu edilmesi gerektiğine dair feminist yaklaşımla *Fotoğrafi Kaldırmak: Eşi Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri* başlıklı raporu program çalışanlarından Özlem Kaya ve Hatice Bozkurt kaleme aldı. Elinizdeki rapor hak ihlallerinin, bu ihlaller bağlamındaki hakikat ve adalet arayışlarının ve geçiş dönemi adaleti tartışmalarının cinsiyetlendirilmesi gerektiğine dair inancımızın ikinci somut ürünü.

Kadınların Türkiye'de ve küresel ölçekte yürüttükleri hakikat ve adalet arayışlarıyla barış mücadelelerine alan açabilecek bir mekanizma olan "kadın mahkemeleri"ni ele alan bu rapor üç bölümden oluşuyor. *Barış mücadelesine kadın hareketinin içinden bakmak* bölümünde Türkiyeli kadınların hakikat, adalet ve barış mücadeleleri ele alınıyor. Türkiyeli feminist hareket ve Kürt kadın hareketi arasındaki politik ilişkileri, bu iki özgül hareketin oluşturduğu siyasi birikim ile Türkiyeli kadınların barış, adalet ve hakikat arayışlarının farklı güzergâhlarını ele alan bu bölümde Türkiyeli kadınların deneyimleri ve bu deneyimlerin barış mücadelesinin cinsiyetlendirilmesi bağlamında ne anlama geldiği değerlendiriliyor. Bu bölümde amaçlanan, her iki hareketin etraflı bir değerlendirmesini yapmak değil; böyle bir iddia raporun kapsamını ve sınırlarını epeyce aşar. Burada amaç her iki hareketi birbiriyle olan ilişkileri ile kadınların hakikat ve adalet arayışı bakımından kuşbakışı bir değerlendirmeye tabi tutmakla sınırlı. Raporun esasını oluşturan çok daha kapsamlı iki ana bölümden ilkinde, küresel ölçekteki barış mücadelesinin hakikat ve adalet talepleri cinsiyetlendirilmiş bir yaklaşımla analiz ediliyor. Bu ilk ana bölümde, geçiş dönemi adaleti perspektifinin temel iki mekanizması olan Hakikat Komisyonları ve Ceza Yargılamaları farklı ülke örnekleri çerçevesinde feminist bir yaklaşımla inceleniyor. Kadınların bu mekanizmalara "kendilerini de eklemek" temelinde değil, bu mekanizmaları toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşımla yeniden düşünmeyi gerektirecek türde radikal eleştirilerini betimlemek ilk ana bölümün amaçlarından biri. Kadınların gayri resmî hakikat ve adalet arayışları da bu bölümde kısaca değerlendiriliyor.

Raporun üçüncü bölümü üç örneğe odaklanarak kadın mahkemeleri mekanizmasını tartışmaya açıyor: Japonya, Eski Yugoslavya Ülkeleri ve Kolombiya. Önce kadın mahkemelerinin tarihsel kökenleri ve öncülleri ortaya koyuluyor sonra da her ülke örneği ayrı olarak ele alınıyor. Bu üç ülkenin seçimine dair kriterleri, ülke deneyimlerinin ortaya koyduğu siyasi sonuçları ve bu sonuçların Türkiye bağlamında nasıl

değerlendirilebileceğini rapor içinde tartışmaya çalıştık. Burada belki şunu bir daha vurgulamak gerek: Rapor barış mücadelesi veren, hakikat ve adalet arayışını toplumsal cinsiyet temelli ele almak için mücadele eden Türkiyeli kadınların çok çeşitli arayışlarını dünya örneklerindeki deneyimlerle birlikte düşünmeyi hedefliyor. Esas olarak da yerel düzeydeki birikimi tanıyarak dünyadaki arayışları ve somut olarak kadın mahkemeleri örneklerini tartışıp kimi sorular sormayı ve bu temelde bir tartışma açmayı hedefliyor. Raporu yazarken Türkiyeli kadınların muazzam çabasından ve uluslararası feminist hareketin ve özgül kadın hareketlerinin birikiminden çokça ilham aldık. İnanıyoruz ki barış mücadelesinin epey zorlu zamanlardan geçtiği Türkiye'de bu tartışmalar ilerleyen zamanlarda, tüm güçlüklerle rağmen, eninde sonunda çok daha etraflı biçimde yapılacak. Raporun bu tartışmaları beslemesini, ilham aldığımız kadın mücadelesine katkı sunmasını ve barış mücadelesini derinleştirmesini umuyoruz. Raporu yazarken mücadeleleriyle, oluşturdukları inisiyatiflerle, kaleme aldıkları metinlerle ve bizimle yaptıkları görüşmelerle bize destek olan, ilham veren ve çalışma isteğimizi kışkırtan tüm kadınlara bir kez daha teşekkür ediyoruz. Barış mücadelesi dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kadınların deneyimlerinin tanınması ve toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımların derinleşmesiyle çok daha anlamlı hale gelecek. Bu rapor buna küçük de olsa bir katkı sunmak umuduyla kaleme alındı.

BARIŞ

MÜCADELESİNE

KADIN

HAREKETİNİN

İÇİNDEN BAKMAK

30 yıldan uzun süreden beri devam eden ve Kürt meselesi olarak bilinen etno-politik çatışma Türkiye toplumunu iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel olarak etkiledi, dönüştürdü ve şekillendirdi. 1984 yılında PKK (Partiya Karkerên Kurdistan – Kürdistan İşçi Partisi) ile TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) arasında başlayan ve 1990 ile 2000'li yıllar boyunca devam eden silahlı çatışma ve çatışmanın daha geniş bağlamdaki sonuçları Türkiye'deki tüm siyasi özneleri bu konuda tavır almaya, konum belirlemeye ve ittifaklar oluşturarak politik söz söylemeye itti. Kendini esasen 1980 sonrasında özgül ve özerk bir siyasi özne olarak ortaya koyan feminist hareketle ve sonrasında Kürt kadın hareketinin konumlanmasıyla dönüşen Türkiyeli kadın kurtuluş hareketi de geçtiğimiz 30 yıl boyunca bu alanda söz, politika ve eylemlilik üretti.

Üretilen çok çeşitli söz, politika ve eylemliliklerin toplamı aynı zamanda Türkiyeli kadınların barış, hakikat ve adalet arayışı bakımından da önemli bir birikim yaratmış oldu. Raporun bu bölümünde önce Kürt kadın hareketinin ortaya çıkışı ve ortaya koyduğu etki ele alınacak. Sonra Türkiye'deki feminist hareketin ortaya çıkması ve çeşitlenerek yoluna devam edişi, özellikle de farklı Kürt kadın hareketleriyle ilişkileri ekseninde değerlendirilecek. Son olarak da Türkiyeli kadın kurtuluş hareketinin barış, hakikat ve adalet arayışı bağlamında ürettiği zeminler, inisiyatifler, eylemlilikler ve girişimler ele alınacak. Bu raporda tüm bu alanları tüketici bir biçimde değerlendirmeyi hedeflemiyoruz; her iki hareketin etraflı bir değerlendirmesini yapmak bu raporun kapsamını çok aşan bir iş niteliğindedir. Raporun bu kısmında, her iki harekete de kuşbakışı göz atarak birbiriyle ilişkileri ile kadınların hakikat ve adalet arayışı bağlamındaki kimi deneyimlerini, bu çatışma çerçevesinde yaptığımız görüşmelerde öne çıkan noktalar ile çalışmanın kapsamı ve içeriği gereği dikkat çeken kimi önemli hususlar çerçevesinde vurgulamakla yetineceğiz.

Çatışma, Kürt Meselesi ve Kürt Kadınların Mücadelesi

1980 sonrası Türkiye toplumuna siyasi, toplumsal ve kültürel açıdan Kürt meselesi ekseninde şekillenmiş çatışma damga vurdu. TSK ve PKK arasında devam eden silahlı çatışmanın tüm dalgalanmalara ve müzakere girişimlerine rağmen hâlâ devam ediyor olması önemli toplumsal dönüşümlere yol açtı. PKK 15 Ağustos 1984'te Şemdinli ve Eruh'ta yaptığı baskınlarla kendini askerî olarak ortaya koydu ve 1990'ların başına kadar çatışmanın ilk dönemi diyebileceğimiz süreç yaşandı. Bu ilk dönemde PKK olgusu ve Kürt meselesinin çok boyutlu etno-politik sonuçlarının devlet katında pek de ciddiye alınmadığını söylemek mümkün. Resmî söylem PKK ile olan çatışmayı küçültmeyi hedefledi ve meseleyi "üç beş eşkıya" olarak tanımlamayı tercih etti. Kürt meselesi ekseninde tarihsel olarak üretilmiş ve tartışmayı azgelişmişlik, feodalite, irtica, aşiret, kalkınma ve eşkıyalık gibi farklı çerçevelerde daraltan tüm diğer söylemler¹ gibi bu söylem de meselenin idrakini engelleyen bir işlev gördü.

1990'lı yıllara gelindiğinde meseleyi "üç beş eşkıya" söylemiyle açıklamanın imkânsızlığı apaçık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Ademi merkezîyetçilik ve eşit vatandaşlık, yeni demokratik anayasa, anadili hakkı ve Kürtçenin kamusal alanda kullanımı gibi tartışmalar siyasi alanda Kürt entelektüelleri ve Kürt kamuoyunun önemli isimlerinin bir bölümü tarafından yüksek sesle dile getirilir olmaya başladı. Yanı sıra, 1990 yılında Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den ayrılan on milletvekilinin Fehmi Işıklar başkanlığında Halkın Emek Partisi'ni kurmaları ve bu partinin aldığı hızlı siyasi destek önemli bir etki yarattı. 1990'lı yıllar boyunca çatışmanın derinleşmesi ve Kürt hareketinin giderek artan kitle desteği

¹ Bkz. Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).

tabloyu önemli ölçüde değiştirdi. Devletin buna verdiği tepki sert ve şiddetli oldu, Kürt bölgesi sürekli bir olağanüstü hal rejimiyle yönetildi. Bu sürekli olağanüstü hal, askerî yapının ve diğer güvenlik güçlerinin sınırsız etki ve iktidar alanı ile güvenlikçi yaklaşımın siyasi beklisi konumunda olan olağanüstü hal bölge valiliklerinin tesisine sağlandı. 1993 ile birlikte oluşturulan yeni güvenlik stratejisi "Alan Hakimiyeti Kurmak ve PKK Örgütünü Bölgede Barındırmamak" gayri nizami harp yöntemlerinin daha gözü kara biçimde uygulanması anlamına geldi: Yaygın ve sistematik işkence ile kötü muamele, zorla kaybetmeler, yasadışı ve keyfi infazlar ve zorla göç ettirme stratejilerinin toplamından oluşan devlet şiddeti repertuarı ağır hak ihlallerinin sistematik biçimde uygulanması anlamına geldi.²

2000'li yıllar ise Kürt meselesi açısından yoğun çatışmaların yaşandığı ama aynı zamanda çözüm, müzakere ve barış arayışlarının yoğunlaştığı ve billurlaştığı yıllar oldu. Bu dönem hem özel harp yöntemlerinin seçici bir şekilde kullanıldığı hem de devlet içindeki kimi unsurların çatışmayı müzakereci bir yoldan çözmek yönünde hareket ettiği bir dönem olarak tarif edilebilir. En bilineni 2010'da PKK yöneticileri ile MİT görevlilerinin kapalı bir şekilde müzakere ettiği ve kamuoyu önünde Haziran 2011 genel seçimlerinden önce Oslo Süreci olarak açığa çıkan olmak kaydıyla, 2000'li yıllar boyunca gerek Abdullah Öcalan gerek de PKK yöneticileri ile çeşitli düzeylerde görüşmeler yapıldı. PKK ve özellikle Abdullah Öcalan da 2000'li yıllar boyunca söylemlerinin en belirgin vurgusunu barış ve müzakere arayışı olarak kurdular. 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllar aynı zamanda Kürt siyasi hareketinin siyasi alanda ortaya çıkardığı yeni aktörlerin damga vurduğu yıllar oldu. Siyasi alanda ortaya çıkan ve yeni kolektif meydan okuyucular³ olarak

² Özgür S. Göral, Ayhan Işık ve Özlem Kaya, *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler* (İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları, 2013), 17.

³ Nicole Watts, *Sandıkla Meydan Okumak – Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu*, çev. Bilgesu Sümer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 85-113.

adlandırılacak bu aktörlerin, alternatif hakikat anlatılarını ifade etmek, sivil itaatsizlik eylemleri repertuarını genişletmek, Kürt hareketinin terörize edilen kavramlarını inatla siyasal alana taşımak ve bu yolla Türkiye siyasetinin alanını açmak ve genişletmek gibi bir işlevi oldu. Kürt toplumunun yerel siyasi liderleri, entelektüelleri ve kanaat önderleri Kürt siyasi hareketinin tezlerini destekleyen siyasi partiler aracılığıyla kalıcı bir etki oluşturmayı başardı. Özellikle Kürt siyasi hareketinin parlamentoda daha kalıcı olduğu 2000'li yıllar bu etkiyi güçlendirdi, kurumsallaştırdı ve derinleştirdi.

Kadınlar bu yeni meydan okuyucuların en önemlilerindendi. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Kürt siyasi hareketinin içinde mobilize olan kadınlar ayrı bir Kürt kadın hareketinin siyasi ve örgütsel imkânları ve anlamları üzerine tartışmaya başladı. Şüphesiz Abdullah Öcalan'ın kadınların özgül ezilmişliğine ve ayrı bir örgütsel forma ihtiyaç olduğuna dikkat çeken yazıları bu noktada önemli bir etki yarattı. Ancak burada belirleyici olan Kürt kadınların geniş kitleler halinde Kürt hareketine angaje olması, burada yaşadıkları deneyimlerin siyasi anlamları üzerine kafa yorması ve örgüt içi cinsiyetçiliğe ve toplumsal hayatın her alanındaki cinsiyetçiliğe dair politika üretmek konusundaki arayışı ve mücadelesi oldu. Kürt kadınları, bir Kürt kadın hareketi yaratmak için gösterdikleri çaba sonucunda, yeni bir örgütlenme tarzı oluşturmayı başardı, "[...] kadınlar yanılılarıyla, eksiklikleriyle boğuştu; ama kendi özgün modellerini oluşturdu."⁴ 2003 yılı Eylül ayında Demokratik Özgür Kadın Hareketi'nin (DÖKH) kurulması önemli bir kırılmaya işaret eder; bu kararla birlikte kadınlar özerk örgütlenme sürecini de başlatmış oldular. Kürt kadın hareketi kitlesel bir hareketin parçası olmanın gücünü ama aynı zamanda bu hareketten örgütsel olarak özerkleşmenin getirdiği kendi ayırddedici politik sözünün etkisini kullanarak taleplerini görünür

⁴ Gülşen Bozan ve Ayfer Ekin, "Kürt Kadın Hareketi ve Örgütlenme Deneyimleri," *Özgürlüğü Ararken-Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* içinde, der. Berivan Kum, Fatma Gülçipek, Pınar Selek ve Yeşim Başaran (İstanbul: Amargi Yayınları, 2005), 207.

hale getirdi. Kurucu bir siyasi aktör olarak özerk kadın örgütlenmesi, aynı zamanda, belediyelerde kadınların gündelik hayatında dönüştürücü etki yaratacak taban örgütlenmeleri oluşturmaktan siyasi ve toplumsal alanda kalıcı güçlendirme mekanizmaları yaratmaya çok önemli bir birikim oluşturdu. Bu dönemin çalışmamız açısından iki önemli sonucundan bahsetmek mümkün. Birincisi, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Kürt kadın hareketi ve Türkiyeli feministler arasında zaman zaman gerilimli ve çatışmalı ama aynı zamanda üretken ve çok boyutlu bir işbirliği ortamı geliştirildi. Feminist hareket ve Kürt kadın hareketi belirli kampanyalarda ortak hareket etti, 8 Mart ve 25 Kasım gibi günlerde başta tartışmalı ama zaman içinde ortaklaşan eylemlilikler geliştirdi. İşbirliği bununla sınırlı kalmadı: "Yeni Medeni Kanun'un yasalaşması sürecinde yürütülen kampanyada, CEDAW Komitesi'ne 'Gölge Rapor' hazırlama çalışmalarında ya da Irak'ın işgali gibi ortak platformlarda da birlikte hareket edildi ve etkinlikler gerçekleştirildi."⁵ Bu ortak eylemlilikler ve politik kampanyalar, Kürt kadın hareketi ve feminist hareket arasında aynı zamanda ideolojik ve politik bir tartışma ve etkilenme zemini açtı. Kürt kadın hareketinin ortaya çıkışının ikinci önemli sonucu ise kadın kotasından eş başkanlık sistemine, kadın milletvekillerinin profili ve performanslarından kadın hareketinin sözcülerinin değiştirici gücüne Kürt siyasi hareketinin içinde ama Türkiye politik iklimini de etkileyen güçlü bir kadın politikacılar kuşağının ortaya çıkması oldu. Bu iki sonuç da Türkiye'deki barış meselesinin tanımlanmasından barış mücadelesinin temel tartışma başlıklarına kadar dönüştürücü bir etki yarattı.

Öte yandan Kürt kadın hareketi genel bir siyasi hareketin ideolojik ve politik şemsiyesinin içinde olmasından doğan pek çok sorun alanıyla karşılaştı. Kürt kadın hareketinin siyasi hareketin genel talepleri ve kadınların özgül talepleri arasında yaşadığı gerilim de görmezden gelinmemeli. Bu gerilim kadınların aksi yöndeki çabalarına rağmen çoğunlukla siyasi hareketin

⁵ Handan Çağlayan, *Kürt Kadınların Penceresinden – Resmi Kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 85.

genel talepleri ve çerçevesi lehine çözümlendi.⁶ Türkiye gibi siyasetin çok güçlü bir biçimde eril ayrıcalıklarla oluşturulduğu bir ülkede, her kademede kadınları da yönetici pozisyona getiren eş başkanlık uygulaması ve kadın kotası konusunda sürdürülen ısrar ve çaba çok önemli. Bu kazanımlar Kürt kadınlarının çok uğraşarak ve mücadele ederek başardığı kimi mekanizmalar anlamına geliyor. Fakat bu çok önemli kazanımlar kimi sınırlılıkları ortadan kaldırmıyor. Kürt kadın hareketinin söylemleri ve eylemlilikleri çoğu zaman hareketin genel söylemlerinin ve eylemliliklerinin belirleyiciliğinde oluşuyor. Kadın hareketiyle güçlü bir diyalog geliştiren ve taleplerini paylaşan Kürt kadınları hareket içinde zaman zaman daha sınırlı pozisyonlara çekilebiliyorlar. Üstelik tüm bu kazanımlar karma örgütlerde var olan cinsiyetçiliği güçlü bir şekilde aşındırmaktan henüz uzak; kadın kotasından eş başkanlığa örgütsel özerklikten kadınların politik sözünün güçlü bir şekilde desteklenmesine tüm bu mekanizmalar Kürt kadınların sürekli mücadeleleriyle ayakta kalabiliyor.

Feminist Hareket ve Kadınların Farklı Özellikleri

1980'li yıllar Türkiye'de güçlü bir feminist hareketin mayalanmaya başladığı bir dönem. 1980'li yıllar düşünülünce feminizm kavramının kullanılmasının kendisi bile oldukça radikal ve yeni bir adımdı. Kadınların yaşadığı sistemik ezilme ve sömürülme örüntüleri o güne kadar ya sol örgütler tarafından araçsal ve indirgemeci şekilde "kadın sorunu" olarak ele alındı ya da bu mesele tamamen görmezden geldi.⁷

⁶ Bkz. Handan Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar - Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

⁷ Fatmagül Bertay, "Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?" *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar* içinde, der. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları), 1995.

Feminizm, toplumsal muhalefet içinde, yanlış ve işçi sınıfını bölmeye yarayan analizler yapan bir küçük burjuva hareketi olarak damgalanmıştı. 1980'lerin başında ikinci dalga feminist hareketin köktenci soluğundan etkilenmiş bazı kadınlar, öncelikli olarak birbirleriyle konuşmak ve kadınlar olarak içinde oldukları deneyimler toplamını politik olarak anlamlandırmak için bir araya gelmeye başladılar. Feminist hareketin erken döneminde, daha çok çeviri faaliyetleri aracılığıyla feminist hareketin temel ilkeleri ve örgütlenme biçimleri tartışılmaya ve o güne kadar politikanın konusu olarak görülmemiş kişisel ve mahrem olarak kodlanmış kimi alanlar siyasetin alanına taşınmaya başlandı. Bu ilk dönem 1983 yılında haftalık *Somut* dergisinde feminist bir sayfa çıkarılmasını, *Kadın Çevresi* adıyla "ev içi ve ev dışında ücretsiz ve ücretli çalışan kadınların emeğine dayalı ve bu emeği değerlendirme" amacıyla bir "yayıncılık, hizmet ve danışmanlık" şirketinin kurulmasını, yine *Kadın Çevresi* aracılığıyla bir kitap kulübünün oluşturularak feminist klasiklerin çevrilmesini kapsıyor.⁸

Feminizmi özgül bir siyasi akım olarak ortaya koyan Türkiyeli feministler 1990'lar ve 2000'ler boyunca hem hareketin radikal soluğunu korumaya çalıştı hem de farklı türden örgütler ve kurumsallıklar eliyle kalıcı bir birikim oluşturmak için mücadele ettiler. Gülnur Acar Savran Türkiye'deki feminist hareketin 1980 sonrasındaki seyrini dönemselleştirirken esas olarak hareketi üç dönem içinde ele almak gerektiğini söylüyor: "80'lerin ilk yarısında, önce iç tartışmalarla, sonra *Somut* dergisi sayfalarında, daha sonraları da Kadın Çevresi gibi yapılar içinde yaşanmış bir ideolojik birikim oluşturma, mayalanma dönemi. 1987'de Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası ile başlayan ve yaklaşık 90'ların başına kadar süren bir kampanyalar ve hareketlilik dönemi ve 90'ların başından bu yana bir kurumsallaşma ve proje feminizmi dönemi."⁹ Kurumsallaşmanın ve proje feminizminin, feminizmin anaakım

⁸ Özgür S. Görül, "Kadınlar vardır ya da Türkiye'de feminist hareketin eleştirel bir analizi," *Devrimci Marksizm* 4 (2007).

⁹ Gülnur Savran, "Yolun neresindeyiz?" *Pazartesi* 36 (1998).

alanlara sirayet etmesi ve orta sınıf, eğitilmiş ve kentli kadınların feminist politikayla köklü ve kalıcı ilişkiler kurması açısından olumlu sonuçları oldu. Öte yandan bu durum pek çok açıdan da eleştirildi: Politik hedefleri teknik proje amaçlarına, sokak militanlığını kurumsal formlara dönüştürmesi; hareketin köktenci soluğunu alarak seyreltmesi ve birbirinden kopuk, ilişkisiz ve çok farklı gündemlerle "aktivizm" yapan feminist grupların sayısını artırması ve genel olarak hareketin "yaşlanmasına" ve genç feministlerin uzaklaşmasına yol açması temel eleştiriler olarak sayılabilir.¹⁰

Kadınların yakıcı sorunlarını politize etmek ve politize edilmiş bu yeni alanlarda kampanyalar ya da diğer türden siyasi eylemliliklerle siyasi mobilizasyon yaratmanın yanı sıra Türkiyeli feminist hareket içinde kimi gruplar aynı zamanda Türkiye'nin ulusal düzeydeki siyasi olayları karşısında nasıl bir tutum alınacağını da tartışmaya başladı. Örneğin 1989 yılında Cezaevlerindeki Şiddete Karşı "Siyah Eylem" çerçevesinde feminist kadınlar cezaevlerindeki şiddeti protesto etmek amacıyla kadınlara siyah giyme çağrısında bulundu. Bu eylemle birlikte feminist hareket "[...] ilk kez özgül gündemi dışındaki bir olaya tepki vermiş oldu. Bu da kimi tartışmaları beraberinde getirdi."¹¹ 1980'li yıllardan Kürt sorununda çatışmanın derinleştiği ve yoğunlaştığı 1990'lı yıllara geçerken Kürt meselesi ve bu mesele bağlamında üretilecek politik söz ve kurulacak ittifaklar konusu, daha yakıcı bir hal aldı. 1990'lı yıllarda Kürt kadın hareketinin kendini ortaya koymaya başlaması ile kimi Kürt kadınların kendilerini bağımsız Kürt kadın grupları olarak tanımlaması ve feminist politika yapmaya başlaması çakışır. Bir başka

¹⁰ Aksu Bora ve Asena Günel, "Önsöz" *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde, der. Aksu Bora ve Asena Günel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 9.

¹¹ Sosyalist Feminist Kolektif, "Cezaevlerindeki Şiddete Karşı "Siyah Eylem" / 1989, *Sosyalist Feminist Kolektif*, Ekim 2013, Erişim tarihi: 7 Nisan 2017, <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/tarihimizden-kampanyalar/cezaevlerindeki-siddete-kars-siyah-eylem/>

deyişle, hem gittikçe kitleselleşen Kürt hareketinin içinde mayalanmaya başlayan ve giderek özerk bir örgütlülüğe varacak olan Kürt kadın hareketi açısından kıpırdanırlar hem de feminist hareket ile rezonans halinde Kürtlük ve kadınlık deneyimlerini iç içe geçen meseleler olarak ele almaya niyetli küçük gruplar olarak örgütlenen *Roza*, *Jujin* gibi feminist Kürt kadın grupları eşzamanlı olarak ortaya çıkmaya başladı.¹²

Kürt siyasi hareketi içinde örgütlenen ve daha bağımsız kadın örgütlülükleri oluşturmak için mücadele eden kadınlar ile Türkiyeli feminist hareket arasında gerilimli ama üretken bir ilişki oluştu. Öncelikle, 1990'lı yıllar boyunca Türkiyeli feminist hareket içinde farklı siyasi eğilimlerin baskın bir biçimde ortaya çıktığı ve sivil toplum projeleri yoluyla örgütlenen, esasen kadınların konularını "iyileştirme" perspektifiyle hareket eden, yasal mevzuattaki değişimlere öncelik veren kabaca ana akım diyebileceğimiz feminist yaklaşımların örgütlendiğı ve kurumsallaştığı bir dönem oldu. Öte yandan feminizmin köktenci soluşuna sahip çıkan ve Türkiye'de kendini daha çok radikal ve sosyalist feministler olarak tanımlayan kadınlar, kampanyalar ve farklı örgütlülükler yoluyla mücadeleye inanmaya devam etse de kimi geniş siyasi ve kurumsal koalisyon ve işbirlikleri içine girdi. Sosyalist ve radikal feministler, aynı zamanda, Kürt kadın hareketiyle birlikte en çok iş yapan, söz üreten ve ittifak ilişkisi kuran öznelerden oldu. Bir tür devlet feminizmiyle siyasi olarak arasına mesafe koymuş bu kadınlar sadece Kürt kadınları ve Kürt kadın hareketleriyle siyasi ilişkiler geliştirmekle kalmadı aynı zamanda Kürt meselesi konusunda da kamusal alanda siyasi tutum aldı.

Öte yandan, Türkiyeli feminist hareketin farklı unsurları ile Kürt kadın hareketleri arasındaki ilişki, aradaki önemli ve üretken pek çok ilişkiye rağmen, çatışmasız ve tartışmasız olmaktan uzaktır. 1998 yılında, özellikle kadınlar

¹² Halide ve Canan, "Roza ve Jujin Dergileri," *Özgürlüğü Ararken- Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* içinde, der. Berivan Kum, Fatma Gülçiçek, Pınar Selek ve Yeşim Başaran (İstanbul: Amargi Yayınları, 2005).

üzerine çalışmayı ve eğitim ile doğum kontrol hizmetleri vermeyi hedefleyen Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin (ÇATOM) Kürt illerinde yaygınlaştırılması Kürt kadınlarla feminist hareketin kimi aktörleri arasında gerilimli bir tartışmaya yol açtı. Kürt kadınlar ÇATOM'lara sıcak bakan feministleri bu kurumların asimilasyoncu, ırkçı ve esasen toplumsal denetime dayalı baskıcı yüzünü görmemekle eleştirdi ve bu körlüğün tesadüfi değil yapısal bir soruna işaret ettiğinin altını çizdi.¹³ Bu tartışma salt 1990'lara ilişkin bir gerilim alanına işaret etmiyor üstelik; 2000'li yıllar boyunca da önemli ölçüde birlikte hareket eden kadınlar arasında bile Kürt kadınlar "[...] 'mağdur' konumuyla sınırlandırılmamış bir ifade hakkı için ve kadın hareketinin öznelerinden biri olarak kabul görme talebiyle mücadele etme zorunluluğu hissediyor."¹⁴ Siyah feminizmin kimi temel eleştirileriyle benzer bir şekilde Kürt kadın hareketi ve diğer Kürt kadınlar/ feministler, hiyerarşik söz kurma biçimlerine ve alışkanlıklarına ve "kendilerine 'sözünün meşruiyeti çerçevesi mağduriyetle sınırlı küçük kız kardeş' gibi yaklaşıldığı algısına" sahip olduklarını hem 1990'lı yıllar hem de 2000'li yıllar boyunca pek çok kez dile getirdiler. Kürt kadınlar aynı zamanda feminist hareketi, gündemlerini tek bir kadınlık durumu üzerinden tarif ettiğı ve kendi deneyimlerini ikincilleştirdiğı için de eleştirdi.

Tüm bu eleştiriler ve gerilimler, Kürt kadınların ve diğer feminist kadınların birlikte hakikat ve adalet mücadelesi vermesine engel olmadı. Yürütölen tartışmalara ve kimi zaman yükselen siyasi gerilimlerle rağmen kadınlar bazen tek kadınlar olarak bazen de farklı örgütsel formlar, koalisyonlar ve ittifaklar oluşturarak bir araya geldiler ve çeşitli düzeylerde barış, hakikat ve adalet mücadelesi yürüttüler. 2000'li yıllarda farklı biçimlerde kurumsallaşan, çeşitlenen ve yasal alanda değişiklik yaratmak, proje feminizmi aracılığıyla sonuçlar üretmek, akademideki

¹³ İçten Keskin, "Kürtaj tartışmaları ve feminizm," *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 7 (1) (2015), Erişim tarihi: 10 Nisan 2017, http://cins.ankara.edu.tr/13_7.pdf.

¹⁴ Çağlayan, *Kürt Kadınların Penceresinden*, 86.

kadın çalışmaları merkezleri¹⁵ aracılığıyla feminist mücadeleyi güçlendirmek ya da radikal gruplar oluşturarak feminist sözün köktenci soluğuna yenileyerek sahip çıkmak gibi farklı mecralarda mücadele eden feminist kadınlar, Kürt meselesinde yaşanan çatışma bağlamında söz ve politika üretmeye önem verdi. Kürt kadın hareketi ve Türkiyeli diğer feministlerin barış mücadelesi vermek ve kadınların yaşanan çatışma eksenindeki hakikat ve adalet arayışlarını dile getirmek konusundaki olağanüstü ısrarı bir yana, Kürt meselesi ekseninde Türkiye’de barış, hakikat ve adalet arayışının taşıyıcıları ve yürütücüleri çok büyük bir sıklıkla kadınlar, Kürt kadınlar ve feminist kadınlar oldu. Ancak bu olağanüstü ısrar, Türkiye’de genel olarak yürütülen barış mücadelesinin hem içeriğinin hem tartışma konularının toplumsal cinsiyet rejimini tanıyarak oluşturulması sonucunu getirmedi.¹⁶ Başka bir deyişle, yürütücüleri ve özneleri kadınlar olmasına rağmen Türkiye’de yürüyen barış mücadelesi, büyük ölçüde, kadınların deneyimleriyle yoğrulmuş cinsiyetli bir gündem olarak oluşmadı.

---

15 1990’lı yıllar boyunca feminist birikimin önemli bir akademik sonucu olarak çeşitli üniversitelerde kadın çalışmaları bölümleri ve enstitüleri kuruldu. İlk dönem İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Bölümü 1993’te, ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı 1994’te, Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü 1996 yılında kuruldu. 2000’li yıllar boyunca bu bölümler hem diğer devlet ve vakıf üniversitelerine yayılarak çeşitlendi hem de önemli bir akademik feminist birikim oluşmasını sağladı. Bu birikimin feminist aktivizmle olan ilişkisi hem üretken hem de gerilimli sonuçlara yola açtı. Bu bölümler ile ilgili olarak bkz. Filiz Can, “12 Üniversitede Kadın Çalışmaları Merkezi,” *Bianet*, 10 Mayıs 2006, Erişim tarihi: 25 Nisan 2017, <https://m.bianet.org/bianet/kadin/78864-12-universitede-kadin-calismalari-merkezi>.

16 Yine de bu alanda önemli bir entelektüel birikim oluştu. Bkz. Burcu Şentürk, *İki Tarafta Evlat Acısı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012); Nazan Üstündağ, “Türkiye’de barış süreci ve toplumsal cinsiyet,” (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2011), Erişim tarihi: 25 Nisan 2017, <https://tr.boell.org/tr/2014/11/13/turkiyede-baris-sureci-ve-toplumsal-cinsiyet>; Güneş Daşlı, Nisan Alıcı ve Ulrike Flader, *Kadınların Barış Mücadelesinde Dünya Deneyimleri: Sırbistan, Kosova, Sri Lanka, Suriye* (İstanbul: Demos Yayınları, 2017).

Kadınların Hakikat ve Adalet Arayışlarında Farklı Güzergâhlar

Kürt meselesi ekseninde yaşanan çatışma bağlamında kadınların barış, adalet ve hakikat mücadelesi deyince akla ilk gelen örneklerden biri Cumartesi İnsanları/Anneleri inisiyatifi. Eşleri ve çocukları zorla kaybedilen ya da yasadışı ve keyfî biçimde infaz edilen kadınlar, anne ve eş kimliklerini politize ederek kamusal alana taşıdılar, verili anne ve eş kimliklerinin geleneksel patriyarkal anlamlarını aşındırdılar ve aile içi rollerinin güçlendirici yönünü harekete geçirerek kendilerini siyasi bir özne olarak oluşturdular.¹⁷ Cumartesi İnsanları/Anneleri eylemleri aslında başından beri kadınların ağırlıklı olarak inisiyatif aldığı bir siyasi iklimde başladı. İnsan Hakları Derneği’nin kuruluşunda ve sonrasında son derece aktif olarak yer alan feminist, sosyalist, Kürt kadın hareketinin parçası olan ve feminizan kadınlar bu sivil inisiyatifi, Arjantin’deki Plaza de Mayo annelerinden de esinlenerek, kurguladılar. İstanbul’da Hasan Ocak’ın kaybedildikten 58 gün sonra cesedinin işkence görmüş bir şekilde kimsesizler mezarlığında bulunması; Hasan Ocak’ın bedeni aranırken Rıdvan Karakoç’un kaybedilmiş olduğunun anlaşılması; yine aynı dönemde Ayşenur Şimşek’in kaybedildiğine dikkat çekilmesi sonucunda, çoğu kadın 50 civarında insan hakları savunucusu ve kayıp yakını bir araya geldi. Arjantin’de Plaza de Mayo anneleri örneğinden hareketle periyodik

---

17 Kadınların annelik ve eşlik rollerini dönüştürerek politik alana müdahaleleri ile ilgili kimi önemli örnekler için bkz. Özlem Aslan, “Politics of Motherhood and the Experience of the Mothers of Peace in Turkey,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007; Başak Can, “Barış Anneleri,” *Toplum ve Kuram* 9 (2014); Nüket Sirman, “Cuma, Cumartesi, Pazar Anneleri,” *Amargi* 15 (2011); Meltem Ahıska, “Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı,” *Amargi* 2 (2006); Filiz Karakoç, “Anaların acısı barış getirir mi?” *Feminist Politika* 25 (2015); Hatice Bozkurt, Özlem Kaya, *Fotoğraflı Kaldırmak: Eşi Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri*, Hakikat Adalet ve Hafıza Merkezi Derneği Yayınları, 2014.

olarak tekrarlanan ve sessiz bir eylem kararıyla "gözüaltında kayıplar bulunsun, sorumlular yargılsın" çağırısı yaptılar ve 27 Mayıs 1995'te Galatasaray Meydanı'nda toplanıp oturmaya başladılar. Bu 200. haftaya kadar her hafta tekrarlandı. Ancak özellikle de kaybetme stratejisinin uygulanmaya devam ettiği o dönemde bu gündemleştirme çokça bastırılmaya çalışıldı, eyleme katılanlar artan oranda polis şiddetiyle karşı karşıya kaldılar, gözüaltına alındılar. Tüm bu baskılar sonucunda da kayıp yakınları Galatasaray eylemlerine "Bizim için her yer Galatasaray, kayıplarımızı aramaya devam edeceğiz" diyerek 13 Mart 1999 tarihinde ara verdi.¹⁸ Ergenekon iddianamesinin hazırlandığı 2008 yılı sonrasında 31 Ocak 2009'da eylemler tekrar başladı. Ergenekon soruşturması kapsamında zorla kaybetmelerden sorumlu kişilerin de yargılanıyor olması bu eylemlerin yeniden başlamasına yol açtı. Kayıp yakınları bu kez sadece İstanbul'da değil "Kayıplar bulunsun, failer yargılsın" talebiyle 31 Ocak 2009'da Diyarbakır'da ve sonrasında Cizre'de Dayikên Şemiyê (Cumartesi Anneleri) eylemleri düzenlemeye başladı. Eylemlerin bölge illerine de taşınmasında zorla kaybetmelerin faileri hakkında açılan bireysel ceza davaları çok önemli bir rol oynadı. Özellikle Temizöz ve Diğerleri dosyası¹⁹ kapsamında Cizre'den Diyarbakır'a giden ve ezici ağırlığı kadınlardan

---

18 Maside Ocak ile söyleşi için bkz. Doğu Eroğlu, "Maside Ocak ile söyleşi: 'Her kayıp yakını sevdiğinin son sözünü bilmek ister,'" *Türkiye'den Şiddet Hikâyeleri*, Erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <http://www.siddethikayeleri.com/portfolio/her-kayip-yakini-sevdiginin-son-sozunu-bilmek-ister/#.WUvaeGjyiUk>.

19 Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 15.07.2009 tarihli iddianamesinin kabulünün ardından, Şırnak'ın Cizre ilçesinde 1993-1995 yıllarında, Cizre Jandarma İlçe Komutanı Cemal Temizöz'ün görev yaptığı dönemde işlenen 21 faili meçhul cinayetle ilgili olarak dava açıldı. İddianame aracılığıyla Temizöz için sorgu ekibi kurduğu ve talimatlarıyla çok sayıda kişinin bu ekip tarafından gözüaltına alınarak öldürüldüğü iddiasıyla 9 kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile 100 yıl hapis cezası istenmesine rağmen dava 5 Kasım 2015 tarihinde tüm sanıkların beraat etmesiyle sonuçlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faili Belli, Erişim tarihi: 12 Haziran 2017, <http://failibelli.org/dava/temizoz-davasi/>.

oluşan kayıp yakınları mahkeme salonlarında ilk eylemlerini gerçekleştirmiş oldu. Bu duruşmalara kayıp yakınları kitlesel olarak katıldı, müdahil oldu, takip etti. Bu eylemler daha sonra her hafta düzenli yapılacak olan Dayikên Şemiyê eylemlerinin başlangıcını oluşturdu. Cizre'de Ocak 2011'de başlayan eylem, zamanla Batman, Yüksekova gibi illere de taşındı.

Öte yandan, Temizöz ve Diğerleri, Türkiye'de Kürt meselesi bağlamında yaşanan çatışmada kadınların adalet arayışı için takip ettiği ve mücadele ettiği tek dosya değil. Özellikle Kürt kadınlar 1990'lı yıllar başta olmak üzere 2000'li yıllar boyunca da şiddetin derinleştiği ve yaygınlaştığı her konjonktürden sonra hak arayışının ve hukuk kapısında adalet aramanın özneleri. Anadilleri olan Kürtçe konuşmaları önce yasaklanmış sonra da türlü teknik gerekçelerle hep zorlaştırılmış Kürt kadınlar, bazen ailelerindeki erkeklerden destek alarak, bazen tek başlarına savcıların kapısını çalmış, suç duyuruları yazmış veya yazdırmış, açılan çok az sayıdaki davayı muhakkak izlemiş ve yakınlarının hesabını sormaktan hiç vazgeçmemişler. Tüm bunları bir tür siyasi ve ahlaki görev olarak tanımlayarak hukuk alanının jargona boğulmuş ve karmaşık dili içinde devam eden adalet arayışının görünmez, deneyimleri dikkate alınmaz ama hep orada olan özneleri olmuşlar. Özellikle 2008 sonrası Kürt illerinde suç işlemiş devlet görevlilerinin, bireysel davalar aracılığıyla -birbiriyle ilişkileri kurulmaksızın da olsa- yargılanmaları²⁰ sonucunda, Kürt kadınlarının yargısal alandaki ısrarlı mücadeleleri daha görünür hale geldi. Hukuk mücadelesi alanında bu kadar ısrarlı bir mücadele yürüterek adaleti arayan kadınların biriktirdiği deneyime rağmen, kadınların deneyimlerinin ağır ceza yargılamalarında nasıl değerlendirilebileceğini tartışan ve bu alandaki toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini inceleyen çalışmalar ne akademik ne de sivil toplum ortamlarında ilgi çekiyor, bu alanda gerçek bir cinsiyet körlüğü hüküm sürüyor.

---

20 Bu davalar için bkz. Faili Belli, Erişim tarihi: 12 Haziran 2017, <http://failibelli.org/tum-davalar/>.

Bu noktada, kadınların ağır ceza yargılamalarındaki farklı konumlarıyla ilgili olarak feminist hareketin yarattığı önemli bir birikimden de söz etmek gerek. Kadınların Kürt meselesi dolayısıyla yaşadıkları deneyimlerin hakikat, adalet ve barış mücadelesi ekseninde politize olmasının yanı sıra kadınların erkek şiddetinin farklı biçimlerine maruz kalarak yaşadıkları deneyimler de ceza yargılaması süreçlerinin konusu oldu. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi erkek şiddeti Türkiye'de çok yaygın, çok boyutlu ve sistematik olarak karşımıza çıkıyor. Kadınlar çoğunlukla tanıdıkları erkekler yani kocaları, sevgilileri, akrabaları veya arkadaşları eliyle kimi zaman da tanımadıkları erkeklerden kaynaklanan sistematik ve ölümcül sonuçlar doğuran bir şiddet deneyiminin içinde yaşıyorlar, bazen bu nedenle yaşamlarını kaybediyorlar.²¹ Bu deneyimin açığa çıkarılması, ailenin mahrem olduğu kabul edilen alanının bilgisinin yargılama süreçlerinde ifşa edilerek kadınların erkek şiddeti deneyimlerinin açığa çıkarılması Türkiyeli feminist hareketin mücadelesiyle gelişti. Burada, erkek şiddeti sonucu yaşamını kaybeden kadınların, kamuoyunda feminist hareketin önemli mücadelesiyle kadın cinayeti olarak adının koyulmasının ve bu davaların takibi sürecinde feminist inisiyatiflerin ve avukatların²² önemli bir rolü olduğunu kabul etmek gerekir. Sadece erkek şiddeti sonucu hayatını kaybeden kadınların davalarında değil aynı zamanda erkek

²¹ Mary P. Koss, Lisa A. Goodman, Angela Browne vd. *No safe haven: Male violence against women at home, at work, and in the community*, (Washington, DC: American Psychological Association, 1998).

²² Başta Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <https://www.morcati.org.tr/tr/> erkek şiddeti ve farklı tezahürleri konusunda önemli bir bilgi, birikim ve mücadele deneyimi biriktirdi ve kadın sığınakları konusunun takipçisi oldu. Ayrıca bu alanda Kadın Cinayetlerine Karşı İsyandayız İnisiyatifi, Erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <http://kadincinayetlerineisyandayiz.blogspot.com.tr>; aylık olarak erkek şiddetinin öldürdüğü kadınları belgeleyen ve verilerini oluşturan Bianet'in erkek şiddeti çetelesi, Erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <http://bianet.org/konu/erkek-siddeti-cetelesi> ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Erişim tarihi: 26 Nisan 2017, <https://kadincinayetleriniurduracagiz.net> sayılabilir.

şiddeti sonucunda şiddet uygulamak zorunda kalan kadınların davalarında da feministler önemli bir siyasi alan açmayı başardılar. Bu davalara müdahale eden feministler, aile kurumu içinde kadınların maruz kaldığı sistematik şiddeti, devletin farklı kurumlarının erkek şiddetiyle ne türden bir işbirliği içinde olduğunu ve kadınların bu şiddet biçimlerine karşı nasıl yalnız bırakıldığını siyasi mücadelenin konusu haline getirdiler, bilgi ve hukuki stratejiler ürettiler ve bu birikimi kamuoyunda dile getirdiler.²³ Bu alanda oluşmuş olan feminist birikimi Kürt meselesi ekseninde kadınların adalet arayışıyla karşılaştırmalı olarak düşünmek kadınların hakikat ve adalet arayışı bağlamında önemli şeyler ortaya koyabilir. Üstelik, aynı birikim kadınların ceza yargılamalarındaki verili konumlarını sorgulamanın yanında raporda tartışmayı hedeflediğimiz kadın mahkemeleri gibi yeni mekanizmaları geliştirmekte faydalı olacaktır.

Son olarak kadınların barış arayışı açısından önemli bir bilgi ve mücadele biriktirmiş bir inisiyatif olan Barış İçin Kadın Girişimi'nden söz etmek gerek. Kadınların Kürt meselesi ekseninde yaşanan çatışmadan nasıl etkilendiklerini söze dökmeleri ve bu sözü politik alana taşımaları için 1990'lardan bugüne bir dizi girişim söz konusu oldu. Bu girişimler savaş ile cinsiyetçilik arasındaki bağlantıların sorgulanmasını ve taleplerin duyulur olmasını sağladı. Bu sorgulama, kurucularının ve sözcülerinin kadınlar olduğu ve kadınların farklı kimliklerinin barış talebiyle politik alana taşındığı kimi girişimlere yol açtı. Farklı etnisitelerden yurttaşların eşitliğini ve diğer yurttaşlar tarafından arkadaşlık hukuku aracılığıyla korunmasını savunan Arkadaşıma Dokunma (1993) kampanyası, çocuklarını çatışmada kaybetmiş Kürt annelerinin

²³ İstanbul Feminist Kolektif'in yayınladığı aylık raporlardan derlenerek hazırlanan çalışma bu alanda çok önemli bir eksiği gideriyor: İstanbul Feminist Kolektif (der.) *Kirpiğinin Yere Düşmesini: Kadınlar Hayatlarına Sahip Çıkıyor* (İstanbul: Güldünya Yayınları, 2016). Ayrıca Bkz. Cemre Baytok. "Political Vigilance in Court Rooms: Feminist Interventions in the Field of Law," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2012; Filiz Karakuş, "Tecavüz bir erkek eylemidir, bir erkeklik suçudur!" *Feminist Politika* 14 (2012).

oluşturduğu Barış Anneleri (1993) girişimi, barış sözünü kadınlar aracılığıyla kurmak için oluşturulan Barış İçin Kadın Girişimi (1996), Barış İçin Kadın Buluşmaları (2004), Vakti Geldi (2005) gibi diğer oluşumlar bu alanda sayılabilecek önemli girişimlerdir. Bu girişimlerin birikiminden yararlanarak 2009 yılında kurulan ve barış süreci döneminde çok önemli ve aktif bir mücadele yürüten Barış İçin Kadın Girişimi (BİKG), özellikle farklı kadınların barış mücadelesi üzerine birlikte politika oluşturması açısından en önemli girişim olarak sayılabilir. Barış süreci boyunca farklı siyasi aktörler ile görüşerek raporlar hazırlayan, özellikle kadınların barış ve müzakere süreçlerine aktif katılımını hem Birleşmiş Milletler'in Kadınlar, Barış ve Güvenlik ile ilgili 1325 sayılı kararı kapsamında hem de Türkiye'nin ve Kürt meselesinin özgül nitelikleri bağlamında tartışmaya açan ve barışın toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi üzerine kafa yoran Barış İçin Kadın Girişimi pek çok kadını bu tartışmalar ekseninde mobilize etti.²⁴ BİKG konferanslar, atölyeler ve farklı türde toplantılar aracılığıyla Kürt kadın hareketinden kadınları, farklı politik arka plana sahip kadınları ve akademik faaliyet yürüten kadınları faaliyetlerine katmayı başardı. Çözüm sürecinin sona ermesiyle birlikte genel olarak Türkiye'deki barış arayışları akamete uğradı ama BİKG kendisini bir biçimde devam ettirdi. Sokağa çıkma yasakları sonrası oluşan yıkımı telafi etmek için dayanışma kampanyaları örgütledi, yeni bir barış sürecinin imkânları üzerine toplantılar düzenledi ve çatışmanın yeniden başladığı bir momentte çatışmanın ürettiği militarizm ve cinsiyetçilik ile kadınların deneyimleri arasındaki ilişkiyi görünür kılmaya çabaladı. Dolayısıyla BİKG de kendi alanında önemli bir birikim oluşturdu ve dolaşıma soktu.

Kadınların adalet, hakikat ve barış arayışları saydığımız örneklerle sınırlı değil şüphesiz. Tüm bu deneyimleri detaylı bir biçimde tek tek ele almak, bu çalışmanın kapsamını ve amaçlarını çok aşan bir iş. Burada referans verdiğimiz örnekler daha çok olası bir kadın mahkemesi

tartışması yaparken Türkiye bağlamında akılda tutmakta fayda olan deneyimleri temsil ediyor. Kadın mahkemeleri bağlamında yürütülen tartışmaların ve yapılan çalışmaların her ülkede kadınların hakikat, adalet ve barış arayışları ve mücadeleleri ile sıkı bir ilişkisi var. Dolayısıyla Türkiye bağlamında kadın mahkemeleri meselesini düşünürken, Türkiyeli kadın kurtuluş hareketinin öznelerini, politik sözlerini ve farklı öznelerin birbiriyle kurduğu ilişkileri de akılda tutmak gerek. Yani sıra, bu alandaki çok kıymetli girişimlere ve oluşmuş bilgi birikimine rağmen, barış mücadelesi bağlamında kadınların özgül hakikat ve adalet arayışı deneyimlerinin bilgisi ve politikası yeteri kadar üretilmiş, ortaya koyulmuş ve çeşitlendirilmiş durumda değil. Hukuk alanına yeni ve feminist bir müdahale anlamı taşıyan kadın mahkemeleri tam da bu deneyimlerin ve mücadele birikiminin sonucu olarak şekilleniyor ve oluşmuş birikimi genişletmeyi hedefliyor. Raporun kalanı, kadın mahkemelerinin tarihsel bağlamını ve farklı ülke deneyimindeki tezahürlerini ele alacaktır. Umuyoruz ki kadın mahkemeleri üzerine yapılacak etraflı bir tartışma, Türkiyeli kadınların hakikat, adalet ve barış arayışlarına mütevazı bir katkı sunacaktır.

²⁴ Barış için Kadın Girişimi, *Çözüm Süreci Raporu Ocak-Aralık 2013*, (İstanbul: Barış için Kadın Girişimi 2013).

ARAŞTIRMA

KONUSU

VE YÖNTEM

Bu çalışmaya başladığımızda aklımızda kadın mahkemelerine odaklanma fikri yoktu. Esasen, çatışma kaynaklı cinsiyetli deneyimleri açığa çıkarmak üzere kadınlar tarafından geliştirilen farklı yöntemleri derleme niyetiyle yola çıktık. Bir yandan da, Türkiye’de Kürt sorunu bağlamında tartışılan yöntemleri, açılan imkânları ve sınırlılıkları aktif politik öznelerle konuşarak, farklı bağlamlarda denenilen toplumsal cinsiyet temelli yöntemleri tartışmayı amaçlıyorduk. Ancak dünya örneklerini araştırmaya başladığımızda, birbirinden farklı yöntemleri bir arada tartışmanın yüzeysel bir derlemenin ötesine geçememe riski taşıdığını farkettilik. Hem hukuk alanına feminist bir müdahale niteliği taşıdığı için hem de kadınların hakikat ve adalet arayışını birlikte düşünmeye imkân verdiği için kadın mahkemeleri bize önemli bir örnek olarak görüldü. Bu nedenle çatışmanın cinsiyetli etkisini tartışarak barış mücadelesi yürüten kadınların kurdukları kadın mahkemelerini ele almaya karar verdik ve literatür taramasını bu ağırlıkla devam ettirdik.

Aşağıda daha detaylı okuyacağınız üzere, kadın mahkemeleri dünyanın pek çok ülkesinde birbirinden farklı çatışmalı durumlar sonrasında, her biri kendine has yöntemlerle kurulmuş. Bu örneklerin hepsine değinmek mümkün olmadığı için aralarından üçünü seçtik: Japonya, eski Yugoslavya ülkeleri ve Kolombiya. Bu örnekleri seçerken hem farklı yöntemler izleyen mahkemeler olmalarına, hem de bu ülkelerdeki çatışma durumlarının birbirinden farklı dinamikleri olmasına dikkat ettik. Böylece Türkiye bağlamında yapılabilecek tartışmaları besleyebilecek genişlikte bir içerik oluşturmak istedik.

Bu içeriği oluşturmak için kadınların hakikat ve adalet arayışı, geçiş dönemi adaleti tartışmalarının cinsiyetlendirilmesi ve farklı kadın mahkemeleri üzerine bir literatür taraması yaptık. Literatür taraması aşamasında Elif İnal bize destek oldu. Yanı sıra, rapor için 16 kişiyle derinlemesine görüşmeler yaptık. Bu görüşmelerin 14’ü Türkiye’de kadınların barış mücadelesine emek vermiş kadınla, iki tanesi ise, Skype görüşmesi yoluyla, Kolombiya’da kadın mahkemelerinde görev almış kadınlarla gerçekleştirildi.

Görüşmeleri Özlem Kaya ve Özgür Sevgi Göral yaptı. Bu görüşmelerde Türkiyeli kadınların barış mücadelesinin tarihindeki önemli durakları, bu mücadelenin kapsamını ve sınırlılıklarını konuştuk. Genel olarak hakikat ve adalet alanındaki politikaların nasıl şekillendiğini konuşurken, kadın mahkemelerinin kendisini de tartışmaya çalıştık. Kadınlarla yaptığımız görüşmeler raporun içeriğini oluşturmamızda, kadın mahkemeleri örneklerini anlamamızda, kadınların hakikat ve adalet arayışlarının farklı tezahürlerini yorumlamamızda, Türkiyeli kadınların politik mücadeleleri ve barış mücadelesi arasındaki ilişkiyi anlamamızda ve kadın mahkemeleri tartışmasının Türkiye bağlamında neleri içermesi gerektiğini kavramamızda çok faydalı oldu. Görüşme yaptığımız kadınlara bize vakit ayırdıkları, kıymetli deneyimlerini ve gözlemlerini paylaştıkları için ve Türkiye’de ve dünyada barış mücadelesi veren tüm kadınlara hem bu rapora konu olan tartışmaları uzun yıllardır yaptıkları hem de mücadelelerinden hiç vazgeçmedikleri için çok teşekkür ederiz.

BARIŞ

MÜCADELESİNDE

HAKİKAT VE

ADALET TALEBİ

Barış mücadelesi, bir yanıyla savaşın yol açtığı yıkıma karşı çıkmak ve savaşa sebep olan çatışmalı durumlara alternatif çözümleri konuşmayı savunmaksa, diğer yanıyla ortak bir gelecek hayali kurmak anlamına gelir. Zira barışın bir talep ve mücadele konusu olması, birlikte yaşama isteğiyle mümkün. Bunu sağlamak için atılacak ilk adım ise haklar düzeyinde bir eşitliği bir arada yaşayabilmenin olmazsa olmaz koşulu olarak kabul etmek ve çatışma devam ederken yaşananların tekrar yaşanmamasını farklı yollarla garanti altına almak.

Yaşananların "bir daha asla" yaşanmaması için pek çok ülkede geçiş dönemi adaleti mekanizmaları olarak kavramsallaştırılan mekanizmalar işletildi, işletilmeye devam ediyor. Savaş ve çatışma dönemlerinde, otoriter yönetimler altında işlenen ağır insan hakları ihlallerinin açığa çıkarılması, toplumun genelinin bu ihlallerin işlenişi ve bunlara sebep olan koşullar ve sebepleri hakkında bilgi sahibi olması ve kolektif hafızanın inşası için hakikat komisyonları kuruldu. Bu komisyonlar araştırmalarının sonuçlarını rapor şeklinde yayınladı. Bu raporlar çatışmanın kapsamlı bir tarihini tutup o tarihî dönemi sembolik düzeyde kapatarak barış içinde yaşamak için gereken kurumsal, yasal ve toplumsal önerilere yer verdi. Hakikat komisyonları adli olmayan mekanizmalar olarak bunu yaparken; faillerin belirlenmesi ve cezalandırılması için işlenen suçlarla ilgili soruşturmalar başlatıldı, yargılamalar yapıldı. Tüm bu hesaplaşma mekanizmalarının yanında yaşananların yarattığı ağır tahribatı bir nebze de olsa telafi etmek amacıyla maddi manevi tazminatları içeren onarım programları geliştirildi. 30 yılı aşkın bir süredir tartışılan bu mekanizmalar, elbette ki ne eksiksiz ne de farklı tarihsel bağlamlarda aynı şekilde uygulanabilecek, keskin sınırları olan değişmez mekanizmalar. Kadın örgütlerinin ve feministlerin eleştirileri tüm bu mekanizmaların zaman içinde toplumsal cinsiyet kategorisini ve bu kategoriyi belirleyen egemenlik ilişkisini dikkate almalarında çok etkili oldu. Aşağıda bu tartışmanın hakikat komisyonları ve yargılamalar

alanında nasıl yankı bulduğuna ve zaman içinde ne gibi etkiler yarattığına değinilecek. Raporun sonraki bölümünde üç örnek üzerinden anlatılacak kadın mahkemeleri tartışmasına temel oluşturması hedeflendiği ve bu tartışmayı belirleyen kavramsal ve yöntemsel konulara değindikleri için sadece hakikat komisyonları ve ceza yargılamaları alanındaki tartışma başlıklarına yer verilecek.

Hakikat Komisyonlarına Kadınların Müdahalesi

Hakikat komisyonlarında kadınların hem komisyon üyeleri hem de tanıklar arasında yer alması, ortaya çıkarılan hakikatin kadınların deneyimlerini kapsamaması, deneyimler arası farklılıklara ve bu farklılıklara sebep olan koşullara yer verilmesi gibi pek çok konu tartışıldı, tartışılmaya devam ediyor. Arjantin ve Şili'de kurulan ilk dönem hakikat komisyonlarında cinsiyet bir kategori olarak dikkate alınmadı, sunulan talepler içinde cinsiyet eşitsizliğini aşındırmak bir hedef olarak yer almadı. Daha sonra kurulan komisyonlarda kadınların komisyon üyesi ve tanıklar arasında yer almaları ve eşit temsilin sağlanması için bazı adımlar atıldı. Geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerine odaklanmak için kurulan bu komisyonlar, çoğunlukla kadınları hedef alan cinsel şiddeti insan hakkı ihlali olarak görse de, bunun cinsiyetli yapısını dikkate almıyor, açığa çıkarılması, tazmin ve telafi edilmesi için gereken özel önlemler konuşulmuyordu. Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu hem toplumsal cinsiyet birimini kurdu hem de kadınların kendi deneyimlerini anlatmaları ve kendi taleplerini ifade etmeleri için teşvik edildiği oturumlar düzenleyen ilk komisyon oldu. Peru ve Sierra Leone'de kurulan komisyonlar da bu örneği izlediler. Kadınların komisyonlarda tanık olarak dinlenmesi tek başına cinsiyetli deneyimlere ulaşılmasının garantisi değil elbette. Güney Afrika'da komisyona gelip tanıklıklarını anlatan kadın

ve erkeklerin sayısı neredeyse birbirine eşitti. Ancak kadınların yüzde 79'u erkeklere karşı işlenen suçlarla ilgili tanıklıklarını anlatırken, erkeklerin anlatımlarının sadece yüzde 8'inde kadınların deneyiminden bahsediliyordu.²⁵ Bunun üzerine Komisyon, kadınlara özel oturumlar düzenlemeye karar verdi.

Ancak bu anlamda iyi örnek olarak sayılan Güney Afrika ve Peru komisyonları da eksiksiz değildi. Güney Afrika hakikat komisyonu ve kadınların tanıklıkları üzerine araştırma yapan Ross, komisyona ifade veren kadınların aktif politik faaliyet içinde yer alıp almamaları üzerinden bir ayırım yapılmadığını, oysa bunun kadınların deneyimlerinde belirleyici bir etken olduğunu vurgular. Politik olarak aktif kadınların siyasi muhalifler olarak maruz kaldıkları şiddetin ve yaşadıkları pek çok diğer zararın görünmezleştirilerek kadınların sadece "cinsel şiddet mağdurları" olarak tanımlanmalarını da eleştirir.²⁶ Burada muhtemelen Güney Afrika Hakikat Komisyonu'ndaki erkek üyelerin, "mağdur" tanımının fiziksel, bedensel zarara uğramış olanlarla sınırlanması gerektiği konusunda ısrarcı olmalarının da etkisi vardı. Oysa, kadın deneyimlerini layıkıyla içermek için daha incelikli bir mağduriyet tanımlaması yapılması gerekiyor.²⁷ Peru'da kurulan komisyonun toplumsal cinsiyet biriminin çalışmaları ise ülkedeki feministlerce büyük bir fırsatın kaçırılması olarak görülerek çok eleştirildi. Zira cinsel şiddet komisyon raporunda derinlemesine ele alınmış olsa da, toplumsal cinsiyet temelli diğer ihlal biçimleri aydınlatılamamış, kadınlara

²⁵ Fiona Ross, *Bearing Witness: Women and the Truth and Reconciliation Commission in South Africa* (London: Pluto Press, 2003), 17.

²⁶ A.g.e., 82-89.

²⁷ Pumla Gobodo-Madikizela, *Women's Contributions to South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Women Waging Peace & The Policy Commission, 2005, Erişim tarihi: 3 Nisan 2017, https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/11_women_s_contributions_to_south_africa_s_truth_and_reconciliation_commission.pdf

yönelik ihlalleri mümkün kılan koşullarla ilgili bir tartışma yapılmamıştı.²⁸

Hakikat komisyonlarının geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerine odaklanması cinsiyetli deneyimlerin "ağırlığını" sorgulamayı zorunlu kılıyor. Çatışma dönemlerinde ve otoriter rejimler altında yaşanmış ağır insan hakkı ihlalleri, savaş suçları, insanlığa karşı suçlarla sınırlı tutulduğunda hakikat komisyonunun açığa çıkarmak istediği hakikat belli kadın deneyimlerini içerse de büyük bir bölümünü dışarda bırakma riski taşıyor. Gündelik hayatın alt üst olması, farklı türden kayıpların yarattığı psikolojik etkilerle kişisel düzeyde ve çevresindekilere destek vermek suretiyle başetme zorunluluğu, ekonomik ve sosyal hakların ortadan kalkması çoğunlukla kadınların deneyimlediği zararlar olurken, "ağır insan hakları ihlallerinin" arasında sayılmamaları nedeniyle kategorik olarak hakikat komisyonlarının ilgi alanına girmeyebiliyor. Bu konuda da zaman içinde atılan belli adımlar var. 2002-2003 yılları arasında çalışan Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kadınlarla yaptığı görüşmelerde sadece cinsel şiddete değil kadınların sosyo-ekonomik hakları ve çatışmanın daha geniş kapsamlı etkilerini de içerecek şekilde farklı deneyimlere de eğildi.²⁹

Hakikat komisyonlarının kadınların cinsiyetli deneyimlerine ulaşması için en önemli adımlardan biri bunu açığa çıkarabilecek birtakım yöntemler geliştirilmesi. Bunun da ilk adımı kadınlara ulaşmak ve onların anlatacaklarını dinlemek. Ancak yukarıda da

²⁸ Vasuki Nesiah, "Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: İlkeler, Politikalar ve Usul ve Yöntemler," çev. Hafıza Merkezi, *Hafıza Merkezi*, 5, Erişim tarihi: 3 Nisan 2017, <http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/01/Nesiah-HKToplumsalCinsiyet1.pdf>

²⁹ Nahla Valji, "Bir Fırsat Penceresi: Kadınlar için Geçiş Dönemi Adaleti Çalışmaları," çev. Özlem Kaya, *Hafıza Merkezi*, 13, Erişim tarihi: 3 Nisan 2017, http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/02/Valji_Kad%C4%B1nGe%C3%A7i%C5%9FD%C3%B6nemiAdaleti_pb2010.pdf

değindiğimiz gibi bu kendi başına yeterli bir yöntem değil. Zira kadınlar çoğu durumda çatışma dönemlerinde yaşananların, çevrelerindeki erkeklerin karşılaştıkları ihlalleri anlatan "tanıkları" olarak kabul görüyorlar. Kadınların kendileri de kendi deneyimlerini önemsiz görerek anlatmıyorlar. Ancak, tanıklık dolaylı değil, sorulan sorularla şekilleniyor. Hangi dilde ve ne türden bir fiziksel ortamda anlatıldığına göre de belirleniyor. Bu nedenle kadınların katılımına yönelik önlemler alınırken, kendi deneyimlerini anlatabilecekleri teşvik edici yöntemler geliştirilmek zorunda. Liberya Cumhuriyeti'nde kurulan komisyonun toplumsal cinsiyet komitesi tarafından kadınlarla görüşmeye özgü hazırlıklar yapıldı, görüşme öncesi destek hizmetleri verildi. Böylece kadınların tanık olarak temsili erkeklerle eşitlendi ve kendi deneyimlerini de anlattılar. Timor-Leste'de kadın tanıkların komisyona ifade vermek üzere gelmemesi üzerine, toplumsal cinsiyet birimi 200 kadınla derinlemesine görüşme yaptığı bir sözlü tarih projesi gerçekleştirdi ve bu şekilde kadınların deneyimiyle ilgili bilgi sağlamış oldular.³⁰

Bütün bu tartışmalar ve atılan adımlar dünyada uygulanan hakikat komisyonları deneyimlerini kusursuz hale getirmede elbette. Doğrusal bir ilerlemeden bahsetmek mümkün olmasa da, tüm bu eleştiriler ve devam eden mücadeleler sonucunda toplumsal cinsiyet kategorisi hakikat komisyonları için önemli görülen bir kategori halini aldı. Kadın çalışanlar için kota, cinsel şiddetin incelenen suçlar arasında özellikle belirtilmesi, tanıkların korunması, ihtiyaç duydukları psikolojik-toplumsal desteğin onlara sunulması, cinsiyetli deneyimlerin daha geniş bir tanımının yapılması, bu çalışmalarını denetleyecek ve yürütecek toplumsal cinsiyet biriminin kurulması ve yine bu çalışmaların niteliksel değerini artırmak, politik anlamını vurgulamak ve kadınların politik öznelliklerini tanımak adına kadın örgütlerinin ve feminist örgütlerin tüm bu süreçlerin planlanmasında yer almasının ne kadar önemli olduğu anlaşıldı.

³⁰ Valji, "Bir Fırsat Penceresi," 13.

Ceza Yargılamaları

Alanına Kadınların

Müdahalesi

Bir diğer geçiş dönemi adaleti mekanizması ise faillerin belirlenmesi, yargılanması ve cezalandırılması için yürütülen adli süreçlerden oluşuyor. Bu yargılamalar devletlerin kendi ulusal ceza mahkemelerinde yapılabildiği gibi özel yetkilendirmeye kurulan uluslararası ceza mahkemeleri aracılığıyla da yapılabiliyor. Yargılama alanında kadınların karşılaştığı hak ihlallerinin dikkate alınması belli bir mücadele sonucunda gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işlenen savaş suçlarının yargılanması için kurulan Nürnberg Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi (kısaca *Nürnberg Mahkemesi*) ve Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi'nde (kısaca *Tokyo Mahkemesi*) cinsiyete dayalı suçlara özel bir yargılama yapılmadı. Aslında bu mahkemelerin hazırlık sürecinde müttefik 17 devlet adına Ekim 1945'te Birleşmiş Milletler Savaş Suçları Komisyonu kurulmuştu. Komisyon'un sorumluluğu savaş suçlarıyla suçlananları belirlemek, yakalamak, yargılamak ve cezalandırmak olarak belirlendi. Komisyon Nürnberg ve Tokyo yargılamalarının temelini oluşturacak 32 hak kaybını listeledi ve bunların arasında "tecavüz" ve "fahişeliğe zorlanmak amacıyla kadınların ve kız çocuklarının kaçırılması" suçları da yer alıyordu. Aşağıda daha detaylı anlatacağımız Türkçe'ye "rahatlama merkezleri" olarak çevrilen Japon ordusunun kadınları cinsel köleliğe zorladığı "comfort station"ların kurulması ve işletilmesi üzerine pek çok kanıt olmasına rağmen bu konu Tokyo Mahkemesi'nde ele alınmadı.³¹ Zira mahkemeyi kuran statü cinsel suçlara referans vermiyordu, yine de iddianamede sivillere yönelik ırza geçme eylemleri insanlık dışı muamele, kötü davranma, acı verici davranma ve aile onur ve haklarına

³¹ Nicola Henry, "Memory of an Injustice: The "Comfort Women" and the Legacy of the Tokyo Trial," *Asian Studies Review* 37, No 3 (2013), 366-367.

saygısızlık olarak yer aldı. Bu şekilde tecavüz suçu işleyen failler, Tokyo Mahkemesi'nce yargıldılar. Ancak kadınlara yönelik işlenen bu suçların "aile onur ve haklarına saygısızlık" tanımı altına yerleştirilmesi başlı başına problemlili bir konuydu. Ayrıca tecavüz bir şekilde cezalandırılmış olsa da fahişeliğe zorlama suçu kapsamadı.³² Nürnberg Mahkemesi'nin kararlarında, kadına karşı cinsel şiddet eylemleri işkence kapsamında yer aldı.

Ceza yargılamaları alanında önemli bir diğer örnek 1993 yılında hayata geçirildi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Eski Yugoslavya'da yaşanan savaşta işlenen suçların cezasız kalmaması, yargılamaların yapılabilmesi için geçici nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına karar verildi. 1994 yılında aynı türden bir geçici mahkeme Ruanda için kuruldu. Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri, cinsiyet temelli suçların uluslararası düzeyde kabul görmesinde önemli rol oynayan iki mahkeme olarak örnek niteliğinde. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia - ICTY) insanlığa karşı suçları düzenleyen 5. maddesinde irza geçme eylemi, açıkça insanlığa karşı suç olarak düzenlendi. ICTY'da Tadic'in yargılanmasıyla ilk kez uluslararası bir mahkemede tecavüz tek başına bir savaş suçu olarak tanındı.³³ "Bu kararlar mahkeme, cinsel şiddete uğrayanların tanıklığına diğer suçların mağdurlarının tanıklıklarına tanınan güvenilirlik varsayımıyla yaklaştı. Zira, cinsel şiddet suçları için bu durum geçerli değildi."³⁴

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi
(International Criminal Tribunal for Rwanda -

³² A.g.e., 368.

³³ Andrea R Phelps, "Gender-based War Crimes: Incidence and Effectiveness of International Criminal Prosecution", *William & Mary Journal of Women and the Law* 12 (2) (2006), 508, Erişim tarihi: 3 Nisan 2017, <http://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=wjowl>

³⁴ A.g.e., 509.

ICTR) tüzüğünde de ICTY'a benzer bir hüküm yer aldı. Ruanda'daki mahkemenin statüsü, Yugoslavya'dakinden farklı olarak kadına karşı cinsel şiddet eylemlerini sadece insanlığa karşı suç olarak düzenlemedi; Statü'nün 4. maddesinde irza geçme, kişinin onuruna karşı işlenen hukuka aykırı bir eylem olarak Cenevre Sözleşmelerinin ve Ek Protokollerinin ihlali olarak kabul edildi. Bunun yanında ICTR'da da 1998 yılında görülen Akayesu davasında, "uluslararası mahkemede ilk kez soykırım mahkûm edildi, iç çatışmada yaşanan cinsel şiddet cezalandırıldı ve tecavüz soykırım suçu olarak kabul edildi." Mahkemenin karar hükmünde tecavüzün geniş bir yasal tanımı da yapıldı ve bu tanımlamada bu türden cebri eylemlerin duhul ve hatta fiziksel temas içermesi gerekmediği belirtildi.³⁵

Bu şekilde ezici çoğunlukla kadınların karşılaştığı ve faillerinin erkekler olduğu bu suçları savaş dönemlerinde yaşanması neredeyse doğal olgular olarak kabul eden ya da aile onuru olarak değerlendirip görünmez kılan anlayış kısmen de olsa aşılarak cinsel şiddet eylemleri özel bir savaş aracı olarak algılanmaya başlandı. ICTY ve ICTR deneyimlerinin ardından sürekli bir mahkeme olarak 2002'de kurulan Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Court - ICC) kurucu belgesi Roma Statüsü'nde de toplumsal cinsiyete dayalı şiddet muhtemel savaş suçu ve insanlığa karşı suç olarak tanımlandı. Bu hüküm içinde tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma ve "benzer önemdeki diğer cinsel şiddet şekilleri" sıralandı.³⁶

Cinsel şiddet suçlarının uluslararası hukukta tanımlanması ve faillerin bu suçlardan dolayı ceza alması elbette çok önemli. Özellikle de

³⁵ Valji, "Bir Fırsat Penceresi," 6. Ayrıca uluslararası ceza mahkemelerinde getirilen prosedürel yeniliklerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Jocelyn Campanaro, "Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes," *The Georgetown Law Journal* 89 (2000).

³⁶ A.g.e., 6.

zamanaşımı kurallarının ve af yasalarının bu suçların faillerine uygulanmaması cinsel şiddet suçlarındaki cezasızlığın önlenmesi açısından da önemli bir gelişme ancak bu konu farklı açılardan da eleştiriyeye açık.

İnsan hakları alanında "insan" kategorisinin cinsiyetlendirilmesi gereği, "insanlığa" karşı suçlar için de geçerli. Cinsel şiddet suçu failinin neredeyse her durumda erkekler olduğu ve ağırlıklı olarak kadınlara, hiç de azımsanmayacak oranda da erkeklere, kız ve erkek çocuklarına yönelik işlenen bir suç. Özellikle de kadınlara yönelik suçlarda faille dikkat çekmek, bu şiddetin temelinde yatan egemenlik ilişkisine işaret etmek için önemli. Diğer yandan, kadınlar "barış" dönemlerinde de erkeklerin cinsel şiddetine maruz kalıyor ve yine genellikle bu fail erkekler kadınların en yakınlarındaki erkekler oluyor. Savaş dönemlerinde artan militarizm ve şiddetini artıran erkeklik, kadınların en yakınlarından gördükleri erkek şiddetini de keskinleştiriyor. Tecavüzün, savaş ve çatışma durumlarında çatışan grupların asker üyelerinin fail olduğu durumlarda politik suç kategorisine sokularak, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun kapsamına girmesi çatışma dönemlerinde artan, yaşanan erkeklerden gelmesi zorunlu olmayan gündelik erkek şiddetini ve "barış" döneminde devam eden şiddeti ikincilleştirme riski taşıyor. Uluslararası ceza hukuku savaş döneminde gerçekleşen tecavüzleri "olağandışı" sayarken barış döneminde gerçekleşenleri "olağan şiddet" olarak görüyor. Bu nedenle de kadınların barış dönemlerinde karşılaştıkları şiddet uluslararası hukukun alanına girmiyor ve dahası, savaş dönemlerinde yaşanan tecavüzleri mümkün kılan ve barış dönemlerinde kadınların karşılaştıkları şiddetin altında yatan toplumsal boyutlar göz önüne alınmamış oluyor. Oysa savaş ve barış dönemlerinde kadınların yaşadıkları şiddet birbiriyle çok ilişkili sebeplerden kaynaklanıyor.³⁷

³⁷ Wendy Lambourne ve Vivianna Rodriguez Carreon, "Engendering Transitional Justice: a Transformative Approach to Building Peace and Attaining Human Rights for Women," *Human Rights Review* 17 (1) (2016), 78.

Tam bu noktada insanlığa karşı suçların savaş dönemiyle bağlantısının koparılması yönünde bir çaba olduğunu da söylemek gerek. Bu tür suçların hem savaş hem barış zamanlarında işlenebileceğine dair genel tanım kabul edilse de, savaş ve barış dönemleri arasındaki bu bağlantı henüz tamamen ortadan kaldırılamadı.

Genel olarak cinsel şiddet, özel olarak tecavüzde kendini acımasızca gösteren erkek şiddeti, insanlığa karşı suç kategorisinde görülmediği durumlarda dahi politik bir suç. Cinsel şiddetin savaş ve çatışma dönemlerinde bu yıkıcılıkta yaşanmasının sebebi savaşları belirleyen diğer güç ilişkileri olduğu kadar toplumları sadece savaş durumlarında değil barış durumlarında da şekillendiren erkek egemen sistemden beslenen cinsiyetler arası güç ilişkisi. Bunun dikkate alınmaması toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yapısal boyutlarını örtüyor. "Savaş ve çatışma dönemlerini istisnaileştirmek yerine şiddetin tüm biçimlerine arındırıldıkları politik anlamı yeniden yüklemek ve bunların yapısal eşitsizliklerin devamı olduğunu vurgulamak bu açıdan çok önemli."³⁸

Bunun yanında, savaş ve insanlığa karşı suçları da yargılamak üzere oluşturulan uluslararası ceza hukuku kapsamında özellikle tecavüze önem verilmesi, cinsel şiddetin, seks işçiliğine zorlama, zorla kısırlaştırma, zorla hamile bırakma, cinsel taciz gibi diğer boyutlarını görünmezleştirme riski taşıyor. Bu açıdan getirilen eleştiriler üzerine hem Roma Statüsü'nde diğer cinsel şiddet suçları da tecavüzle birlikte insanlığa karşı suç olarak sayıldı hem de Sierra Leone'de kurulan özel yetkili mahkemede zorla evlendirme insanlık dışı bir davranış ve insanlık suçu olarak tanımlandı. Sierra Leone Dava Dairesinde zorla evlendirme ve cinsel köleliğin farklı eylemler olması gibi, tecavüz ve zorla evlendirmenin de farklı olduğu belirtildi ve böylece tüm bu suçlardan ayrı ayrı hüküm verilmesi mümkün oldu.³⁹ Son olarak,

³⁸ Hülya Dinçer, "Geçiş Dönemi Adaleti ve Toplumsal Cinsiyet: Kimin İçin Adalet Kimin Hakikati," *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2014) (2), 243.

³⁹ Valji, "Bir Fırsat Penceresi," 7.

hakikat komisyonları bahsinde de değindiğimiz gibi, genellikle kadınların savaş döneminde yaşadıkları ancak "ağır" insan hakları ihlalleri kategorisinde değerlendirilmeyen ihlaller tüm bu yargılamalarda yer almadı. İhlal edilen ekonomik ve sosyal hakların failleri belli olmasına rağmen onlara suç isnat etmek mümkün olmadı.

Tüm bunların yanında kadın grupları ve feministler yargılamalar alanının belli yapısal öğeleri nedeniyle de kadınların adalet mücadelesini sınırlandırma riski olduğuna dikkat çekti. Ceza yargılamalarında temel hedef suçu kanıtlamak ve suçluyu belirlemek.⁴⁰ Ve yargılamalarla var olan hakikatler kanıt haline geliyor ve kanıt olarak sorgulanmaya, haklarında şüphe duyulmasına açık hale geliyorlar.⁴¹ Hak ihlaline uğrayan kişinin tanıklığının delil açısından yeterliliği dahi uzun yıllar tartışma konusu olmuşken, kadınların karşılaştıkları cinsel şiddeti kanıtlamak çoğunlukla başka tanık olmaması, şiddete uğrayanın kanıt zorunluluğunun yarattığı ikincil travmayla bağışlanmasının zorluğu, yine şiddete uğrayan kişinin karşılaşması muhtemel ayrımcılık nedeniyle hiç kolay değil. Bu nedenle özellikle de cinsel suçlarda kadınların beyanının

---

40 Ceza hâkimlerinin görevinin sadece cezalandırıcı olmak zorunda olmadığı, beyan edici bir pozisyonlarının da olduğu; suçluların hüküm giymesi ve mahkûm olması değil yaşananların tespiti ve açıklığa kavuşturulmasının temel hedef olabileceğine yönelik argümanlar doğrultusunda kurulan hakikat mahkemeleri örneği için bkz. Sévane Garibian, "Hayaletler de Ölür. 'Hakikat Hakkı' yoluyla Kaybetmelere Karşı Durmak ve Arjantin'deki Hakikat Yargılamaları (Juicios por la Verdad)," çev. Özlem Kaya, *Hafıza Merkezi*, Erişim tarihi: 15 Haziran 2017, <http://failibelli.org/wp-content/uploads/2016/02/S%C3%A9vane-Garibian-Hayaletler-de-Ölür.pdf>; Elena Maculan, "Uluslararası Suçların Ulusal Düzeyde Kuvuşturulması: Arjantin'deki Hakikat Davalarından Alınacak Dersler," çev. Fethi Keleş, *Hafıza Merkezi*, Erişim tarihi: 15 Haziran 2017, <http://failibelli.org/wp-content/uploads/2016/09/Elena-Maculan-Uluslararası-Suçların-Ulusal-Düzeyde-Kovuşturulması-Arjantin'deki-Hakikat-Davalarından-Alınacak-Dersler.pdf>.

41 Bu konuda detaylı bir tartışma için bkz. Daniela Accatino ve Cath Collins, "Hakikat, Kanıt, Hakikat: Ulusal İnsan Hakları Davalarında Tanıklık, Arşiv ve Teknik Verilerin Kullanımı," çev. Feride Eralp, *Hafıza Merkezi*, Erişim tarihi: 15 Haziran 2017, http://failibelli.org/wp-content/uploads/2017/01/Accatino-Collins_Hakikat-kanit-hakikat1.pdf.

esas alınması, ceza hukukunun suçlanan kişiyi korumak için koyduğu masumiyet karinesinin bu tip suçlarda yeniden yorumlanarak suçun aksini ispat etme yükümlülüğünün bu suçla yargılanan erkeklere verilmesi, bu türden suçların cinsiyetli yapısı dikkate alınarak önerilen yöntemler.

Bunun ötesinde, mahkeme salonları ve yargılama yapıları, kadınların karmaşık ve çok boyutlu deneyimlerini ifade etmelerine izin veren yapılar değil. Yargılama süreçlerinde kadınların ve diğer herkesin tanıklıkları ancak suçu ve suçluyu belirleyebileceği ölçüde anlamlı ve dinlenebilir. Oysa yargılamalar cezalandırıcı adaleti sağlamanın bir aracı olmaktan daha fazlası olarak da düşünülebilir. "Mahkemelerde tanıklıklarını anlatan kişiler açısından adaletin sağlanması için hikâyelerinin kamusal bir alanda anlatılması ve bunların duyulduğu hissini oluşması gerekir. Ancak mahkemelerdeki tanıklık anlatısı formel yasal formda gerçekleşen yargılamalarda bu şekilde gerçekleşmiyor. İnsanların yaşadıkları acının yargısal süreçlerce kabul edilen ve bu süreçlere uygun bir dile ve forma sokulması, sadece cinsel şiddet mağdurları için değil ancak özellikle onlar için, insanlık dışı bir deneyim olabilir."⁴²

Hangi başka faktörlerin bu suça sebep olduğuna yönelik analiz ve beyanlar çoğu durumda mahkeme heyetinin ilgilendiği ve dikkate aldığı konular değil. Bu alan özellikle de politik öznelere farklı şekillerde sürece dahil olduğu davalarda esnetilmeye çalışılarak, mahkeme salonlarının kendisi politik bir yer olarak kurulmaya çalışılıyor. Suç-suçlu-mağdur tanımlamalarının dışına çıkarak, bazı durumlarda mağdur konumunun sınırlarını zorlayarak aktif bir politik özneliğe işaret etmek, bazı durumlarda sanık konumunun "savunma" tanımını genişleterek suç olarak sayılan eylemin nedenlerini sorgulamak ve bu nedenlerin politik analizini yapmak bu alana farklı müdahale biçimleri olarak denenmiş yöntemler arasında.⁴³

---

42 Katherine M. Franke, "Gendered Subjects of Transitional Justice," *Columbia Journal of Gender and Law* 15 (3) (2006), 818.

43 Kadınların öldürüldüğü erkek şiddeti davalarına feminist avukatların ve feminist aktivistlerin müdahalesine yönelik detaylı bir çalışma için bkz. Baytok, *Political Vigilance*.

Genel olarak hukuk alanının profesyonel yapısı ve kendine özgü dili de özellikle eğitim alanından ve kamusal alandan sistematik olarak dışlanan kadınların müdahalesini zorlaştırıyor. Kadınlar için mahkemede yer alan, savcısından, hakimine, avukatından, mübaşirine tüm profesyonellerin dilini anlamak çok daha güç. Hatta mahkeme sürecini başlatmak için gereken bilgi birikimleri de yeterli seviyede olmayabiliyor. Bunun dışında en başta belirttiğimiz gibi bu yargılamalar yerel mahkemelerde yapılabildiği gibi özel yetkili uluslararası mahkemelerde de yapılabilir. Fiziken kadınların yaşadıkları yerden uzakta kurulan bu mahkemelere ulaşım kendi başına bir engel yaratabilir. ICTY'nin Hollanda'nın Lahey kentinde, ICTR'ın da Tanzanya'nın Arusha kentinde kurulmasına yönelik bu türden eleştiriler sonrasında daha melez nitelikli Sierra Leone Özel Mahkemesi Sierra Leone'nin başkenti Freetown'da kurulmuş ve güvenlik sebebiyle Lahey'e taşınan bir duruşma hariç bu kentte çalışmalarını sürdürmüştü. Diğer yandan mahkemelerin kadınların hayatları üzerinde kontrol ve baskı yaratan her türlü toplumsal ilişkinin fiziki mekânında olmalarının farklı dezavantajları da olabilir. Bu zorlukların aşılması özel önlemler ve teşvik mekanizmaları yaratmayı zorunlu kılıyor. Her türden koruma ve teşvik mekanizmasının oluşturulması zorunluluğu hakikat komisyonlarında olduğu gibi yargılamalar için de geçerli. Bosna'da yapılan bir araştırmada görüşülen kadınlardan hiçbiri ICTY'da ifade vermeye gitmemişti. Bahsettiğimiz bu araştırma herhangi bir temsiliyet iddiasında değilse de, kadınlarla yapılan görüşmelerde utanç duydukları ve korktukları için ifade vermeye gidemediklerini söylemeleri önemli bir veri sunuyor.⁴⁴

⁴⁴ Maja Šoštarić, *War Victims and Gender-Sensitive Truth, Justice, Reparations and Non-Recurrence in Bosnia and Herzegovina*, (Utrecht: Impunity Watch, 2012), 67, Erişim tarihi: 12 Nisan 2017, http://www.impunitywatch.org/docs/Gender_Research_Report_BiH_English.pdf.

Bütün bu teşvik mekanizmalarının uygulandığı durumda dahi ceza mahkemeleri, tüm faillerin yargılanmasını ve hakettikleri cezayı almalarını sağlamaktan çok uzak. Kitlesele kıyımlarda, geçmişte korkunç zararlara sebep olmuş tüm failleri suçlamak ve hesap vermelerini sağlayarak "kusursuz bir adalet"e ulaşmak mümkün değil. Bunun yerine mahkemelerde emsal teşkil edebilecek, şiddetin elebaşı ya da planlayıcısını belirleyecek ve hatta bazen de sadece yakalayabildikleri kişileri yargılayacak ve cezalandıracak sınırlı sayıda olay ele alınabiliyor. "Bu durumda tanıklar toptan bir adaletin yaratılması için çok kıymetli hale geliyor, ancak tek tek kişiler kendi tanıklıklarının yardımıyla oluşturulan daha büyük yasal prensiplerden daha az önemli hale geliyorlar."⁴⁵ Pek çok suç yargılama sürecinin dışında kalıyor, dahası yönetsel ve hukuksal alanda atılan adımlar tek başına egemenlik ilişkilerini yeniden belirleme gücüne sahip olamayacakları için uygulamada eksiklikler yaşanıyor. Çok iyi iki örnek olarak sunulan ICTY ve ICTR'a getirilen eleştirilerden biri tam da buna dair. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Eylül 2016 tarihi itibarıyla yargılanan 161 sanığın % 48'i (78 kişi) ile ilgili hazırlanan iddianamede cinsel şiddet suçları da yer aldı. Bu sanıklardan sadece 32'si cinsel şiddet suçlarındaki sorumluluklarından dolayı ceza aldılar.⁴⁶ Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi 21 karara imza attı, bunlardan 18 tanesi mahkûmiyet kararıydı. Ancak bu kararların yüzde 90'ı tecavüzden mahkûmiyeti içermediği gibi tecavüzden mahkûm olanların sayısının iki katı kadar kişi tecavüzden beraat etti.⁴⁷

⁴⁵ Franke, "Gendered Subjects", 820-821.

⁴⁶ Bkz. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, "Crimes of Sexual Violence - In numbers", *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Eylül 2016, Erişim tarihi: 18 Nisan 2017, <http://www.icty.org/en/in-focus/crimes-sexual-violence/in-numbers>.

⁴⁷ Valji, "Bir Fırsat Penceresi," 8.

Gayri Resmî Hakikat ve Adalet Süreçleri

Yukarıda da söylediğimiz gibi kadınlar genellikle hem hakikat komisyonlarında hem de ceza yargılamalarında yalnızca hak ihlaline uğramış mağdurlar ya da tanıklar olarak kabul gördü. Kadınların pozisyonunu salt mağduriyet deneyimine sıkıştırmak, onların deneyimden sağ çıkan ve ayakta kalanlar olarak aslında muazzam bir mücadelenin de öznesi olma konularının üzerini örtüyor. Aynı zamanda pek çoğu bu deneyimin de etkisiyle politik öznelerle dönüşmüşler. Böylesi bir politizasyon, “tanık” ve “mağdur” tanımlarının içine hapsedilemeyecek bir özneliği barındırıyor. Kadınların deneyimleri bu türden bir politik aktivizmin özneleri olup olmamaları üzerinden de farklılaşabiliyor. Hakikat ve adalet süreçlerinin kadınların politik failiğini yok sayması, mücadelelerine yer vermemesi, onların barış süreçlerinin özneleri olarak görülmemesine yol açıyor.

Tam da bu politizasyon, kadınların kendi ihtiyaçlarının farkına vararak bu ihtiyaçlar ekseninde kendi örgütledikleri hakikat ve adalet arayışlarını çok değerli kılıyor. Kadınların geçmişle hesaplaşma mekanizmalarına eleştirileri hem tartışmayı derinleştirmek hem de gerçek ihtiyaçlara cevap vermek açısından çok etkili ve önemli. Geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının etkisini bir düzeyde garanti altına alan en temel özelliği devlet katında tanınan mekanizmalar olmaları. Bu, çoğu kez fail durumunda olan devletin bir adım atması, kendi sorumluluğunu kabul etmesi, barış içinde yaşanacak adaletli bir sistemin kurulabilmesi için kurumsal düzenlemeleri yapmak yönünde irade belirtmesi ve gerekli düzenlemeleri yapmak için somut adımlar atması demek. Ancak tüm dünyada bu türden mekanizmaların eksikliklerine işaret etmek, bu eksikliklere alternatif cevaplar üretmek ve bazen de hem hakikat hem adalet süreçlerinin yapısal sınırlılıklarına dikkat çekmek ve farklı mücadele alanlarını desteklemek için gayri resmî süreçler de yürütülmüş.

Kadınların bu alana en temel eleştirisi, “geçiş dönemi” kavramının kendisine yönelik. Zira geçiş dönemi adaleti mekanizmaları geçmişte belli bir çatışma dönemiyle sınırlayarak ve bu çatışma döneminin özgül koşullarına odaklanırken bu çatışma döneminin öncesi ve sonrasına bakmıyor. Bu mekanizmaların barışın tesis edildiği bir “sonra”ya, bir geleceğe işaret ettiğini varsaydığımız durumda da, çatışma dönemiyle geçen bir “olağandışı” dönem sonrasında temel hedef çatışmanın olmadığı barış içinde yaşanan “önce”nin tekrar kurulması. Kadınlar böylesi bir çatışmasız önce olmadığını söyleyerek çatışma süreçlerinin öncesindeki erkek egemenliğini, çatışma ve savaş dönemlerini ve otoriter yönetimlerin kullandıkları baskı mekanizmalarını şekillendiren bir egemenlik ilişkisi olarak ortaya koyuyor. Bu durumda da hayal edilen barış, bu egemenlik ilişkisini ortadan kaldırılamasa da aşındırarak adımların atıldığı bir geçiş dönemiyle mümkün. Çatışmayı, çatışmasızlık arasında bir “olağanüstü” dönem olarak görmenin daha önce belirttiğimiz diğer bir sorunu da, kadınların bu dönemde karşılaştığı tecavüz ve şiddeti olağandışı kabul ederek barış veya çatışmasızlık döneminde yaşananı olağanın sınırlarına çekmesi. Kadınlar bu nedenle, geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının dönüştürücü bir adalet sağlamasını talep ediyor ve bunun için mücadele ediyor. Dönüştürücü adalet aynı zamanda, geçiş dönemi adaletinin “olağandışı” suçlar tanımını dönüştürerek barış zamanlarında işlendiği için “olağan” sayılan suçları da içeren bir tanımlama sağlayabiliyor.⁴⁸ Diğer bir deyişle kadınlar geçiş dönemlerinde “yeniden inşa” yerine “dönüşüm”den yana.⁴⁹

Kadınlar, devletin aktör olduğu resmî hakikat ve adalet süreçlerini eleştirerek değişime zorlarken bir yandan da pek çok ülkede hakikat ve adalet alanında gayri resmî süreçleri işletti, işletmeye devam ediyor. Hakikat komisyonlarına eleştirileri üzerinden o komisyonların işleyişlerine

⁴⁸ Lambourne ve Carreon, “Engendering Transitional Justice”, 86.

⁴⁹ Christine Bell ve Catherine O'Rourke, “Does Feminism Need a Theory of Transitional Justice? An Introductory Essay,” *The International Journal of Transitional Justice* 1 (2007), 41.

müdahale ederken kendi komisyonlarını kurarak kendi mekanizmalarını işletiyor, hali hazırda çalışan komisyonlara gölge raporlar sunuyorlar. Örneğin, Kolombiya'daki *The Ruta Pacifica de las Mujeres* örgütü dünyanın farklı yerlerinde hakikat komisyonlarında çalışmış deneyimli kişilerin görüşlerini alarak Kolombiyalı Kadınlar Hakikat ve Hafıza Komisyonu'nu kurdu ve yaklaşık 1000 kadınla görüşerek 2013 yılının Aralık ayında *Kadınların Hakikati: Kolombiya'daki Silahlı Çatışmanın Mağdurları* başlıklı raporunu yayınladı.⁵⁰ Kadınlar aynı zamanda yargılamaları izliyor ve karşılaştıkları hak ihlallerine yönelik adaletin sağlanması taleplerini dile getirirken gayri resmî mahkemeler kurarak hukuk alanına içkin cinsiyetçiliği de sorguluyor. Burada altını çizmek istediğimiz nokta bu türden gayri resmî süreçlerin, zorunlu olarak resmî süreçlere olan inancsızlık ya da öyle bir sürecin yürütülebileceğine yönelik beklentilerin tamamen ortadan kalkması demek olmadığı. Gayri resmî mekanizmalar, bir yandan resmî mekanizmalar üzerinde bir baskı yaratma amacı güderken, bir yandan da resmî mekanizmaların sınırlarını zorlayacak ütopyaları konuşabilmenin özerk alanlarını yaratıyor.

Raporun bundan sonraki bölümünde hakikat ve adalet alanını kesen kadın mahkemeleri deneyimini temel üç ülke örneği üzerinden anlatacağız. Bu ülke örneklerine geçmeden önce kadın mahkemelerinin nasıl ortaya çıktığına, öncülü sayılan halk mahkemelerine kısaca değineceğiz. Seçtiğimiz üç örnek, Japonya, Eski Yugoslavya ülkeleri ve Kolombiya. Bu üç örneği seçmemizin belli nedenleri var. Tokyo'da kurulan Cinsel Kölelik üzerine Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi aşağıda daha detaylı olarak anlatacağımız gibi savaş dönemine odaklanan ve mahkeme formatını doğrudan uygulayan özgül bir örnek. Eski Yugoslavya örneği, etnik temelli çatışmaların merkezde olduğu bir savaşın arkasından ortaya çıkan farklı ülkelere kadınların, tüm bu farklılıklarının bilincinde olarak

ve etnik aidiyetleri üzerinden belirlenen fail ve mağdur konumlarını yok saymadan bir araya gelerek kurdukları bir örnek olması açısından çok önemli. Eski Yugoslavya Kadın Mahkemesi, adalet kavramının feminist bir eleştirisini de yapan özel bir mahkeme. Ayrıca sonuç kadar sürece de önem veren, feminist yöntemi sürecin her aşamasında uygulamaya çalışan bir mahkeme. Son olarak ise Kolombiya örneğini almaya karar verdik. Kolombiya'daki barış sürecinin ne şekilde yürütüldüğünü ve toplum tarafından kabulünün sınırlarını Türkiye'de yakından izliyoruz. Kadın mahkemeleri, gayri resmî mekanizmalar olarak tam da resmî mekanizmaların daha geniş toplumsal kesimlerce sahiplenilmesi, eleştirilerek geliştirilmesine katkıda bulunuyor. Hali hazırda tartışmalı bir barış sürecini yaşayan Kolombiya'da kadınların nasıl alternatifler yarattığına, ne gibi eleştiriler getirdiklerine bakmak bu nedenle de önemli.

---

⁵⁰ Virginia M. Bouvier, *Gender and the Role of Women in Colombia's Peace Process*. (New York: UN Women, 2016), 26, Erişim tarihi: 18 Nisan 2017, <https://www.usip.org/sites/default/files/Gender-and-the-Role-of-Women-in-Colombia-s-Peace-Process-English.pdf>.

KADIN

MAHKEMELERİ

Hukukun Sınırlarını

Zorlayan Öncüller:

Halk Mahkemeleri

Kadın mahkemelerini gayri resmî geçiş dönemi adaleti mekanizmaları içinde saysak da, bu mahkemelerin izlediği rota dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan halk mahkemelerinden farklı değil. Bilindiği üzere bu mahkemelerin ilk ve önemli örneğini Amerika'nın Vietnam'a silahlı müdahalesinin ardından Bertrand Russell ve Jean-Paul Sartre çağrısıyla 1966 yılında kurulan Russell Mahkemesi olarak da bilinen halk mahkemesi oluşturuyor. Russell, mahkemenin herhangi bir devleti temsil etmediğini ve Vietnam savaşının karar vericilerini halka karşı işledikleri suçlar nedeniyle sorumlu tutamayacaklarının farkında olduklarını söylese de mahkemenin bu sınırları aynı zamanda avantaj olarak da işledi. Mahkemenin düzenleyicileri herhangi bir devlet mantığı ya da buna benzer başka mecburiyetler olmadan ciddi ve tarihsel bir soruşturma yürütmekte özgür olduklarını özellikle vurguladılar.⁵¹ Sartre da aynı şekilde mahkemenin meşruiyetinin tam da bu "güçsüzlüğü"nden ve evrenselliğinden geldiğini, bir eksikliği işaret eden mahkemenin gerçek bir ihtiyaçtan doğduğunu ve var olan herhangi bir kurumun yerine geçme gibi bir amacı olmadığını söyledi.⁵² Mahkeme sonucunda Vietnamlıların temel hakları üzerinden yapılan kavramsallaştırma 1973 yılında Paris Ateşkes Anlaşması'nda da onaylandı.⁵³

⁵¹ Bkz. Vietnam War Crimes Tribunal, "Vietnam War Crimes Tribunal," Erişim tarihi: 22 Ocak 2017, <http://raetowest.org/vietnam-war-crimes/russell-vietnam-war-crimes-tribunal-1967.html#v1-russ>.

⁵² A.g.e.

⁵³ Tetsuya Takahashi, *Can Philosophy Constitute Resistance?* (Tokyo: The University of Tokyo Center for Philosophy, 2008).

Bu mahkemenin açtığı yol, adaletin kimin tarafından sağlanabileceği tartışmasını da beraberinde getiriyordu. Uluslararası alanda devletler üstü adalet mekanizmalarının ve kurumlarının henüz kurulmamış olduğu böylesi bir dönemde, devletlerin adaletine güvenmeyenlerin ama yine de kurumsal alanda etkin devletlerarası ve devletler üstü yasa ve anlaşmalara da referansla suç ve suçlu tanımı yaptığı bu mahkeme türü başka örneklerle devam etti. Hatta 1979 yılında Cezayir'de yapılan bir konferans sonrasında geçici olmayan bir Halk Mahkemesi'nin kurulmasıyla bu türden bağımsız mahkemeler sürekli bir hal aldı. Kendi amaçlarını anlatırken söyledikleri gibi "Daimi Halk Mahkemesi araştırma, analiz ve yasa yorumlama ve oluşturma konusunda yenilikçi kriterlerin geliştirilmesi yoluyla küreselleşme ve cezasızlık gibi artan sorun alanlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek etkin yasaların yapılması için uğraşan inisiyatif ve hareketlerin söylemlerini iletebilecekleri en etkin görüş bildirilen mahkemelerden birini oluşturuyor."⁵⁴

Halk mahkemelerinin uluslararası hukukta bir meşruiyeti yok, aslında doğrudan böyle bir talepleri de yok. Mahkeme adı altında örgütlenseler de ilk kuruldukları andan bugüne kadar farklı ülkelerde birbirlerinden farklı biçimlerde düzenlendiler. Bunların bazıları mahkeme salonu formatını (mimariyi demokratikleştirme yönünde belli değişiklikler yaparak) devam ettirirken, bazıları geniş toplantı formatını benimsedi. Bazıları uluslararası alanda kabul görmüş anlaşma ve protokolleri izleyerek karar verirken, bazıları da tavsiye kararlar ortaya koydu. Ceza yargılamalarının gerçek bir adalet sağlayamamasına yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkan bu mahkemelerin temel amacı resmî hukuk sistemine bir alternatif yaratmak değildi, bir düzeyde tamamlayıcı ve bütünlüyci

⁵⁴ Permanent Peoples' Tribunal, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, <http://permanentpeopletribunal.org/?lang=en>.

bir sistem yaratmak amacındaydılar.⁵⁵ Dianne Otto, halk mahkemelerinin hukuksal açıdan üç amacı olduğunu savunur: Birincisi, hali hazırda yürürlükteki yasaları uygulamak konusunda uluslararası (bazen de ulusal) mahkemelerin eksikliklerine dikkat çekmek. İkincisi, özellikle de marjinalize edilen ve ezilen grupların deneyimleri üzerinden yeni yasal düzenlemeler önermek. Üçüncüsü de adalet mücadelesini ortak bir mücadele olarak tanımlayarak kolektif sorumluluk meselesini gündemleştirmek.⁵⁶

Genel olarak yargılamaların yaşananların ortaya çıkarılmasına ve kolektif hafızaya ne düzeyde etki ettiği konularının uzun süredir tartışılıyor olması, halk mahkemelerini de bu çerçevede yeniden düşünmemizi gerektiriyor. Yargılama ve cezai bir sonuca ulaşmak konusunda tek yetkili mahkemeler hak kaybına uğrayan kişilerin, gerekli soruşturmalar sonucunda ortaya çıkarılmış şüphelilerin ve tanıkların kişisel ifadelerini sunduğu platformlar. Ve tüm bu kişisel ifadeler ve farklı tanıklıklar ekseninde neyin "gerçekten" yaşandığına yasalar temelinde mahkeme heyetince karar veriliyor. Mahkeme salonunun birbiriyle çatışan hafızaların ve tanıklıkların karşı karşıya geldikleri bir arena olmasının yanında bu arenadaki çekişmenin kazananı yargısal olarak kanıtlanmış bir hakikat haline geliyor. Mahkemelerde çatışan hafızaların karşı karşıya geldiği ve yargılama yetkisi üzerinden belli bir hafızanın ve hakikatin kabul edilerek diğerinin önemsizleştiği, dahası bazı durumlarda neredeyse "yanlışlandı" bir alan yaratılıyor. Bunun dışında uluslararası ceza mahkemeleri bireysel suçluları belirlediği ölçüde suçun arkasındaki politik sorumluluğu ve

⁵⁵ Daša G. Duhaček, "Women's Court: A Feminist Approach to In/Justice," *Women's Courts: About the Process* içinde, der. Staša Zajović (Belgrad: Women in Black and Center for Women's Studies, 2015), 69.

⁵⁶ Dianne Otto, "Impunity in a Different Register: People's Tribunals and Questions of Judgment, Law and Responsibility," *Anti-Impunity and the Human Rights Agenda* içinde, der. Karen Engle, Zinaida Miller ve D. M. Davis (New York: Cambridge University Press, 2016), 294-295.

tarihsel bağlamı sunmak konusunda da yetersiz kalmakla eleştiriliyor.⁵⁷ Bu durum aynı zamanda hukukun tarihsel adaleti sağlamak konusundaki eksikliğini de gösteriyor. Tüm toplum üzerinde nesiller boyunca etkisini hissettirecek düzeyde yaşanan muazzam kötülük hali, belli bir dönem gücü eline geçirmiş kişilerin bireysel düzeydeki anomalilerinden kaynaklanmıyor. Henry, Tokyo Mahkemesi cinsel kölelik konusunu ele alsaydı ve suçluları cezalandırırsaydı ne olurdu diye soruyor ve şu cevabı veriyor: Bu tabii ki hayatta kalanlara kendi yaşadıklarını kabul ettirmek ve kendi karşı argümanlarını sunmak için daha sağlam bir temel sunardı ancak doğrudan tarihsel inkârı ortadan kaldırmayabilirdi. Cinsel köleliği yaratan tarihsel etkenleri sunmazdı, ya da savaş suçu olarak zorunlu fahişelik ve kadınlara yönelik yapısal suçlar arasındaki ayrımları tartışmazdı. Bu konuları tartışmaya bugün dahi devam ediyoruz.⁵⁸

Bu anlamda, bireysel faille hesaplaşmak kadar, toplumların kolektif sorumluluklarıyla yüzleşmek ve hesaplaşmak da çok önemli. Halk mahkemeleri hakikati ortaya çıkarmak ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunmak gibi ikili bir amacı dillendirerek bu iki alanın en temel konularını tartışma olanağı sunuyor.

Kadın Mahkemeleri: İlk Örnekler

Kadın Mahkemeleri de, halk mahkemeleri gibi, sadece savaş ve çatışma dönemlerine odaklanmak üzere ortaya çıkarılmış bir mekanizma değil. Düzenlendiği ülkenin özgül koşullarında belirlenen ve belli konular etrafında örgütlenen mahkemelerde temel hedef kadınların yargılama alanında karşılaştıkları adaletsizliğin altını çizmek, bu konuda kamuoyu yaratmak ve gelecekte uygulanacak alternatif yöntemlerin geliştirilmesine katkıda bulunmak.

⁵⁷ Henry, "Memory of an Injustice," 372.

⁵⁸ A.g.e.

4-8 Mart 1976'da Brüksel'de düzenlenen Kadınlara Yönelik Suçlar için Uluslararası Mahkeme bu açıdan ilk örnek. Beş gün süren mahkeme, daha çok tanıklık anlatımının merkezde olduğu uluslararası feminist bir konferans olarak düzenlendi.⁵⁹ 40 ülkeden⁶⁰ 2000'den fazla kadının katıldığı mahkemeye Simone de Beauvoir bir açılış notu gönderdi ve bu notta mahkemeyi kadınların radikal dekolonizasyon sürecinin başlangıcı olarak gördüğünü söyledi.⁶¹ Bu ilk örnek, mahkeme formatında yapılmadı, herhangi bir yargıç görev almadı, kadınlar kendi kendilerinin yargıçları olduklarını söylediler. Kadınlar suçların erkek egemen tanımlanmalarını reddetti, erkeklerin kadınlar üzerinde baskı yaratan her tür eylemi suç olarak kabul edildi. Kadınların ifade ettikleri suçlardan bazıları, pek çok ülke yasalarınca suç sayılmıyordu; kadınlar hali hazırdaki bazı ülkelerde yürürlükte olan yasaların kendisinin suç olarak tanımlanabileceğini iddia ettiler. Örneğin, gebelikten korunma yöntemleri ya da kürtaj pek çok ülkede yasaktı, oysa yasalar erkeklerin değil kadınların çıkarları gözetilerek yapılsaydı, kadınları istekleri dışında anne olmaya zorlamanın kendisi suç olarak tanımlanacaktı.⁶² Mahkeme dört gün boyunca ilk dört saati kadınların kendi ülkelerinde yaşadıkları ihlallere (kürtaj yasakları, tıbbi suçlar, ekonomik suçlar, üçüncü dünya ülkelerinden gelen kadınların çifte ezilmişliği, tecavüz, fahişelik, pornografi, lezbiyenlerin karşılaştığı zulümler, kadın

⁵⁹ Diana E. H. Russell ve Nicole Van de Ven, ed., *Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal* (California: Les Femmes Publishing, 1976), 7, http://womention.org/wp-content/uploads/2013/09/Crimes_Against_Women_Tribunal.pdf.

⁶⁰ Katılan ülkeler: Avustralya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Kanada, Şili, Danimarka, Mısır, İngiltere, Fransa, Batı Almanya, Yunanistan, Gine, Hollanda, İzlanda, Hindistan, İran, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore, Lüksemburg, Meksika, Mozambik, Hollanda Antilleri, Norveç, Filipinler, Portekiz, Porto Riko, İskoçya, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Tayvan, ABD, Vietnam ve Yemen.

⁶¹ Russell ve Van de Ven, "Preface," 5.

⁶² A.g.e., 7.

siyasi tutsaklara yönelik şiddet, yalnız anneler, kapitalizm ve kadınların ezilmesi gibi) odaklanan tanıklıklarına ayırdı. Tanıklıklar sonrasında, bahsi geçen hak ihlalleriyle ilgili ve diğer önerilen konularda çalışma grupları oluşturularak tartışmalar yapıldı. Bu çalışma grupları, suçların ortaya çıkış koşullarını, çözüm önerilerini ve analizleri tartıştı. Mahkemenin son gününce yasa tasarıları ve değişiklik yapılması istenen önerilerle ayrıldı. Her gün oturumlar başlamadan önce ilk yarım saat erkeklerin de katılımına açık yapılan basın toplantılarının dışında mahkemede sadece kadınlar yer aldı. Kadınlara karşı işlenen suçların ele alındığı bu ilk mahkeme kadınlar arası ortaklıkların belirlenmesine öncelik veriyordu. Uluslararası feminizmin erkek egemen milliyetçi politikalara karşı gelebileceğini gösteren bir yana geliş olarak bu oldukça önemliydi.

Sonuç olarak, Kadınlara Yönelik Suçlar için Uluslararası Mahkeme, patriyarkal toplumların suç tanımlamasına tamamen karşı çıkıyordu; kişisel tanıklıkların insanları eğitmek, politize etmek ve motive etmek için çok güçlü bir faktör olduğuna inanıyordu. Bu, pek çok ülkedeki kadın özgürlük hareketlerinin küçük bilinç yükseltme gruplarında kullandığı bir yöntemdi.⁶³ Kadınların deneyimini önceleyen kadın mahkemelerinde, tanıklık anlatımının iyileştirici etkisi ve yasal olarak özne kabul edilme durumunun farklı şekilde kurgulanması sayesinde bu mahkemeler alternatif bir siyasal alan yaratıyor ve şiddete karşı güçlü bir karşı duruş alanı sağlıyor.⁶⁴

Ancak bu ilk Kadın Mahkemesi'nin, öncülük sayılabilecek Russell Mahkemesi'nden amacı açısından temel bir farkı vardı. Kadınlara Yönelik Suçlar için Uluslararası Mahkeme uluslararası hukuku uygulamadı, uluslararası hukuk üzerinden bir devletin ya da diğerinin sorumluluğunu

⁶³ A.g.e., 152.

⁶⁴ Adriana Zaharijević, "On Trial at the Women's Court: Gender Violence, Justice and Citizenship," *Citizenship in Southeast Europe*, Erişim tarihi: 10 Mart 2017, <http://www.citsee.eu/citsee-story/trial-women%E2%80%99s-court-gender-violence-justice-and-citizenship>.

belirlemedi, tavsiyelerin yer aldığı bir sonuç kararı yayınlamadı. Amaç “yargılamak” değil, kadınlara karşı devlet tarafından yapılmış ayrımcı yasaları eleştirmektir.⁶⁵

Bu örneği, kadınların yaşadıkları farklı türden ayrımcılıklar ve sorunlar temelinde düzenlenen ve cezalandırıcı hedefi olmayan yargılamaların yapıldığı başka örnekler izledi. 1992 yılında Asyalı Kadın Hakları Derneği (*Asian Women's Human Rights Council*) ve El Taller Örgütü'nün inisiyatifiyle ortak bir platform kurularak yerel kadın örgütleriyle koordinasyon halinde Dünya Kadın Mahkemeleri düzenlenmeye başlandı. 1992 yılından bugüne Asya'da, Ortadoğu'da, Güneydoğu Avrupa'da, Afrika'da, Latin Amerika'da ve ABD'de 40'tan fazla mahkeme düzenlendi.⁶⁶ Bu mahkemeler amaçlarını “kadınlara karşı işlenen suçları bireysel suçlar olarak değil, diğer sistematik suçlarla iç içe bir şekilde değerlendirerek protesto etme” olarak tanımlıyor. Ve “sadece yaşanan acı ve eziyete değil karşı çıkış ve hayatta kalma deneyimlerine de odaklanıyorlar. Zira bu deneyimler kolektif sorumluluğun politik anlamıyla doğrudan alakalı.”⁶⁷ Bu açıdan Brüksel'de düzenlenen kadın mahkemesiyle benzer bir anlayışı benimsiyorlar. Dünya Kadın Mahkemeleri yerel kurumlarla işbirliği kurarak düzenlenmesinde aktif rol almadıkları durumda dahi pek çok ülkede düzenlenen kadın mahkemelerine ilham kaynağı oldular ve deneyim aktardılar.

Raporun bundan sonraki bölümünde çatışma ve savaş dönemleriyle ilişkili olarak kadınların yaşadıkları hak kayıplarına odaklanmak amacıyla kurulmuş mahkemelerden üçüne değineceğiz. Japonya, eski Yugoslavya ülkeleri ve Kolombiya'da kurulan kadın mahkemeleri pek çok açıdan

⁶⁵ Sara De Vido, “Women's Tribunals to Counter Impunity and Forgetfulness: Why are They Relevant for International Law,” *Deportate, Esuli, Profughe* 33 (2017), 153.

⁶⁶ Amerika'da düzenlenen ABD'deki Kadın Yoksulluğu üzerine Kadın Mahkemesi için bkz. World Courts of Women, Erişim tarihi: 10 Mart 2017, <https://worldcourtsofwomen.wordpress.com/>

⁶⁷ Otto, “Impunity in a Different Register,” 309-310.

birbirlerinden farklı yöntemler izlemiş olsalar da, bizlerin temel olarak savaş ve çatışma dönemlerinde kadınların deneyimlerini, bu deneyime sebep olan güç ilişkilerini, bu deneyimin yarattığı hak kayıplarını, bu hak kaybının failleriyle birlikte sorumlularını, adaletin nasıl sağlanabileceğini ve hak kaybının yarattığı öznelliklerin farklı boyutlarını düşünmemize olanak sağlıyorlar.

Japonya Ordusundaki

Cinsel Kölelik Üzerine

Uluslararası Savaş

Suçları Kadın Mahkemesi

Savaş döneminde kadınların deneyimlerini açığa çıkarmak amacıyla düzenlenen kadın mahkemelerinin en bilinen örneklerinden biri 2000 yılında düzenlenen Japonya Ordusundaki Cinsel Kölelik üzerine Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi. Çoğunluğu Güney Koreli pek çok Asyalı kadın yoğunlukla İkinci Dünya Savaşı döneminde kaçırıldı ve Japonya ordusundaki askerler için cinsel köleliğe zorlandı. 13 Aralık 1937 tarihinde Japon birlikleri o dönem Çin Cumhuriyeti'nin başkenti olan Nanking'i ele geçirdiler. İzleyen altı hafta boyunca Japon ordu mensupları kentte yaşayan sivilleri öldürdü ve çok fazla sayıda tecavüz ve yağmalama suçu işledi. Bu dönemde yaşanan tecavüzlerin çokluğu ve yaygınlığı, olaya tarihsel olarak referans verilirken Nanking Tecavüzü adı verilmesinden de anlaşılıyor. Japon hükümeti “ordudaki yaygın disiplin problemleriyle” başedebilmek, uluslararası kamuoyunda fazlasıyla tepki çeken bu olayı temizlemek ve Nanking'teki gibi “toplu tecavüz vakalarının yaşanmasını önlemek için” 1932 yılından itibaren fahişelik yapmaya zorlanan kadınların çalıştığı “rahatlama merkezleri”ni – “comfort stations”- kurdu.⁶⁸

⁶⁸ De Vido, “Women's Tribunal”, 154; Carmen M. Argibay, “Sexual Slavery and the Comfort Women of World War II,” *Berkeley Journal of International Law* 21 (2) (2003), 376, Erişim tarihi: 13 Mart 2017, <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=bjil>.

Bu ordu kurumlarında 50 bin ile 200 bin arasında kadının istismar edildiği tahmin ediliyor. Konuyla ilgili 1990'lı yıllara kadar herhangi bir adım atılmadı. 1991 yılından itibaren konuyla ilişkili farklı ülkelerde yaşayan kadınların kişisel çabalarıyla on dava açıldı. Davalarda talep hem Japon devletinin sorumluluğunu kanıtlamak hem de yaşananların bir nebze de olsa telafi edilmesini sağlamak üzere tazminat almakta ancak açılan tüm davalar düştü.⁶⁹ Japon hükümeti sorumluluğunu kesinlikle kabul etmedi.

1996 yılında Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü R. Coomaraswamy'nin yazdığı rapor, Birleşmiş Milletlerin konuyla ilgili yazdığı ilk rapor olma özelliğini taşıyordu ve konunun başlarda tartışılma şekline de bir bakıma ışık tutuyordu. Zira bu raporun sonundaki önerilerde kadınlara tazminat ödenmesi yer alıyor ancak faillerin cezalandırılması yer almıyordu. İki sene sonra 1998 yılında yayınlanan BM Sistemik Tecavüz ve Cinsel Kölelik Özel Raportörü G. McDougall'ın raporunda ise faillerin cezalandırılması da öneriler arasındaydı. McDougall raporunda, Kosova örneği üzerinden, bu türden suçların cezalandırılmaması durumunda yeniden ortaya çıkma riski olduğu anlatılıyordu.⁷⁰

Uluslararası alanda bu düzeyde bir kabulün dillendirildiği, "rahatlama merkezleri"nde tutulan kadınların çıkararak yaşadıklarını anlatmaya başladıkları böylesi bir dönemde Japon devleti de birtakım adımlar atmak zorunda kaldı. 1993 yılında Japon hükümet sözcüsü Kono Yohei'nin Japon ordusunun kadınları fahişelik yapmaya zorladığını kabul ettiği Kono Bildirisi olarak

⁶⁹ De Vido, "Women's Tribunal," 154.

⁷⁰ Rumi Sakamoto, "The Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: A Legal and Feminist Approach to the 'Comfort Women' Issue," *New Zealand Journal of Asian Studies* 3 (1) (2001), 52-53, Erişim tarihi: 13 Mart 2017, <http://www.nzasia.org.nz/downloads/NZJAS-June01/Comfortwomen.pdf>.

bilinen açıklaması,⁷¹ pek çok kişi tarafından yasal sorumluluk ve tazminat konusunda muğlak bulundu. Yine 1995 yılında Japon devleti tarafından açıklama yapıldı⁷² ve aynı yıl Japonya'da özel bağışlarla "hayatta kalan kadınlara maddi tazminat sağlamak için"⁷³ Asyalı Kadınlar Fonu oluşturuldu. Kadınlardan bazıları bu fondan yararlınsa da pek çoğu bu fonu almak istemedi. Zira resmî bir kabul olmadan, hem de devlet fonlarının dahi kullanılmadığı bir ödenek sadece taleplerin üzerini örtecek bir önlem olarak görüldü. Özellikle de cinsel köleliğe zorlanan kadınların ağırlıklı olarak Koreli olması, meselenin kamusal alanda tartışılmasını milliyetçilik eksenine kaydırıyordu. Ancak Japon ve Koreli feministler meseleyi milliyetçiliği aşacak bir şekilde ve cinsel köleliği uluslararası insan hakları bağlamında tartışmak için mücadele etti.

Cinsel kölelikle ilgili bir kadın mahkemesi kurulması fikri, ilk olarak Savaş dönemlerinde Kadına Yönelik Şiddet Ağı (VAWW-NET) tarafından bir öneri olarak geliştirdi. Öneri 1998 yılında Seul'da düzenlenen Asyalı Kadınlar Dayanışma Konferansı'nda diğer katılımcılara sunulduğunda pek çok grup tarafından destek gördü. Bunun üzerine mahkemenin organizasyonu için uluslararası bir komite belirlendi. Bu komitede üç grup yer alıyordu: Bu merkezleri kurmakla suçlanan ülkede yani Japonya'da yer alan

⁷¹ Bkz. Yohei Kono, "Statement by the Chief Cabinet Secretary Yohei Kono on the result of the study on the issue of 'comfort women'," *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 4 Ağustos 1993, Erişim tarihi: 13 Mart 2017, <http://www.mofa.go.jp/policy/women/fund/state9308.html>. Özel olarak bu bildirin genel olarak da cinsel köleliğe zorlanan kadınlar meselesinin Japonya'da gündemi ne şekilde meşgul ettiğini 2014 yılında bu bildirin dönemin Japon hükümeti tarafından yeniden gözden geçirilebileceğini söylemesinden de anlıyoruz. Pek çok farklı kesimin protestosuyla karşılanan bu teşebbüs bildirin aynen korunmasıyla son buldu.

⁷² Bkz. Tomiichi Murayama, "On the occasion of the 50th anniversary of the war's end," *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 15 Ağustos 1995, Erişim tarihi: 13 Mart 2017, <http://www.mofa.go.jp/announce/press/pm/murayama/9508.html>.

⁷³ Henry, "Memory of an Injustice," 373.

VAWW-NET; seks köleliğine zorlanan kadınların çoğunlukla zorla alıkonduğu ülkelerdeki (Güney ve Kuzey Kore, Çin, Tayvan, Filipinler ve Endonezya) kurumlar, farklı ülkelerde çatışmalı durumların çözümünde rol almış aktivistlerden oluşan uluslararası danışma kurulu. Hazırlık süreci iki buçuk yılı bulan mahkemede iki hukuki danışman rol aldı. Oluşturulan tüzük kapsamında da mahkemede üçüncü ülkelerden başsavcılar, mağdur ülkelerden ve bölgelerden başsavcılar, uluslararası alanda tanınmış konunun uzmanı mahkeme heyeti ve tanıklar hazır bulundu.⁷⁴ Resmî mahkeme konseptinin tam olarak uygulandığı beş gün süren oturumlar organize edildi. Farklı ülkelerden temsilcilerin yer aldığı iddia makamının hâkimlere davayı sunuşuyla oturumlar başladı. Kuzey ve Güney Kore, Filipinler, Çin, Tayvan, Endonezya, Doğu Timor, Malezya'dan gelen ve Japonya'da yaşayan seks kölelerinin katılımıyla gerçekleşen mahkemede 35 kadın bizzat kendileri gelerek ya da telekonferans yöntemiyle ifade verdi. Ayrıca iki eski Japon asker de kendilerinin karıştığı tecavüzler hakkında ifade verdi. Mahkemenin hazırlık döneminde organizasyon komitesinden kişiler pek çok farklı ülkeye seyahatler düzenleyerek kadınların tanıklıklarını topladı, bunları belgeledi ve video kaydını aldı. Kadınların anlattıkları deneyimler arasında sistematik ve yaygın olarak gerçekleştirilen tecavüzler, cinsel kölelik, kürtaja zorlama, cinsel şiddet, zorla kısırlaştırma, çocuk tecavüzü gibi Japon ordusu tarafından gerçekleştirilen suçlar yer aldı.⁷⁵

Mahkemenin düzenlendiği oditoryumun dışında kadın grupları stantlar açtı. Burada konuyla ilgili bildiriler dağıtıp, kitap ve tişört sattılar, destek imzaları topladılar. Hayatta kalan kadınların çizdikleri resimler stantlara asıldı, barış mesajları yayınlandı, seks köleliğine zorlanan kadınların kaçırıldıkları ülkelerde yaşayan kadınların Japon konsoloslukları önünde yaptığı eylemlerden fotoğraflar ya da köleliğe zorlanan kadınların vücutlarında hâlâ taşıdıkları izleri gösterdikleri fotoğraflar sergilendi. Oditoryumun içinde ise

⁷⁴ Takahashi, *Can Philosophy Constitute Resistance?*, 96.

⁷⁵ De Vido, "Women's Tribunals," 155.

ön sıralar Japonya dışından, köleliğe zorlanan kadınların çoğunlukla alıkonduğu ülkelere gelen kadınlara ayrıldı. Mahkeme sürerken, mahkemeyi yerinde izleyen 1000 kişiden çok daha fazla kişiye ulaşabilmek adına medyayla iletişim de çok iyi koordine edildi. Bilgilendirici dosyalar ve basın açıklamaları yapıldı. Özellikle de Japonya'daki milliyetçi gruplarca yapıma ihtimali olduğu düşünülen olası protesto gösterilerine ve saldırılara karşı güvenlik önlemleri alındı. Mahkemenin ana kapısı sürekli kilitli tutuldu, içerdeki kişiler yan binadan giriş çıkış yaptı. Mahkeme bittikten sonra tüm katılımcılar "Savaş Dönemindeki Cinsel Köleliğe Son" ve "Adalet Olmadan Barış Olmaz" yazılı dövizlerle sahneye çıktı.⁷⁶ Ve sonrasında da bir sokak eylemi düzenlendi. Mahkeme her ne kadar formal bir yargılama süreci yapısını izlemiş olsa da, hem sonrasında düzenlenen bu eylem hem de mahkeme boyunca mağdurlar tarafından yapılan çizimlere, kadınların fotoğraflarına, barış yanlısı mesajlara yer verilmesi bu formal yapının sınırlarını genişleten adımlar oldu. Uluslararası hukuk kurallarını uygulasa da mahkeme görüşünü "hukuki normlar, vicdani ilkeler, insaniyet ve toplumsal cinsiyet adaleti" temelinde şekillendirdiğini bildirdi.⁷⁷

Mahkemenin baştan itibaren hedefi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Japonya ordusundaki cinsel kölelik üzerine uluslararası hukuk ve toplumsal cinsiyet adaleti perspektifiyle bir hüküm vermektir. Yugoslavya ve Ruanda uluslararası mahkemelerinde görev yapan pek çok uluslararası hukuk uzmanı mahkemede hâkim ve başsavcı olarak görev yaptı. Tam bu noktada şunu belirtmekte fayda var; dönem Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri'nin de savaş dönemlerindeki cinsiyete dayalı suçları tanıdıkları bir dönemdi. Bu nedenle 2000 yılında düzenlenen Cinsel Kölelik üzerine Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi, feminist örgütlerin mücadelesinin sonucunda cinsel kölelik meselesini cezalandırma vurgusunu artırarak

⁷⁶ Sakamoto, "The Women's International War Crimes Tribunal," 50.

⁷⁷ De Vido, "Women's Tribunals," 156.

uluslararası savaş suçları bağlamına yerleştirmek olarak görülebilir.⁷⁸ Japonya'nın kendisini savunurken kullandığı yasaların geriye doğru işletilemeyeceği argümanına karşı cinsel suçların insanlığa karşı suç kapsamına alınması nedeniyle bu ilkenin geçersiz kaldığı savunuldu.

Japon hükümeti davet edildiği mahkemeye cevap vermeyince, Japon bir avukat mahkemeye *amicus curiae* sunarak Japonya'nın durumunu açıkladı. Mahkemenin son gününde mahkeme heyeti Japon devletinin ve aynı zamanda Kara ve Deniz Kuvvetleri Yüksek Komutanı görevini de yürüten Japon imparatoru Hirohito'nun savaş suçu ve insanlığa karşı suç işlediğine hükmetti.⁷⁹ Diğer üst düzey askerî görevlilerin de yasal sorumluluğu olduğuna ve savaş sonrası göreve gelen Japon hükümetlerinin ihmalkâr davrandığına ve bugüne kadar ne bu sorumluluğu kabul etmek ne de mağdurlardan özür dileyerek yaşadıkları zararı tazmin etmek yoluna gitmek gibi tedbirleri almadıkları için sorumlu olduğuna hükmedildi.⁸⁰ Bu hüküm uluslararası yargılamalara uygun şekilde verildi, suçlu görülenlerin isimleri sıralandı, olaylar anlatıldı ve davanın esası belirtildikten sonra önerilere ve tazminat önlemlerine yer verildi.⁸¹

Ne Tokyo Mahkemesi'nde ne de bir halk mahkemesi olan Russell Mahkemesi'nde kadınlara yönelik cinsel suçlara ilişkin özel bir tanımlama yapıldı. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi, 1990'lara gelindiğinde, Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerince insanlığa karşı suç tanımı cinsel suçları da kapsayacak şekilde genişletildi. Kadın Mahkemesinde, Japon ordusu tarafından işlenen cinsel kölelik suçunun sadece insanlığa karşı suç olmakla kalmayıp aynı zamanda köleliği yasaklayan uluslararası yasalara ve cebri ve zorunlu çalışmayı yasaklayan

⁷⁸ Sakamoto, "The Women's International War Crimes Tribunal," 53.

⁷⁹ A.g.e., 49.

⁸⁰ Takahashi, *Can Philosophy Constitute Resistance?*, 108.

⁸¹ De Vido, "Women's Tribunals," 155.

Uluslararası Çalışma Sözleşmesi'ne de aykırı olduğu yönünde hüküm verildi.⁸²

Verilen hüküm, suçun işlendiği dönemde geçerli olan sözleşmelerce gerekçelendirildi. Bu hüküm, hem devletin sorumluluğunu hem de kişilerin sorumluluğunu aynı anda vurguladı. Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi'nin diğer uluslararası mahkemelerden en temel farkı buydu. Uluslararası ceza mahkemeleri bireysel cezai sorumluluklara odaklanarak kişileri yargılarken, uluslararası insan hakları mahkemeleri devletlerin sorumluluklarını, bireysel sorumlulara gereken cezai yaptırımları uygulayıp uygulamamaları üzerinden belirler. Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi, Japonya özelinde önceden kurulmuş olan Tokyo Mahkemesi'ni takip ederek bir ceza mahkemesi yargılaması yaptı ve kişisel sorumluları belirlendi. Ancak Tokyo Mahkemesi, Japon devletinin sorumluluğunu hiçbir şekilde tanımadı, hatta kişisel düzeyde üst düzey devlet yetkilileri ve yüksek rütbeli subaylara tanıdığı dokunulmazlık sayesinde politik bir sorumluluğu tamamen önledi. Kadın Mahkemesi bu durumu da açık etmek hedefiyle hareket ederek devletin sorumluluğunu da vurgulayan bir hüküm açıkladı.

Verilen hükmün herhangi bir hukuki sonucu yoktu. Ancak Mahkeme önerilerinde Japon devletinin tam ve samimi bir özür dilemesi, hayatta kalanlara tazminat ödemesi ve ordu içindeki cinsel kölelik suçunun araştırılması için mekanizmaların kurulması gerektiğini söyledi. Ayrıca savaş döneminde, geçiş döneminde ve işgal döneminde işlenen cinsel suçları araştırmak ve bunun tarihsel olarak kaydını tutmak için Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kurulmasını da önerdi.⁸³

Hakikati açığa çıkarma amacının da olduğu bu yargılama yönteminde özellikle

⁸² Takahashi, *Can Philosophy Constitute Resistance?*, 101.

⁸³ The Women's International War Crimes Tribunal, "The Women's International War Crimes Tribunal for the Trial of Japan's Military Sexual Slavery, Judgment on the Common Indictment and the Application for Restitution and Reparation," Lahey, 2001, Erişim tarihi: 13 Mart 2017, http://vawwrrac.org/judgement_e01.pdf.

mahkeme prosedürlerinin uygulanmasının kimi dezavantajları da oldu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kadınların temel olarak "tanık" statüsünde mahkemede olması, tanıklık anlatımlarına içkin duyguların, kişisel hezeyanların, öfkelerin ve hatta sessizliklerin, suskunlukların mahkeme salonunda yer almasını bir düzeyde engelleyebiliyor. Ancak Japonya'daki mahkemede özellikle de hâkim ve savcılar buna engel olmak için belli yöntemler geliştirdi. Örneğin hak ihlaline uğrayan kadınların yaşadıklarına duydukları saygı ve onları tanıdıklarını göstermenin bir yolu olarak hâkimler kararı açıklarken kadınların anlattıklarından uzun alıntılar yaptı. Genel olarak bu mahkemelerde politik ve kişisel olanın kesişimine önem veriliyor, kadınlar deneyimlerini anlatırken şarkı söylüyor, gülüyor, ağlıyor, bağıyor; bu da bir yandan onların ne şekilde hayatta kaldıklarını, direndiklerini gösteriyor.⁸⁴ Bu anlamda Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi geleneksel uluslararası hukukun "kadınlara farklı davranmama" olarak savunulan yasasını da toplumsal cinsiyet adaleti ekseninde sorunsallaştırdı.⁸⁵ Mahkeme tarafından verilen "karar" Japon hükümetinin uluslararası hukuk yorumunun geçerliliğini alt üst etti.⁸⁶

Son olarak Cinsel Kölelik üzerine Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi'nin düzenleyicileri, bu mahkeme kayıtlarının ve genel olarak cinsel köleliğe zorlanan kadınlarla ilgili pek çok diğer materyalin toplanacağı bir müze fikrini de mahkeme kurulduktan beş yıl sonra hayata geçirdi. 2005 yılında Tokyo'da açılan müzenin adı Savaş ve Barış üzerine Aktif Kadın Müzesi oldu. Müze, gerçekleştirilen savaş suçlarının gelecek nesiller için kayıt altında tutulduğu bir yer olma özelliğini taşıyor. "Cinsel köleliğe zorlanan kadınlara dair tarihsel gerçekleri hatırlamak, onların hikâyelerini dinlemek ve 'Dünyanın her yerinde

⁸⁴ Adriana, "On Trial at the Women's Court".

⁸⁵ Takahashi, *Can Philosophy Constitute Resistance?*, 103.

⁸⁶ A.g.e., 110.

Bir Daha Asla' demek için ses çıkarıyoruz" diyen kadınlar kurmuş müzeyi.⁸⁷ Müze bir yandan kadın mahkemesinin hazırlıkları boyunca ve gerçekleştiği zaman tutulan kayıtların sürekliliği olarak saklandığı bir yer olma özelliğini taşıırken bir yandan da daha geniş anlamda kadınların savaş deneyimleri ve barış mücadeleleri üzerine farklı sergilere ev sahipliği yapıyor. Müze fikrinin kendisi kadın mahkemelerinin hakikati ortaya çıkarma ve gelecek nesillere aktarma isteğinin vücut bulmuş hali. Japonya'da kurulan bu mahkeme ve sonrasında kurulan müze, bir yandan uluslararası hukuka uygun bir yargılamayla kadınların lehine bir ceza adaletinin sağlanabileceğini kanıtlamış oluyor, diğer yandan bu adaletin sınırlarına dikkat çekiyor. Kişisel ve kolektif sorumluluk tartışmasını yaparak bireysel cezalandırma sisteminin sınırlarını zorladığı gibi onarıcı adaletin gelecek kuşaklara aktarılacak ve yaşananların unutulmaması için atılacak farklı adımlarla desteklenebileceğini bizlere gösteriyor.

Saraybosna'da Düzenlenen Kadın Mahkemesi: Adalet Feminist Bir Yaklaşım

Eski Yugoslavya'da yaşanan savaş sonrasında düzenlenen kadın mahkemesi, hem bu ülkeler özelinde uluslararası alanda kabul görmüş bir üst mahkemenin (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi-ICTY) açtığı yoldan devam eden mahkemeleri izledi hem de bu uluslararası mahkemenin eleştirisinden yola çıktı. Durum, Japonya'dan çok farklıydı. Eski Yugoslavya ülkelerinde yaşanan savaşın tanınması ve çözüme kavuşturulması konusunda uluslararası alanda ve tek tek ülkeler nezdinde önemli adımlar atılmıştı. Bu adımlar sadece yaşananın ortaya çıkarılmasıyla sınırlı kalmamış, devletlerin ve kişilerin sorumlulukları bir

⁸⁷ Bkz. Women's Active Museum on War and Peace, "About us,"

Erişim tarihi: 28 Haziran 2017, <http://wam-peace.org/en/aboutus/>

düzeyde tanınarak yapılmıştı. Yine de kadınlar yürütülen süreçlere yönelik eleştirilerini söylemek ve kendi adaletlerini sağlamak için aktif bir rol oynamak adına somut adımlar atmaya karar verdi.

1974'te Yaşam Boyu Devlet Başkanı ünvanını alan Josip Broz Tito'nun 1980'de hayatını kaybetmesinden on yıl sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti vahşi ve kanlı bir savaş döneminin sonrasında parçalandı. Ülkedeki huzursuzluk 1990'ların başında Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin kendi çok partili seçimlerini yapmalarıyla sinyallerini vermeye başladı. 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle iyice somutlaşan politik gerilim çok kısa bir sürede Yugoslavya'nın çözülme sürecinin başlamasına sebep oldu. 1992 yılında Bosna'daki bağımsızlık ilanı sonrasında Bosnalı Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar arasındaki çatışma şiddetlendi. 1995 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yaşanan en büyük vahşet olarak görülen Srebrenitsa soykırımı yaşandı ve aynı yılın Aralık ayında imzalanan Dayton Anlaşması'yla Bosna, Müslümanlar-Hırvatlar ve Sırp arasında ikiye bölündü. 1998-2000 yılları arasında, Sırp Polisi ve Yugoslavya ordu birlikleri ile Kosova Kurtuluş Ordusu arasında yaşanan çatışma, 1999'da NATO'nun bölgeye müdahalesiyle başka bir boyuta taşındı. Miloşević'in 2000 yılında başkanlık seçimlerini kaybetmesi üzerine yeni kurulan Sırbistan yönetimiyle Arnavut gerillalar arasındaki çatışma diyalog yoluyla çözümlendi. 2000'lerin başında Makedonya ve Arnavutluk arasındaki çatışmalar uluslararası arabulucular yoluyla çözümlense de tüm bu uzun çatışma sürecinde Sırbistan'ın ve yönetimin başındaki Miloşević'in sorumluluğunun ağırlıkta olduğu ancak farklı şekillerde de olsa eski Yugoslavya devletlerinin hepsinin fail ve mağdur konumları arasında gidip geldiği bir savaş yaşandı. Bu parçalanma süreci pek çok etnik kıyım, soykırım, savaş suçu ve insanlığa karşı suçun işlendiği oldukça kanlı bir süreç oldu. Yaklaşık 130 bin insan öldürüldü, binlercesi toplama kampına atıldı, tecavüze uğradı, yüz binlerce

insan yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan sökülerek göç etmek zorunda kaldı.⁸⁸

Bu suçların en üst düzey sorumlularının bir kısmı yukarıda değindiğimiz Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılandı, yerel mahkemelerde de belli yargılamalar yapılmaya devam edildi. Ancak bu durum, böylesine büyük bir kıyımı farklı boyutlarıyla yaşamış bir halkın ne adalet talebini ne de vicdanlarını rahatlatmaya yetti. Tarihsel olarak bir arada yaşayan halklar, artık farklı ülke topraklarında, savaşın da keskinleştiği milliyetçi duygularla birbirinden iyice uzaklaştırılmıştı. Bu yıkımın üstesinden gelmek çok zor olsa da, önemli adımlar atıldı. Bunlardan en bilineni Mart 2011'de hak örgütlerinin, mağdur örgütlerinin, gençlik örgütlerinin, savaş gazilerinin, dini toplulukların, mağdur yakınlarının bir araya gelerek savaş sırasında yaşanan hak ihlallerini ve savaş suçlarını tespit etmek için bölgesel bir hakikat komisyonu kurulması yönünde attığı adımdı; Eski Yugoslavya Bölgesel Hakikat Komisyonu (Coalition for Regional Commission - RECOM)⁸⁹ böylesi bir çabanın ve iradenin ürünü olarak ortaya çıktı.

Ayrıca, 2010 yılının sonlarına doğru Eski Yugoslavya ülkelerinden RECOM sürecinde de görev alan kadınlar bir araya gelerek Kadın Mahkemesi kurma kararıyla yola çıktılar. Öncelikle Ekim ayında Saraybosna'da düzenlenen uluslararası bir atölye çalışmasının başlığı "Balkanlar Kadın Mahkemesi" olarak belirlendi. Yıl sonunda mahkeme için kurulan komisyonla somut çalışmalara başlandı ve 2012'de çalışmaların ana başlığı "Kadın Mahkemesi: Adalet Feminist Yaklaşım" olarak değiştirildi. Bu mahkeme, Avrupa'da kurulan ilk kadın mahkemesi olma özelliğini taşıyordu. Tokyo'da kurulan kadın mahkemesinde Japon, Kuzey Koreli, Çinli ve diğer

⁸⁸ Murat Çelikkan, der. *Hakikat Komisyonları, Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği* (İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları, 2014), 115-116.

⁸⁹ RECOM, "What is RECOM?," Erişim tarihi: 1 Haziran 2017, <http://recom.link/sta-je-rekom/>

ülkelerde cinsel köleliğe zorlanan kadınların bu ülkelerin çatışmalarını tetikleyen milliyetçi anlayışı aşarak kadınlar olarak bir araya gelmiş olmaları gibi, Eski Yugoslavya'daki kadınlar da çatışan milliyetçilikler içinde farklılıklarının üzerine örtmeden ortak paydalarını bulmaya çalışarak hareket ettiler. Farklılıklar ve ortaklıklar üzerine ve feminist ilkelerin yönetsel açıdan nasıl hayata geçirilebileceği üzerine yaptıkları tartışmaları, mahkemenin örgütlenme yöntemine de taşıdılar. Ortak toplantılar ve ortak bir mahkeme kararının yanında ülkelerin kendi inisiyatiflerinde ve kendi gündemleriyle toplantılar yapmalarına imkân sağlandı.

Hazırlık süreci yılları bulan mahkemenin alt başlığının Adalet Feminist bir Yaklaşım olmasının da ayrı bir önemi var. Hak kaybına uğrayan kadınları önceleyen, tepeden bir anlayışla kurgulanmamış bir yaklaşım benimsenmeye çalışıldı. Bir mahkemenin nasıl feminist olabileceğine dair akıl yürütmek açısından dahi büyük bir anlam ifade eden bu mahkemede suçu ve suçluyu tanımlama ve anlatma şeklini tamamen kadınlar belirledi.⁹⁰

Organizasyonu yapan kadınlar süreci sonuç kadar önemli saydıklarını belirttikleri için sürece dair daha detaylı bilgi vermekte fayda var. Kadın Mahkemesi'nin üyelerinin neredeyse tamamı, Eski Yugoslavya ülkeleri arasında devam eden savaş sona erdikten sonra Bölgesel Hakikat Komisyonu kurma çalışmalarında yer alan kadınlardı. Ancak kurulan uluslararası mahkeme gibi bu bölgesel hakikat komisyonu da feminist bir perspektifle çalışmak ve kadınların ihtiyaçlarına cevap vermek konusunda eksik kaldı. Bu nedenle de Kadın Mahkemesi çalışmaları devam etti. Ekim 2010'da "Balkanlar için Kadın Mahkemesi: Adalet ve İyileşme" başlığıyla Saraybosna'da düzenlenen uluslararası atölyede kadınlar kadın mahkemelerinin önemini ve adalete nasıl farklı yaklaşılabilirliğini konuştu.

⁹⁰ Popular Resistance, "The Women's Court: A Feminist Approach To Justice," *Popular Resistance*, 22 Mayıs 2015, Erişim tarihi: 22 Mart 2017, <https://www.popularresistance.org/the-womens-court-a-feminist-approach-to-justice/>

Kadın Mahkemesi organizasyon komitesini oluşturan kurumlar arasında tüm Eski Yugoslavya ülkelerinden kurumlar yer aldı: Bosna Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Slovenya ve Sırbistan. Farklı ülkelerdeki kadınların yaşadıkları farklı deneyimler baştan itibaren tartışıldı. Bosna Hersek, Kosova ve Hırvatistan'daki bazı kadınlar savaşın en büyük zorluklarını yaşarken, Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'daki diğer kadınlar ise savaş mekanizmasının örgütlendiği ülkelerden geliyordu. Ancak bütün kadınları savaşın, militarizmin, milliyetçiliğin en ağır bedelini ödeyenler olarak birleştiren ortak bir deneyim de vardı.⁹¹

Feminist otonomi anlayışı benimsenerek farklı ülkelerde yapılan özel toplantılar sayesinde farklı ülkelerdeki kadınların taleplerinin belli noktalarda birbirine karşıtlık oluşturmadan da ayrışabildiği ortaya çıktı. Örneğin; Sırbistan ve Karadağ'da toplanan kadınlar, cezai ya da cezai olmayan yaptırımlarla sorumluların tespit edilerek cezalandırılmasının önemine vurgu yaparak devlet üzerinde baskı yaratmanın bir öncelik olması gerektiğini vurguladı. Bosna ve Hersek'te sivil toplum örgütlerinin ve projelerin bu alanı domine etmesiyle baş etmek için kadınlar kendi gündemlerini ve projeler dışında önceliklerini belirlemeleri gerektiği konusunda mutabık kaldı, bu dominasyonun kendisi çözülmesi istenen bir sorun alanı olarak belirdi. Hırvatistan'da, feminist aktivistlerin barış mücadelesi içinde yer almamaları meselesi tartışılırken Makedonya'da hak kaybına uğramış kişilerle daha yakın ilişki kurmanın ve tanıklıklarını toplamanın önemi vurgulandı.⁹²

Bu süreçte, farklı toplum kesimlerini kadın mahkemeleri ve adalete feminist yaklaşım

⁹¹ Staša Zajović, "The Women's Court - a Feminist Approach to Justice: Review of the Process of Organizing of the Women's Court," *Women's Courts: About the Process* içinde, der. Staša Zajović (Belgrad: Women in Black and Center for Women's Studies, 2015), 11.

⁹² A.g.e., 14.

konusunda eğitmek üzere farklı ülkelerde 10 eğitim toplantısı; üç gün süren ve atölyelerden, eğitimlerden, film gösterimlerinden oluşan 16 bölgesel eğitim semineri; yine hem süreçle ilgili farklı kesimleri bilgilendirmek hem de bu sürece bir şekilde dâhil olmak isteyenlerin öneri ve eleştirilerini almak üzere 136 sunum; annelik üzerinden barış aktivizmi konusundan feminist anti-militarizme, feminist sorumluluk etiğinden feminist bakım etiğine, alternatif adalet modellerinden tarih ve kadınların tanıklığına dair yeni paradigmalara kadar pek çok konunun feministlerce tartışıldığı 16 feminist tartışma düzenlendi. Bunun yanında bu konularla ilgili 73 bölgesel film hazırlandı.⁹³

Düzenleyiciler için hazırlık sürecinin kendisi sonuç etkinliği kadar önemliydi. Zira bu süreç feminist ilkeleri tartışmak ve uygulamak için bir fırsat olmasının yanında, olabildiğince fazla kadının bir düzeyde sürece katılımının sağlanması ve farklı/ortak ihtiyaçların bu sayede daha gerçekçi olarak belirlenmesine de fırsat verdi. Bu süreçte mahkemenin hazırlık sürecine katılan kadınlar Kadın Mahkemesi'nin nasıl bir eksikliği giderebileceği yönündeki fikirlerini de söylediler. Eski Yugoslavya ülkelerinde yaşanan savaş sonrası ICTY'nin yaptığı yargılamaların yanında ulusal mahkemelerde de birtakım yargılamalar yapılmıştı ancak kadınların çoğu, yerel düzeyde yürütülen hukuksal süreçlerin sadece uluslararası baskıya bir düzeyde cevap vermek üzere yürütüldüğünü; adalet, işlenen suçları kabul etmek, mağdurların haysiyetine saygı duymak, değerler sistemini değiştirmek gibi bir hedefi olmadığını söyledi. ICTY'nin de birtakım eksiklikleri vardı. Uluslararası bir ceza mahkemesi hak kaybına uğrayan tüm kadınların adalet talebini karşılayamayacağı gibi yukarıda da değindiğimiz sınırlılıklar çerçevesinde kadınlara karşı işlenen suçların tarihselliğine ve sürekliliğine vurgu yapılmadı. Saraybosna'daki kadın mahkemesini düzenleyen kadınların sahada gördükleri potansiyel tanık kadınlar cezasızlığın devam eden bir sorun olduğunu, yasalar ve uygulama arasında çok büyük bir açığı olduğunu, bütün eski Yugoslavya

⁹³ A.g.e., 18-22.

ülkelerinde tanık koruma programlarında çok önemli eksiklikler olduğunu ve bunun da etkisiyle zaten var olan yapısal eşitsizlikler nedeniyle tanıkların kurumlarca ve toplum tarafından farklı şekillerde baskı altına alındığını, tazminat ve onarım programlarının en iyi ihtimalle maddi tazminatlarla sınırlandırıldığını ve daha genel anlamda toplumsal bir dönüşümü sağlamayı hedefleyecek adımların atılmadığını söylediler.⁹⁴

Tüm bu eksiklikleri dikkate alarak Kadın Mahkemesi'ni düzenlemenin nedenleri şunlar olarak sıralandı:

- Kadınların savaş ve sonrasındaki barış dönemlerinde karşılaştıkları şiddetin devamlılığını görünür kılmak;
- Kadınların bireysel deneyimlerine ses vermek ve kadınların deneyimlerinin toplumsal hafızada yer bulmasını sağlamak;
- Mağdurların çektikleri acıları tanımak, yaşananları ortaya koymak ve toplum ve kurumlar üzerinde baskı yaratmak;
- Kadınlara yönelik şiddetin ortaya çıktığı ve bu şiddetin ortaya çıkmasını mümkün kılan (toplumsal, ekonomik, ailesel, kültürel, kişisel ve politik) koşulları anlamak;
- Kurumsal adalet mekanizmalarının karşılayamadığı ihtiyaçları karşılamak ve farklı adalet yaklaşımlarının yaratılması için ortam hazırlamak;
- Kadınları güçlendirmek ve uluslararası kadın dayanışma ağları oluşturmak; ve
- Geçmişte yaşanan suçlarla yüzleşerek ve bu suçları mümkün kılan toplumsal mekanizmaları aydınlatarak gelecekte bu suçların tekrar işlenmesine engel olmak ve adil bir barışı tesis etmek.⁹⁵

⁹⁴ A.g.e., 23-25.

⁹⁵ A.g.e., 26-27.

Mahkeme 7-10 Mayıs 2015 tarihleri arasında Saraybosna'da düzenlendi. Örgütleyicileri Srebrenitsa ve Zepa Kuşatması Anneleri, CURE Vakfı (Bosna Hersek), Kadın Çalışmaları Merkezi, Kadın Savaş Mağdurları Merkezi (Hırvatistan), Kosova Kadın Ağı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Konseyi (Makedonya), Anima (Karadağ), Kadın Lobisi (Slovenya), Kadın Çalışmaları ve Women in Black (Sırbistan) feminist inisiyatifiydi.

Mahkeme dört tip şiddet üzerine odaklandı: Etnik temelli şiddet, militarist şiddet, devam eden toplumsal cinsiyet temelli şiddet, kadınların karşılaştığı ekonomik şiddet. Bu şiddet türleri de detaylandırıldı. Etnik temelli şiddetin altında kurumsal olarak etnik aidiyet gerekçesiyle yapılan ayrımcılık (etnik aidiyeti nedeniyle işten çıkarma, zorunlu kimlik değiştirme gibi) ve toplumsal baskı (etnik aidiyeti farklı çiftlerin evliliklerinin kabul görmemesi gibi) sıralandı. Militarist şiddete örnek olarak sivillere karşı savaş ve zorunlu seferberlik durumuna farklı şekillerde katılma zorunluluğu sayıldı. Devam eden toplumsal cinsiyet temelli şiddet altında hem savaş dönemi tecavüzleri hem de bu tecavüzlerle ilgili tanıklık yapan kadınların toplum içinde karşılaştıkları ayrımcılıklar ve savaş bağlantılı artan militarizmin etkisiyle kadınlara yönelik erkek şiddeti yer buldu. Son olarak, kadınlara karşı suç olarak özelleştirme (işçi haklarının ve sosyo-ekonomik hakların kısılması) ve süreklileşen bir şekilde ekonomik kriz altında yaşamının kendisi de kadınlara karşı işlenen ekonomik suçlar arasında sayıldı.⁹⁶ Bu kategoriler uluslararası ceza hukukunca kullanılan kategorilere tekabül etmiyor. İlk düzenlenen kadın mahkemesinde olduğu gibi Saraybosna'da da kadınlar, yasal olanın ve yasal olmayanın sınırlarını da kadınlar lehine tekrar çizmeye çalıştılar. Bu temel hukuk prensiplerini korumak için getirilen hukukun üstünlüğü ve *nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali* (kanunsuz suç ve ceza olmaz/ceza muhakkak kanuna dayanmalıdır) prensiplerini de zorlayan bir tercih. Sara de Vido, genel kabul görmüş hukuk kurallarının aynı zamanda uluslararası kurumların kadınlara

⁹⁶ Women's Court – Feminist Approach to Justice, Erişim tarihi: 3 Mart 2017, <http://www.zenskisud.org/en/o-zenskom-sudu.html>

yönelik her türlü suistimali araştırmalarını önlediğini iddia ediyor.⁹⁷ Bu kuralların esnetilerek hukuk teamüllerinin dışına çıkılması, hukukun cinsiyetçi yapısını da açığa çıkarmak adına bir fırsat sunuyor.

Saraybosna'daki kadın mahkemesi iki gruptan oluştu. Birincisi, yedi kadın üyeli yargı meclisiyken ikinci grup da üç kadın üyeli danışmanlar grubuydu. Tam bu noktada kadın üyelerin önemine dikkat çekmek gerek. Kadınların eşit temsili kurulan mekanizmaların doğrudan toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını sağlamasa da bu yönde önemli etkileri olduğu açık. Zira kadınların bu mekanizmalardan dışlanması da kadın deneyimlerinin ortaya çıkarılması ve toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanmasını engelleyen süreçlerle aynı nedenlerle. Uluslararası mahkemelerde kadın hakimlerin oranına baktığımızda iyi örnekler arasında saydığımız Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde 26 hakimden yalnızca 7 tanesi kadın, Ruanda'da bu oran 19'da 5. En yüksek oran ise Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde, 18 hakimden 9'u kadın⁹⁸. Oysa, ICTY'da kadın hakimlerin kadınların yaşadıkları hak ihlallerinin mahkemede yer alabilmesi için ne kadar önemli bir rol oynadığı hakimlerin oranına yansıtılmasa da farkedilmmişti. Kadınların cinsel şiddet deneyimlerini anlattıkları komitelerde en az bir kadın olması zorunluluğu vardı⁹⁹. Konunun dikkate alındığı durumda bile atılan adım bununla sınırlı kalmıştı, bu durum kadın gruplarınca eleştiriliyordu; Saraybosna'da kurulan kadın mahkemesinin ise tüm üyeleri kadınlardan oluşuyordu.

⁹⁷ De Vido, "Women's Tribunal," 161.

⁹⁸ Valji, "Bir Fırsat Penceresi," 7.

⁹⁹ Julie Mertus, Women's Participation in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY): Transitional Justice for Bosnia and Herzegovina, Women Waging Peace & The Policy Commission, 2004, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2004/07/19_women_s_participation_in_the_international_criminal_tribunal_for_the_former_yugoslavia_icty_transitional_justice_for_bosnia_and_herzegovina.pdf.

Mahkeme, ele alınan suçların işlendiği sosyal ve tarihsel konjonktürü sunan uzmanlarca da desteklendi. Mahkemede doğrudan yargılanan kimse yoktu. Saraybosna'daki bu mahkeme, bir mahkeme salonu formatında yapılmadı. Kadın tanıklar Kadın Mahkemesi'nin ana özneleriydi. Tanıklıkların dinlenmesinden sonra yargı meclisi kararını ve önerilerini sundu. Bu karar ve öneriler metninin başında katılan kadınlara hitaben şöyle dendi:

*"Çok uzun yıllar boyunca, siz görünmezsiniz ve hakikatlerin anlatılması, tarih yapımı ve adalet talebi ve adaleti tanımlama hakkınız elinizden alındı. Resmî yargısal işlemlerde mağdurlar ya da hukuki delil sunan tanıklar olarak yer aldınız ancak Kadın Mahkemesi'nde yüksek sesle ve kendi istediğiniz şekilde konuşmaya karar verdiniz. Bu suçları tanıdınız ve tanımladınız ve adalet talep ettiniz. Sesiniz ve deneyiminiz artık yok sayılamaz. Artık tarihin kabul edilir bir parçası oldunuz. Siz olmadan Kadın Mahkemesi yapılamazdı. Cesaretinize ve dürüstlüğünüze saygı duyuyoruz ve güveninizden ötürü size teşekkür ediyoruz."*¹⁰⁰

Sunulan bu sonuç deklarasyonunda beş tür suç belirlendi: Sivillere yönelik işlenen savaş suçları, kadın bedenini savaş alanı olarak kullanma suçu, militarist şiddet suçu, savaş ve barış dönemlerinde farklı olana zulmetme suçu, sosyal ve ekonomik şiddet suçu. Tüm bu suç kategorileri örneklendirilerek detaylandırıldı ve bu suç eylemlerinin insan hakları ihlallerine sebep olduğu, barışa karşı suç, savaş suçu, soykırım suçu ve insanlığa karşı suç olarak sayılması gerektiği söylendi. Çatışmaya katılanların tümünün suç işlediğine hükmedildi. Eski Yugoslavya bölgesinde yer alan tüm milliyetçi ve militarist rejimlerin barışa karşı suç işlediğine ve saldırgan bir savaşa girdiklerine hükmedildi. Bu rejimlerle birlikte uluslararası toplumun da

¹⁰⁰ Women's Court, "Women's Court-Feminist Justice: Judicial Council: Preliminary Decisions and Recommendations," (Saraybosna: Women's Court, 2015), 1, Erişim tarihi: 3 Mart 2017, http://www.zenskisud.org/en/pdf/2015/Womens_Court_Preliminary_Decision_Judicial_Council_2015.pdf.

savaşın devam ettiği yerlerde yaşayan insanları korumadığı vurgulandı.¹⁰¹

Eski Yugoslavya Kadın Mahkemesi'nde sorumluluk vurgusu sıkça tekrarlandı. Genel olarak farklı toplumlarda yaşayanlara dair kimsenin sorumluluk almak istememesi en çok eleştirilen konuydu ve mahkemenin hazırlık sürecindeki toplantılarda da tartışılan bir husustu. Bir araya gelen kadınlara göre, özellikle de milliyetçilik, sorumluluğun "öteki"ne (özellikle de diğer milliyetten olana) atılması, "kendi adlarına" işlenen savaş suçlarının inkârı gibi nedenlerle yaşadıkları toplumlarda (ahlaki ve politik) sorumluluk hissi oluşmamıştı. Buna rağmen kadınlar, sorumluluk ve hesap verebilirlik meselesine feminist bir perspektifle yaklaşmanın çok önemli olduğunu vurguladı.¹⁰²

Eski Yugoslavya Kadın Mahkemesi, feminist ilkelerin en çok tartışıldığı mahkemelerden biri olarak çok önemli bir örnek sunuyor. Kadınların kendi adaletinin sınırlarını kendilerinin çizdikleri bu örnek, ceza yargılamalarının sunduğu adaletin sınırlarını da sorgulamamızı sağlıyor. Kadınlar, kendilerini etnik kimlikler üzerinden ayırtırmaya çalışan bir sisteme karşı kadınlar olarak bir arada durmanın ve deneyimleri arasında köprüler kurmanın nasıl mümkün olabileceğini ve bunu yapabilmeyen verdiği gücün ne denli önemli olduğunu gösteriyor.

Kolombiya Kadın

Mahkemeleri

Kolombiya'da birden fazla kadın mahkemesi kuruldu ve hepsinde kadınların kurdukları yerel örgütlenmelerin çok aktif olduğu bir süreç işletildi. Aşağıda daha detaylı anlatacağımız gibi, bunlardan ilk ikisi ülke geneline yayılmayan daha sınırlı bir bölgede yürütülen süreçlerdi.

¹⁰¹ A.g.e., 2-6.

¹⁰² Women's Court – Feminist Approach to Justice, Erişim tarihi: 3 Mart 2017, <http://www.zenskisud.org/en/o-zenskom-sudu.html>.

Ülkede çatışma 50 yılı aşkın bir süre birden fazla silahlı örgütün katılımıyla devam etti. Başlangıç tarihi olarak 1948 yılında Liberal ve Muhafazakâr Parti yanlıları arasında çıkan ve *La Violencia* dönemi olarak adlandırılan iç savaş gösteriliyor. İç savaş dönemi 1957 yılında iki partinin uzlaşmaya başlamasıyla sona erse de, toprak kullanım hakkı ve servet dağılımındaki muazzam eşitsizlik, başta kırsal bölgelerde yaşayan köylüler olmak üzere toplumun büyük bir bölümünün siyasi, ekonomik ve sosyal hayattan dışlanmasıyla da birleşince örgütlü isyancıların halk tabanı gün geçtikçe genişledi.¹⁰³ 1990'larda bu gruplardan beş tanesi Kolombiya hükümetiyle barış anlaşması imzaladı, ancak aralarında FARC'ın (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia - Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri) da bulunduğu üç grup silahlı mücadelesine devam etti. Özellikle de bölgesel paramiliter grupların silahlanarak Kolombiya ordusunu destekler şekilde savaşa girmesiyle zorla kaybetmelerden, cinsel şiddet suçlarına tüm "kirli savaş" teknikleri kullanıldı. İnsan hakları savunucuları, gazeteciler, sendikacılar da hedef alınan kişiler arasındaydı. Çoğu çatışma ve savaş durumunda olduğu gibi Kolombiya'da da farklı savaşçı gruplar tarafından kaçırılan, işkenceye uğrayan, keyfi olarak gözaltında tutulanlar çoğunlukla erkeklerdi. Kadınlar ve kız çocukları büyük oranlarda yerlerinden edildiler, cinsel şiddete, tecavüze, zorla çalıştırmaya, cinsel köleliğe ve kürtaja maruz kaldılar. Ailelerindeki erkeklerin öldürülmesi gündelik hayatı tüm sorumluluklarıyla devam ettirme yükünü onların omuzlarına yükledi. Özellikle de toprak bölüşümünün temel sorun alanlarından biri olduğu bir çatışmada, mülkiyet hakları ellerinden alınmış olan kadınların yalnız başlarına bununla mücadele etmesi daha zordu. Yerli ve Afro-Kolombiyalı kadınlar tüm bu ihlallere daha ağır şekilde maruz kaldı. Silahlı mücadele yürüten tüm gruplar savaş stratejilerinin bir parçası olarak özellikle de yerli kadınlara cinsel şiddet uyguladı.¹⁰⁴

¹⁰³ Bouvier, Gender and the Role of Women in Colombia's Peace Process, 4.

¹⁰⁴ A.g.e., 5, 7.

Kolombiya ve FARC arasında yürütülen ve farklı sebeplerle kesintiye uğrayan barış girişimlerinin ardından bugün devam eden süreç 2011'de başladı. Süreç devam ederken de zaman zaman operasyonlar, saldırılar ve çatışmalar yaşandı. 2 Ekim 2016 tarihinde imzalanan barış anlaşması, seçmenlerin sadece yüzde 37,42'sinin katıldığı referandumda yüzde 50,24 oyla reddedildi. Ancak bu sonuç ertesinde ateşkes sona erdirilmedi, iki taraf da müzakerelerin devam etmesi yönünde irade beyan etti. Barış anlaşmasını destekleyen kesimlerin de mücadelesiyle yeni bir anlaşma metni hazırlandı ve imzalandı. Kolombiya'da kadınların alternatif hakikat ve adalet mücadelelerini hâlâ devam eden barış sürecinden bağımsız düşünmek oldukça zor. Kadınların örgütlediği her türden mekanizma, üst düzey yetkililerin imzaladığı anlaşmalardan güç alarak ve aynı zamanda onları etkileme hedefiyle de yürütülüyor. Kadınlar, resmî hakikat ve adalet mekanizmalarını destekleyecek, eleştirecek ve aynı zamanda kendi ihtiyaçlarını, taleplerini belirleyecek şekilde örgütleniyorlar. Kurdukları mekanizmalar kadınların bir araya gelmelerini, birbirleriyle temas kurmalarını sağlarken, geçmişte yaşananlarla toplumsal düzeyde hesaplaşmanın zeminini kurmaya yardımcı olabiliyor.

Kolombiya'da kadınlar yaşadıkları acıyı ve mücadelelerini anlatmak için yeni bir dil kurmak istiyor, bugüne kadar bunları aktarmak için zorlandıkları dile itiraz ediyor. Sadece acı çeken, öldürülen, geride kalan, hakları gasp edilen değil kahraman olarak gördükleri kadınları da anlatmak istiyorlar. Zira ancak bu şekilde mağdur konumundan kendi gerçeklerini yazan aktörler haline gelebileceklerine inanıyorlar ve kolektif hafızada bu şekilde yer almak istiyorlar.

El Taller ve Asyalı Kadın Hakları Derneği (AWHRC) öncülüğünde oluşturulan Dünya Kadın Mahkemeleri genel olarak düzenledikleri her yerde farklı bir aktarım biçimi kurmaya çok önem veriyorlar. Bu açıdan Japonya'da kurulan mahkemenin "yargılama" yönteminden oldukça farklı bir yöntem izliyorlar. Kolombiya'daki ilk mahkeme, uluslararası bir ağız parçası olmasıyla

da diğerlerinden ayrılıyor. 8 Ekim 2005'te Cali'de düzenlenen ve kendini ön-mahkeme olarak adlandıran organizasyona EL Taller ve AWHRC'den kadınlar dışında Bolívar, Valle, Cauca, Putumayo, Chocó ve Risaralda bölgelerinden kadınlar katıldı. Tek günlük organizasyonda yer alan kadınların sayısı 200'ün üzerindeydi, hazırlık toplantılarıyla birlikte etkinliğin tümüne bini aşkın kadın katıldı. Katılan kadınların arasında eski savaşçılar, sanatçılar da vardı. Olabildiğince farklı gruptan kadına ulaşmak ve tüm bu kadın gruplarının kendi aralarında iletişim kurması, bu mahkeme alanının böylesi bir iletişime zemin sunabilmesi, temel amaçlardan biriydi. Zira o dönemde yaratılan korku ikliminin bir düzeyde üstesinden gelmek çok önemliydi. Bazı görüşlere göre katılım istenen düzeye yine de ulaşmadı.¹⁰⁵

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kolombiya'daki bu ilk mahkeme, formel mahkeme formatına en uzak olan mahkemeydi. Tiyatro ve dans gibi farklı ifade biçimlerine kadınların tanıklıklarını sözel olarak anlatmaları kadar önem verildi. Kadın Mahkemesi'nin düzenleyicilerinden birine göre bu mahkemelerde hissi ve sembolik olan, kişisel ve politik olan, mantıki ve sanatsal olan, rasyonel ve etkileyici olan bir aradaydı. Katılan kadınlar istedikleri estetik formda ya da sözel anlatımla kendi deneyimlerini, uğradıkları hak kayıplarını, gündelik hayatlarını nasıl idame ettirdiklerini, içinde yer aldıkları hareketin taleplerini ve orada mücadele etme sebeplerini, toprak taleplerini, iş koşullarını iyileştirmek için nasıl mücadele ettiklerini anlattı. Mahkemenin sonucunda Hafıza Kadınları olarak adlandırılan yargıçlar grubu sonuç hükmünü açıkladı. Bu grupta yer alan kadınlar sendikalarda ya da derneklerde kadınlar alanında çalışma yapmış olan kadınlardı. Açıklanan hüküm ceza yargılamaları hükümlerinden oldukça farklıydı. Bireysel sorumlular belirlenmedi, herhangi bir uluslararası sözleşme ya da yasa üzerinden bir karar açıklanmadı. Sadece Kolombiya hükümetine

¹⁰⁵ Chroniques du Monde, "Corte de Mujeres, Contra el Olvido y para la Re-Existencia," *Chroniques du Monde*, 8 Ekim 2005, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, http://chroniques.monde.free.fr/article.php3?id_article=48.

kadın mağdurları onurlandırması, onları desteklemesi çağrısı yapıldı. Cali'deki mahkeme düzenlendiğinde şu anda devam eden barış süreci henüz başlamamıştı, devam eden çatışmanın kadınlar üzerindeki etkisi ve her durumda oluşturulacak bir barış sürecinde kadınların da yer alması gerektiği konuları tartışıldı.

2012 yılına gelince *Organización Femenina Popular*'ın öncülüğünde iki kadın mahkemesi daha düzenlendi. Bunlardan biri yine Cali'de diğeri de Bucaramanga'da gerçekleşti. Bu mahkemeler de AWHRC'nin yolundan ilerledi. Süreklilik arz eden bir barış sürecinin başladığı bir dönemde kurulan bu iki mahkeme kadın hareketinin savaşa karşı ve barış için mücadele ederken toplumsal ve siyasal kapasitesini geliştirmek amacını taşıdığını daha net ifade etti. Açık oturumlar şeklinde düzenlenen bu iki mahkeme de hakikatin ortaya konması ve dahası adalet, onarım ve yaşananların tekrar yaşanmaması için yapılması gerekenlere yönelik önerilerin konuşulması için bir alan yaratan yargısal olmayan bir mekanizma olarak işletildi. Bu mahkemeler ulusal olma iddiasında değildi ve üç temel hedef ortaya koydu: Birincisi kadınların yaşadıkları şiddet bölgesel olarak belgelemek; ikincisi işlenen suçlara yönelik toplumsal ve siyasal yaptırımları konuşmak ve sonucusu kadınların öncelikli politik savunuculuk yapacakları alanları belirlemeleri.¹⁰⁶ Kadınlara yönelik şiddet ana temalardan biriydi ancak toprak dağılımı, hafıza, adalet ve onarım konularında bölgesel bir barış ajandası çıkarmak da hedefleniyordu.¹⁰⁷ Bucaramanga'daki etkinlik 25 Kasım Uluslararası Kadına Yönelik Şiddet gününde

¹⁰⁶ Organizacion Femenina Popularareas, "Cortes de Mujeres en Colombia," Organizacion Femenina Popularareas, 20 Temmuz 2012, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://organizacionfemeninapopularareas.blogspot.com.tr/2012/07/cortes-de-mujeres-en-colombia.html>.

¹⁰⁷ Organizacion Femenina Popularareas, "Corte Regional de Mujeres," Organizacion Femenina Popularareas, 20 Kasım 2012, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://organizacionfemeninapopular.blogspot.com.tr/2012/11/25n-corte-regional-de-mujeres.html>.

düzenlendi. Kadınlara yönelen erkek şiddetinin o dönemde devam eden müzakere süreciyle de bağlantısı kuruldu: "Bu mahkeme kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılık formlarının arttığı bir dönemde gerçekleşiyor. Oysa ülke paradoksal bir biçimde silahlı şiddetin bitirilmesi ve barışın kurulmasına dair müzakerelerin başladığı bir döneme girdi." Kadınlar Kolombiya devletinin hakikati ortaya çıkarmadan, bireysel ve kolektif onarımlar sağlamadan, kadınların hafızasını tanımadan ve yaşananların bir daha yaşanmamasını sağlayacak şekilde toplumsal cinsiyet adaletini sağlamadan gerçek bir barışı sağlayamayacağını söyledi.

Kolombiya'da ulusal düzeyde de bir kadın mahkemesi kuruldu. Ülkede farklı alanlarda çalışmalar yürüten kadın örgütlerinin, feminist örgütlerin ve insan hakları örgütlerinin kolektif çabasıyla yine bu örgütlerin temsilcilerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan Düzenleme Komitesi 26 Eylül 2011'de Cinsel Şiddete karşı Sembolik Mahkeme'yi düzenlemek için bir araya geldi. *Corporación Humanas* adlı örgüt sürecin kolaylaştırıcılığı rolünü üstlendi.

Kolombiya'daki silahlı çatışma süresince çatışmayla bağlantılı olarak cinsel şiddete maruz kalmış kadınların haklarının tanınması, konuyla ilgili devam eden cezasızlığın son bulması ve devletin bu konuda etkili bir çözüm üretmesi en temel hedefti. Baştan itibaren düzenleyiciler bu sembolik mahkemenin yargısal adaletin ya da bu adaleti garanti altına alan hiçbir kurumun yerine geçmek gibi bir hedeflerinin olmadığını belirtti. Yine en başta, mahkemenin hazırlık, geliştirme ve sonrasında yapılacak izleme süreçlerinde hak kaybına uğrayan kadınların haysiyetinin korunacağına, bu kadınların tüm sürece aktif özneler olarak katılmalarının sağlanacağına, kadınlar arasında etnik, siyasi, toplumsal, cinsel yönelim, yaş gibi farklı aidiyetler üzerinden ayırım yapılmayacağına, mağduriyetin tekrarlanmasını engellemeye yönelik olarak önlemler alınacağına ve gerekli koruma ve güvenlik mekanizmalarının kurulacağına dair net tutum alındı. Bu ve bunun gibi mahkemenin

hangi kapsamda, hangi hedefler doğrultusunda, ne türden işbirlikleri ile çalışacağına yönelik yazılı kurallar belirlendi.¹⁰⁸

Cinsel şiddet; tecavüz, cinsel kölelik, zorla hamile bırakma, fahişeliğe zorlama, zorla kısırlaştırma ve bunlarla eş ağırlıkta cinsel şiddet formlarının hepsini kapsayacak şekilde tanımlandı. Ayrıca, failin hangi silahlı gruba mensup olduğu konusunda bir ayırım yapılmayacaktı; Kolombiya'daki çatışmanın tarafı olmuş tüm silahlı aktörler, paramiliter gruplar ve gerillalar bu şiddetin faili olabilirdi. Kolombiya'daki askerî çatışma sürecinde cinsel şiddet suçlarının ne kadar yaygın olarak işlendiğini gösteren pek çok rapor var. Bunlardan biri Oxfam'ın 2009'da yayınladığı rapor, buna göre 2001-2009 tarihleri arasında silahlı gruplar 95.000 kadına tecavüz etti, 26.000 kadını zorla hamile bırakırken 27.000 kadını da kürtaja zorladı ve bunun yanında 175.000'in üzerinde kadına da cinsel tacizde bulundu.¹⁰⁹ 2005 yılında çıkarılan Adalet ve Barış Yasası suçlarını itiraf eden silahlı grup mensuplarına af ya da ceza indirimi hakkı tanıdığı halde, itiraf edilen suçlar arasında cinsel suçlar çok küçük bir oranda kaldı.¹¹⁰

Böylesi bir mahkemeyi düzenlemenin Kolombiya'da hak kaybına uğrayan kadınlar ve insan hakları savunucuları için riskli bir durum

---

108 Humanas Colombia, *Reglamento de Funcionamiento Para El Tribunal Simbolico Contra La Violencia Sexual En El Marco Del Conflicto Armado Colombiano*, Humanas Colombia, 2011, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://www.humanas.org.co/archivos/reglamentofinal.pdf>.

109 Rodrigo Uprimny, "Tribunal simbólico contra la violencia sexual en Colombia," *El Espectador*, 26 Eylül 2011, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://www.elespectador.com/opinion/tribunal-simbolico-contra-la-violencia-sexual-en-colombia-columna-302058>.

110 Verdadabierta, "Fallo simbólico contra la violencia sexual en el conflicto armado," *Verdadabierta*, 26 Eylül 2011, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://www.verdadabierta.com/component/content/article/41-violencia-contra-mujeres/3571-el-fallo-simbolico-de-la-violencia-sexual-en-el-conflicto/>.

yaratabileceği düşünülerek belli stratejiler geliştirildi: Devlet kurumlarıyla ve uluslararası kurumlarla savunuculuk faaliyetleri organize edildi, bu şekilde düzenlenen mahkemeye desteğin artırılması hedeflendi; uluslararası kurumların mahkemeye katılması ve izlemesi sağlandı; hak kaybına uğrayan kadınları, temsilcilerini ve insan hakları savunucularını korumak için ek tedbirler alındı, verilen ifadelerin gizliliği garanti altına alındı, kadınlarla öncesinde birebir görüşmeler yapıldı, izin verdikleri durumda bu görüşmeler kayıt altına alındı, psikolojik destek verebilecek kurumların süreçte yer alması sağlandı.¹¹¹

Mahkemede insan hakları, feminist kuram ve psiko-sosyal çalışmalar alanlarında tanınmış kadın ve erkek hâkimlerden oluşan bir grup; antropoloji, tıp, psiko-sosyal destek, toplumsal cinsiyet alanlarında uzman ve çatışma dönemi cinsel şiddet mağdurlarıyla çalışmalar yürütmüş deneyimli bir uzman grup, uluslararası gözlemci heyeti ve sekreteryaya hazır bulundu. Tüm bu grupların görev ve yetkilerine, sonuç raporunu ve önerilerini yazacak olan hâkimler grubunun yazacakları raporda değinmesi gereken başlıklara kadar tüm konularda mahkeme sürecinin başında tüm düzenleyicilerle birlikte karar alındı. Mahkeme Bogota Ulusal Üniversitesi'nde gerçekleşti. Mahkemede paramiliter gruplar, gerillalar ve devlet temsilcileri tarafından işlenen yedi cinsel şiddet vakasına yer verildi.¹¹² Bunların hepsi, kadınların tehdit edilmelerine rağmen hukuk sistemine başvurarak haklarını aradıkları ancak bir sonuç alamadıkları örneklerdi. Çoğu durumda görmezden gelinmişler, kanıt sunmaları istenmiş hatta başlarına gelenin kendi sorumlulukları olduğu yönünde suçlamalarla karşılaşılmışlardı.

¹¹¹ Humanas Colombia, "Reglamento de Funcionamiento Para El Tribunal Simbolico."

¹¹² Mar Gallego, "Tribunal simbólico emite fallo que sentencia la violencia sexual contra mujeres," *Desde Abajo*, 21 Ekim 2011, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, https://www.desdeabajo.info/ediciones/18382-tribunal-simbólico-emite-fallo-que-sentencia-la-violencia-sexual*-contra-mujeres.html.

Hâkimler grubu uluslararası hukuk, kadın hakları ve stratejik yargılama konusunda deneyimli bir Şilili, bir Amerikalı, iki İspanyol, bir Guatemalalı feminist yargıçtan oluşuyordu. Bu yargıçlar grubu tüm olayları detaylı bir şekilde tanıklardan dinledi. Ancak mahkemede, hak kaybına uğrayan kadınlar için riskli bir durum yaratmaması ve yeniden mağduriyetin önlenmesi için tanıklıklarda gerçek kimlikler ve olayın yaşandığı yerin bilgisi verilmedi. Tanıkların yanında konunun uzmanlarınca hazırlanan raporlar mahkemeye sunuldu. Tüm bu raporlar ve tanıklıklar sonrasında Kolombiya'da gerçekleşen silahlı çatışma süresince cinsel şiddetin tüm silahlı gruplar tarafından sistematik olarak bir savaş silahı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşıldı. Mahkeme sonunda yayınlanan final raporunda Kolombiya devletinin altına imza attığı uluslararası yükümlülüklerle, Amerikalılar Arası Mahkeme tarafından oluşturulan metinlere, Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve özel raporlarına, Anayasa Mahkemesi kararlarına ve Kolombiya'da yürürlükte olan yasalara da referans verildi. Cinsel şiddet suçunun Kolombiya'da devam eden silahlı mücadelenin yapısal bir sorunu olduğuna ve bu mücadeleye barışçıl bir çözüm bulunmasının elzem olduğuna hükmedilen sonuç raporunda maddi tazminatla sınırlı kalmaması gereken onarım programlarından kurumsal tedbirlere pek çok öneri getirildi.¹¹³

Kolombiya'da düzenlenen kadın mahkemeleri özellikle de devlet katında yürütülen bir barış süreci olduğu durumda savaşın sebep olduğu kolektif yıkımlara, savaşan tarafların hepsinin faili olduğu suç kategorilerine ve bu kategorilerin cinsiyetli olanlarına odaklandıkları için çok önemli örnekler. Yine cezasızlığa yaptıkları vurguyla, bu mahkemelerin alternatif bir adalet sağlamak gibi bir hedefinin olamayacağını söylemeleri açısından bize iyi bir örnek sunuyorlar. Aynı zamanda birbirini destekler nitelikte farklı gruplar tarafından benzer süreçlerin

¹¹³ Sonuç raporunun tamamı için bkz. Humanas Colombia, "Pronunciamento Final del Tribunal Simbolico Contra la Violencia Sexual en el Marco del Conflicto Armado," *Humanas Colombia*, 2011, Erişim tarihi: 11 Nisan 2017, <http://www.humanas.org.co/archivos/Pronunciamentofinal.pdf>.

de yürütülebileceğinin örneğini sunuyorlar.
Her mahkeme kadınların kendini ifade etme
biçimlerine özel önem veriyor ve kadın gruplarının
bir arada hareket edebilmelerinin zeminini
oluşturmak adına çok önemli bir fırsat sunuyor.

SONUÇ YERİNE:

KADIN

MAHKEMELERİNİN

HAKİKAT VE ADALET

ARAYIŞI AÇISINDAN

ÖNEMİ

Kadın mahkemeleri hakikat, adalet, yasa, tarih, hafıza ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki karmaşık ilişkiyi düşünme fırsatı sunduğu için çok önemli bir yöntem. Tartışmayı kadınların cinsiyetli deneyimleri üzerinden yaptığı için, tüm bu ilişkileri kesen erkek egemen sistemi merkeze alıyor. Ve tüm diğer mekanizmalar gibi belli ortaklıklar içerse de, farklı çatışmalı durumların özgül dinamiklerine ve o bölgede bu gibi yöntemlerin temel uygulayıcıları olan kadınların örgütlenme ve bir arada hareket etme yönündeki tarihsel birikimlerine bağlı olarak farklılaşıyor.

Öncelikle, kadın mahkemelerini gayri resmî adalet mekanizmalarından biri olarak saksak da onu diğer gayri resmî mekanizmalardan ayırmak gerek. Çatışma sonrası bazı toplumlarda hem daha rahat ulaşılabilir hem de geleneksel olarak daha güvenilir görülüp toplumsal yapıya daha uygun oldukları düşünüldüğü için kullanılan mekanizmalar gayri resmî adalet süreçleri olarak adlandırılıyor. Bu türden geleneksel yöntemlerde esas olan siyasal, toplumsal ve manevi düzenin yeniden sağlanması. Gayri resmî mekanizmalar bir yandan ceza davalarının faili belirlemeyi ve cezalandırmayı odağa alan yaklaşımının onarıcı bir adalet sağlayamayabileceğinden hareket ediyor, diğer yandan da evrensel bir adalet tanımının eleştirisinden yola çıkarak her toplumun kendi adaletini kendi yöntemleriyle sağlayabileceğini iddia ediyor. Ancak bu konuda çalışan araştırmacıların da dikkat çektiği gibi, bu türden geleneksel adalet yöntemleri genellikle toplumsal cinsiyetle bağlantılı suçları ele alış şekliyle mevcut eşitsizliği güçlendirme riski taşıyor. Zira "gelenek" in kalbindeki erkek egemenliği toplumdaki eşitsiz "uyumu" tekrar sağlamak için pekiştirilebiliyor.¹¹⁴ Gayri resmî bir adalet mekanizması olarak kavramsallaştırdığımız kadın mahkemeleri ise resmî ceza yargılamaları süreçlerinin cinsiyetçi uygulamalarına ve adaletin cinsiyetli yapısına dikkat çekmeye çalışıyor. Gayri resmî bir mekanizma olarak kadın mahkemeleri, diğer gayri resmî ve geleneksel yöntemlerin

¹¹⁴ Elisabeth Porter, "Ethical Commitment to Women's Participation in Transitional Justice," *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric* 6 (1) (2013): 12-13.

aksine, toplumsal düzenin kurucu güç ilişkilerini ve toplumsal cinsiyet rejimini veri olarak almıyor.

Cezasızlığın bu denli köklü olduğu Türkiye gibi bir coğrafyada gayri resmî bir sürece vurgu yapmak bu cezasızlığı verili almak riskini de doğurabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, gayri resmî süreçlere dikkat çekmek, ceza yargılamalarına alternatif yöntemler yaratmak olarak düşünülmemeli. Kadın mahkemeleri örneğinde böyle bir alternatif sürecin işletildiğini düşünmek kendilerine mahkeme ismini vermeleri nedeniyle daha da olası. Ancak incelediğimiz örneklerin tümünde ceza yargılamalarına alternatif yargılamaların yapılmasının hedeflenmediği özellikle vurgulanmış. Yine de kadın mahkemeleri yargılamalar alanını etkileme potansiyelini de barındırıyor. Birincisi bu mahkemeler hali hazırda yürürlükte olan yasaların uygulamasındaki sorunlara dikkat çekebiliyor. Ve hedef aldıkları aktörlere (çoğu durumda devletler ve bazı durumda silahlı mücadelenin tüm tarafları) imzaladıkları ve taraf oldukları uluslararası sözleşmelere atıfla sorumluluklarını hatırlatabiliyor.¹¹⁵ Tokyo'da kurulan Cinsel Kölelik üzerine Uluslararası Savaş Suçları Kadın Mahkemesi ve Bogota'da kurulan Silahlı Çatışma Çerçevesinde Yaşanan Cinsel Şiddete Karşı Sembolik Mahkeme, yukarıda da değindiğimiz gibi bunu yapmış. Bununla birlikte var olan yasal düzenlemelerin eksikliklerine dikkat çekerek özellikle toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen yeni yasal düzenlemeler önermeleri de söz konusu. Tam olarak bunu yapmasa da, Saraybosna'da kurulan kadın mahkemesi feminist bir yaklaşımla kadınlara karşı işlenen suçların yeniden tanımlanması için önerilerde bulundu. Bu tarz öneriler üzerinden yeni yasal düzenlemelerin zorlanması mümkün olabilir. Son olarak, kadın mahkemeleri sonuç raporlarında üzerinde uzlaştıkları cinsiyetli yaklaşımı geliştirerek belli davalar üzerine odaklanıp o davalara *amicus curiae* sunabilir.¹¹⁶ Latince bir terim olan *amicus*

¹¹⁵ Otto, "Impunity in a Different Register", 296-303.

¹¹⁶ De Vido, "Women's Tribunals," 167-169.

curiae, mahkemenin dostu anlamına geliyor. Mahkemeye üçüncü taraflar tarafından sunulan *amicus curiae* mütalaası "mahkemeyi daha geniş, daha kapsamlı ve daha doğru bir yasal çerçeveye teşvik etmeyi, alternatif hukuki argümanlar sunarak içtihat geliştirmeyi"¹¹⁷ amaçlıyor.

Bütün bu hukuki müdahalelerin dışında, kadın mahkemeleri bireysel suçluların yargılandığı ceza davalarının sınırlarını genişleterek kolektif suç ve sorumluluk meselesini de tartışmaya açıyor. Böylece kolektif yıkımları, bu konuda bireysel suçun dışında kolektif sorumlulukları görünür kılarak barış mücadelesinin bir arada yaşama hedefinin temellerini toplumsal düzeyde kurmaya yardımcı oluyor.¹¹⁸

Hakikat ve adalet talebinin ve mücadelesinin keşişiminde yer alan kadın mahkemeleri deneyimi, kadınlara yönelik suçların açığa çıkarılması ve toplumsal düzeyde kabulü konusunda çok önemli bir rol oynuyor. Ayrıca, gayri resmî bir sürecin belli avantajlarını kullanarak kadınların bir araya

---

117 Hafıza Merkezi, *Zorla Kaybetmeler Hakkında Amicus Curiae Raporu*, (İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları, 2016), <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/zorla-kaybetmeler-hakkinda-amicus-curiae-raporu/>. Bu yöntemin Türkiye'de uygulanan bir yöntem olduğunu hatırlatmakta fayda var. 12 Aralık 2015 tarihinde, Hasan Gülünay'ın 1992 yılında zorla kaybedilmesi ile ilgili Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Anayasal Haklar ve İnsan Hakları için Avrupa Merkezi (European Center for Constitutional and Human Rights) ve İnsan Hakları Ortak Platformu bileşenlerinden İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Gündemi Derneği, İnsan Hakları Araştırmaları Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin ortak imzaları ile Anayasa Mahkemesi'ne görüş sunuldu ve mahkeme de metni değerlendirmek üzere kabul etti. Yine Hafıza Merkezi adına Başak Çalı ve Hülya Dinçer ile Osman Doğru, Anayasa Mahkemesi'ne sunmak üzere hakikat hakkının önemine vurgu yapan iki *amicus curiae* hazırladı. Bkz. Hafıza Merkezi, "Anayasa Mahkemesine İki Yeni Hukuki Görüş Sunduk," *Hafıza Merkezi*, 11 Nisan 2017, <http://hakikatadalethafiza.org/anayasa-mahkemesine-iki-yeni-hukuki-gorus-sunduk/>.

118 Kolektif sorumluluk ve bireysel suç tartışması için bkz. Karl Jaspers, *Suçluluk Sorunu: Almanya'nın Siyasal Sorumluluğu Üzerine*, çev. Emre Zeybekoğlu, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2015).

gelmeleri, birbirlerini ve farklı deneyimlerini dinlemeleri, bir arada hareket edebilmenin yollarını müzakere etmeleri açısından da bu mahkeme deneyimi önemli.

Raporun ilk bölümünde Türkiye'de Kürt meselesi ekseninde devam eden çatışmalı duruma karşı kadınların ne şekilde mücadele ve müdahale ettiklerine değindik. Hem Kürt kadınlar kendi örgütlülükleri ile hem de Türkiyeli kadınlar olarak feministler ve farklı örgütlenmelerden kadınlarla birlikte barış mücadelesini adalet ve hakikat talebini dillendirerek ortaya koydular ve mücadeleyi sürdürüyorlar. Bunun yanında yine en başta değindiğimiz gibi doğrudan barış mücadelesi başlığı altında değerlendirilirse de, Kürt sorunu bağlamında çatışma kaynaklı suçlarla hesaplaşılması için verilen mücadelenin aktif öznelerinin arasında çok sayıda kadın yer alıyor. Tüm bu mücadele tarihinin biriktirdiği deneyimle birlikte dünya deneyimlerine bakmak aktif politik öznelere farklı yöntemler geliştirmek açısından bir fikir verebilir.

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi olarak geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlalleriyle hesaplaşma sürecinde kullanılan farklı mekanizmalar konusunda bir bilgi birikimi yaratmaya ve bu yolla toplumsal barışın inşasında rol alan aktörleri desteklemeye çalışıyoruz. Silahlı çatışmaların cinsiyetli etkileriyle hesaplaşmayı hedefleyen bir yöntem olarak kadın mahkemelerini ele alırken de amacımız bu mahkemeler aracılığıyla bir tartışma açmaktır. Raporu bu hedefe uygun olarak bu tartışmayı başlatmasını umduğumuz belli sorular ve sorun alanlarıyla bitirmek istiyoruz. Şüphesiz ki bu sorulara yanıt arayacak olanlar barış, hakikat ve adalet mücadelesinde emek veren aktif politik özneler.

- Kadın mahkemeleri tartışmasını yapmak barış mücadelesi alanının cinsiyetlendirilmesini kolaylaştıran bir yöntem olabilir mi?

- Bu mahkemeler, barış mücadelesinin farklı aktörlerini bir araya getirmek için bir yöntem olabilir mi?

- Cezasızlığın bu denli köklü olduğu bir coğrafyada ceza yargılamalarını ikincilleştirme riski yaratır mı?

- Cinsiyetli suçları ele alırken bazı suç kategorilerini öne çıkarıp diğerlerini ikincilleştirme riski yaratır mı?

- Uzun yıllardır cezasızlığa karşı devam eden mücadeleyi toplumsal cinsiyet temelinde yeniden ele almak için bir fırsat yaratır mı?

- Kadın mahkemelerinin farklı formlarını düşünmek çatışma kaynaklı cinsiyetli deneyimleri ifşa etmek ya da bu suçlarla ilgili somut politik sonuç almak arasında bir tercihe yol açar mı? Böylesi bir tercih yapmak mücadeleyi sınırlayıcı bir etki yapar mı?

- Kadınların cinsiyetli çatışma deneyimleri derken hangi kadınların deneyiminden bahsedileceğine yönelik bir tartışma yapmak farklı kadınlık deneyimlerinin konuşulmasının önünü açar mı? Bu tartışma Kürt sorunu bağlamında kadınlar arası köprüler kurmaya fayda sağlar mı?

- Özellikle Türkiye gibi yerel koşulların özgüllüğüne sıkça vurgu yapılan bir coğrafyada kadın mahkemeleri ulusal düzeyde mi uluslararası boyutuyla mı tartışılmalı?

RAPOR

KAPSAMINDA

GÖRÜŞME YAPILAN

KADINLAR

AYŞE BERKTAY

AKSU BORA

HANDAN ÇAĞLAYAN

DOLY ENRIQUEZ

YAKIN ERTÜRK

FİLİZ KARAKUŞ

EREN KESKİN

BESİME KONCA

GÜLSEREN ONANÇ

PINAR ÖĞÜNÇ

YILDIZ RAMAZANOĞLU

DIANA ESTHER GUZMAN RODRIGUEZ

NÜKHET SİRMAN

FATMA BOSTAN ÜNSAL

CANDAN YILDIZ

LEMAN YURTSEVER

KAYNAKÇA

Accatino, Daniela ve Cath Collins. "Hakikat, Kanit, Hakikat: Ulusal İnsan Hakları Davalarında Tanıklık, Arşiv ve Teknik Verilerin Kullanımı." *gev. Feride Eralp. Hafıza Merkezi. Erişim tarihi: 15 Haziran 2017. http://failibelli.org/wp-content/uploads/2017/01/Accatino-Collins_Hakikat-kanit-hakikat1.pdf. Metnin aslı: Accatino, Daniela ve Cath Collins. "Truth, Evidence, Truth: The Deployment of Testimony, Archives and Technical Data in Domestic Human Rights Trials." *Journal of Human Rights Practice* 8 (2016): 81-100.*

Ahıska, Meltem. "Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı." *Amargi* 2 (2006): 20-22.

Argibay, Carmen M. "Sexual Slavery and the Comfort Women of World War II." *Berkeley Journal of International Law* 21 (2) (2003): 375-389. Erişim tarihi: 13 Mart 2017. <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=bjil>.

Aslan, Özlem. "Politics of Motherhood and the Experience of the Mothers of Peace in Turkey." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

Barış için Kadın Girişimi. *Çözüm Süreci Raporu Ocak-Aralık 2013*. İstanbul: Barış için Kadın Girişimi, 2013.

Baytok, Cemre. "Political Vigilance in Court Rooms: Feminist Interventions in the Field of Law." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2012.

Bell, Christine ve Catherine O'Rourke. "Does Feminism Need a Theory of Transitional Justice? An Introductory Essay." *International Journal of Transitional Justice* 1 (2007): 23-44.

Berktaş, Fatma. "Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?" *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar* içinde, der. Şirin Tekeli, 279-290. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Bora, Aksu ve Asena Günel. "Önsöz" *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde, der. Aksu Bora ve Asena Günel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Bouvier, Virginia M. *Gender and the Role of Women in Colombia's Peace Process*. New York: UN Women, 2016. Erişim tarihi: 18 Nisan 2017. <https://www.usip.org/sites/default/files/Gender-and-the-Role-of-Women-in-Colombia-s-Peace-Process-English.pdf>.

Bozan, Gülşen ve Ayfer Ekin. "Kürt Kadın Hareketi ve Örgütlenme Deneyimleri." *Özgürlüğü Ararken – Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* içinde, der. Berivan Kum, Fatma Gülçiçek, Pinar Selek ve Yeşim Başaran, 203-220. İstanbul: Amargi Yayınları, 2005.

Campanaro, Jocelyn. "Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes." *The Georgetown Law Journal* 89 (2000): 2557-2592.

Can, Başak. "Barış Anneleri." *Toplum ve Kuram* 9 (2014): 35-42.

Can, Filiz. "12 Üniversitede Kadın Çalışmaları Merkezi." *Bianet*, 10 Mayıs 2006. Erişim tarihi: 25 Nisan 2017. <https://m.bianet.org/bianet/kadin/78864-12-universitede-kadin-calismalari-merkezi>.

Chroniques du Monde. "Corte de Mujeres, Contra el Olvido y para la Re-Existencia." *Chroniques du Monde*, 8 Ekim 2015. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. http://chroniques.monde.free.fr/article.php3?id_article=48.

Çağlayan, Handan. *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar – Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Çağlayan, Handan. *Kürt Kadınların Penceresinden – Resmi Kimlik Politikaları, Milliyetçilik, Barış Mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Çelikkan, Murat (der.). *Hakikat Komisyonları. Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği*. İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları, 2014.

Daşlı, Güneş, Nisan Alıcı ve Ulrike Flader. *Kadınların Barış Mücadelesinde Dünya Deneyimleri: Sırbistan, Kosova, Sri Lanka, Suriye*. İstanbul: Demos Yayınları, 2017.

De Vido, Sara. "Women's Tribunals to Counter Impunity and Forgetfulness: Why are They Relevant for International Law." *Deportate, Esuli, Profughe* 33 (2017): 145-173.

Dinçer, Hülya. "Geçiş Dönemi Adaleti ve Toplumsal Cinsiyet: Kimin İçin Adalet Kimin Hakikati." *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2014) (2): 227-261.

Duhaček, Daša G. "Women's Court: A Feminist Approach to In/Justice." *Women's Courts: About the Process* içinde, der. Staša Zajović, 68-100. Belgrad: Women in Black and Center for Women's Studies, 2015.

Eroğlu, Doğu. "Maside Ocak ile söyleşi: 'Her kayıp yakını sevdiğinin son sözünü bilmek ister.'" *Türkiye'den Şiddet Hikâyeleri*. Erişim tarihi: 26 Nisan 2017. <http://www.siddethikayeleri.com/portfolio/her-kayip-yakini-sevdiginin-son-sozunu-bilmek-ister/#.WUvaeGiyiUk>.

Franke, Katherine M. "Gendered Subjects of Transitional Justice." *Columbia Journal of Gender and Law* 15 (3) (2006): 813-828.

Gallego, Mar. "Tribunal simbólico emite fallo que sentencia la violencia sexual contra mujeres." *Desde Abajo*, 21 Ekim 2011. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. https://www.desdeabajo.info/ediciones/18382-tribunal-simbolico-emite-fallo-que-sentencia-la-violencia-sexual*-contra-mujeres.html

Garibian, Sévane. "Hayaletler de Ölü. 'Hakikat Hakkı' yoluyla Kaybetmelere Karşı Durmak ve Arjantin'deki Hakikat Yargılamaları (Juicios por la Verdad)." çev. Özlem Kaya. *Hafıza Merkezi*. Erişim tarihi: 15 Haziran 2017. <http://failibelli.org/wp-content/uploads/2016/02/S%C3%A9vane-Garibian-Hayaletler-de-Olur.pdf> *Metnin aslı*: Garibian, Sévane. "Ghosts Also Die: Resisting Disappearance through the 'Right to the Truth' and the Juicios por la Verdad in Argentina." *Journal of International Criminal Justice* 12(3) (2014): 515-538.

Gobodo-Madikizela, Pumla. *Women's Contributions to South Africa's Truth and Reconciliation Commission*. Women Waging Peace & The Policy Commission, 2005. Erişim tarihi: 3 Nisan 2017. https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/11_women_s_contributions_to_south_africa_s_truth_and_reconciliation_commission.pdf

Göral, Özgür S. "Kadınlar vardır ya da Türkiye de feminist hareketin eleştirel bir analizi." *Devrimci Marksizm* 4 (2007): 45-60.

Göral, Özgür S., Ayhan Işık ve Özlem Kaya. *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler*. İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları, 2013.

Hafıza Merkezi. *Zorla Kaybetmeler Hakkında Amicus Curiae Raporu*. İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları, 2016. <http://hakikatadalethafiza.org/kaynak/zorla-kaybetmeler-hakkinda-amicus-curiae-raporu/>.

Hafıza Merkezi. "Anayasa Mahkemesine İki Yeni Hukuki Görüş Sunduk." *Hafıza Merkezi*, 11 Nisan 2014. <http://hakikatadalethafiza.org/anayasa-mahkemesine-iki-yeni-hukuki-gorus-sunduk/>.

Halide ve Canan. "Roza ve Jujin Dergileri." *Özgürlüğü Ararken – Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* içinde, der. Berivan Kum, Fatma Gülççek, Pınar Selek ve Yeşim Başaran, 221-238. İstanbul: Amargi Yayınları, 2005.

Henry, Nicola. "Memory of an Injustice: The 'Comfort Women' and the Legacy of the Tokyo Trial." *Asian Studies Review* 37, No.3 (2013): 362-380.

Humanas Colombia. "Reglamento de Funcionamiento Para El Tribunal Simbolico Contra La Violencia Sexual En El Marco Del Conflicto Armado Colombiano." *Humanas Colombia*, 2011. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://www.humanas.org.co/archivos/reglamentofinal.pdf>.

Humanas Colombia. "Pronunciamiento Final del Tribunal Simbolica Contra la Violencia Sexual en el Marco del Conflicto Armado." *Humanas Colombia*, 2011. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://www.humanas.org.co/archivos/Pronunciamientofinal.pdf>.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. "Crimes of Sexual Violence - In numbers." *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Eylül 2016. Erişim tarihi: 18 Nisan 2017. <http://www.icty.org/en/in-focus/crimes-sexual-violence/in-numbers>.

İstanbul Feminist Kolektif (der.) *Kirpiğiniz Yere Düşmesin: Kadınlar Hayatlarına Sahip Çıkıyor*. İstanbul: Güldünya Yayınları, 2016.

Jaspers, Karl. *Suçluluk Sorunu: Almanya'nın Siyasal Sorumluluğu Üzerine*. çev. Emre Zeybekoğlu. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.

Karakuş, Filiz. "Tecavüz bir erkek eylemidir, bir erkeklik suçudur!" *Feminist Politika* 14 (2012): 22-23.

Karakuş, Filiz. "Anaların acısı barış getirir mi?" *Feminist Politika* 25 (2015): 36-37.

Kaya, Özlem ve Hatice Bozkurt. *Fotoğrafi Kaldırmak: Eşi Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri*. İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Çalışmaları Yayınları, 2014.

Keskin, İçten. "Kürtaj tartışmaları ve feminizm." *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 7 (1) (2015): 86-95. Erişim tarihi: 10 Nisan 2017. http://cins.ankara.edu.tr/13_7.pdf.

Kono, Yohei. "Statement by the Chief Cabinet Secretary Yohei Kono on the result of the study on the issue of 'comfort women'."

Ministry of Foreign Affairs of Japan, 4 Ağustos 1993. Erişim tarihi: 13 Mart 2017. <http://www.mofa.go.jp/policy/women/fund/state9308.html>.

Koss, Mary P., Lisa A. Goodman, Angela Browne vd. *No safe haven: Male violence against women at home, at work, and in the community*, Washington, DC: American Psychological Association, 1998.

Lambourne, Wendy ve Vivianna Rodriguez Carreon. "Engendering Transitional Justice: a Transformative Approach to Building Peace and Attaining Human Rights for Women." *Human Rights Review* 17 (1) (2016): 71-93.

Maculan, Elena. "Uluslararası Suçların Ulusal Düzeyde Kovuşturulması: Arjantin'deki Hakikat Davalarından Alınacak Dersler." çev. Fethi Keleş. *Hafıza Merkezi*. Erişim tarihi: 15 Haziran 2017. <http://failibelli.org/wp-content/uploads/2016/09/Elena-Maculan-Uluslararası-Suclarin-Ulusal-Duzeyde-Kovusturulmasi-Arjantindeki-Hakikat-Davalarindan-Alinacak-Dersler.pdf>. *Metnin aslı*: Maculan, Elena. "Prosecuting International Crimes at National Level: Lessons from the Argentine 'Truth-Finding Trials' " *Utrecht Law Review* 8 (1): 106-121.

Maynard, Mary ve Jalna Hanmer. *Women, Violence and Social Control*. Londra: Palgrave MacMillan, 1987.

Mertus, Julie. *Women's Participation in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY): Transitional Justice for Bosnia and Herzegovina*. Women Waging Peace & The Policy Commission, 2004. Erişim tarihi: 5 Mart 2017. https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2004/07/19_women_s_participation_in_the_international_criminal_tribunal_for_the_former_yugoslavia_icty_transitional_justice_for_bosnia_and_herzegovina.pdf.

Murayama, Tomiichi. "On the occasion of the 50th anniversary of the war's end." *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 15 Ağustos 1995. Erişim tarihi: 13 Mart 2017. <http://www.mofa.go.jp/announce/press/pm/murayama/9508.html>.

Nesiah, Vasuki. "Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: İlkeler, Politikalar ve Usul ve Yöntemler." çev. Hafıza Merkezi. Erişim tarihi: 3 Nisan 2017. <http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/01/Nesiah-HKToplumsalCinsiyet1.pdf>. *Metnin aslı*: Nesiah, Vasuki. "Truth Commissions and Gender: Principles, Policies, and Procedures" New York: International Center for Transitional Justice, 2006. <https://www.ictj.org/>

[publication/truth-commissions-and-gender-principles-policies-and-procedures](http://www.ictj.org/publication/truth-commissions-and-gender-principles-policies-and-procedures).

Organizacion Femenina Popularareas. "Cortes de Mujeres en Colombia." *Organizacion Femenina Popularareas*, 20 Temmuz 2012. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://organizacionfemeninapopularareas.blogspot.com.tr/2012/07/cortes-de-mujeres-en-colombia.html>.

Organizacion Femenina Popularareas. "Corte Regional de Mujeres." *Organizacion Femenina Popularareas*, 20 Kasım 2012. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://organizacionfemeninapopular.blogspot.com.tr/2012/11/25n-corte-regional-de-mujeres.html>.

Organizacion Femenina Popularareas. "Declaracion del Movimiento Social" *Organizacion Femenina Popularareas*, 20 Kasım 2012. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://organizacionfemeninapopular.blogspot.com.tr/2012/11/declaracion-del-movimiento-social-de.html>.

Otto, Dianne. "Impunity in a Different Register: People's Tribunals and Question of Judgment, Law and Responsibility." *Anti-Impunity and the Human Rights Agenda* içinde, der. Karen Engle, Zinaida Miller ve D. M. Davis, 291-328. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Phelps, Andrea R. "Gender-based War Crimes: Incidence and Effectiveness of International Criminal Prosecution", *William & Mary Journal of Women and the Law* 12 (2) (2006): 499-520. Erişim tarihi: 3 Nisan 2017. <http://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=wmjowl>.

Popular Resistance. "The Women's Court: A Feminist Approach To Justice." *Popular Resistance*, 22 Mayıs 2015. Erişim tarihi: 22 Mart 2017. <https://www.popularresistance.org/the-womens-court-a-feminist-approach-to-justice/>.

Porter, Elisabeth. "Ethical Commitment to Women's Participation in Transitional Justice." *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric* 6 (2013): 1-20.

Ross, Fiona. *Bearing Witness: Women and the Truth and Reconciliation Commission in South Africa*. Londra: Pluto Press, 2003.

Russell, Diane E. H. ve Nicole Van De Ven. "Preface." *Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal* içinde, der. Diane E. H. Russell ve Nicole Van De Ven. Berkeley: Russell Publications, 1976.

Russell, Diana E. H. "Report on the International Tribunal on Crimes against Women." *Frontiers: A Journal of Women Studies* 2 (1) (1977): 1-6.

Sakamoto, Rumi. "The Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: A Legal and Feminist Approach to the 'Comfort Women' Issue." *New Zealand Journal of Asian Studies* 3 (1) (2001): 49-58. Erişim tarihi: 13 Mart 2017. <http://www.nzasia.org.nz/downloads/NZJAS-June01/Comfortwomen.pdf>.

Savran, Gülnur. "Yolun neresindeyiz?" *Pazartesi* 36 (1998): 3-4.

Sirman, Nükhet. "Cuma, Cumartesi, Pazar Anneleri." *Amargi* 15 (2011): 19-20.

Sosyalist Feminist Kolektif. "Cezaevlerindeki Şiddete Karşı 'Siyah Eylem'" / 1989. *Sosyalist Feminist Kolektif*. Ekim 2013. Erişim tarihi: 7 Nisan 2017. <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/tarihimizden-kampanyalar/cezaevlerindeki-siddete-kars-siyah-eylem/>

Šoštarić, Maja. *War Victims and Gender-Sensitive Truth, Justice, Reparations and Non-Recurrence in Bosnia and Herzegovina*. Utrecht: Impunity Watch, 2012. Erişim tarihi: 12 Nisan 2017. http://www.impunitywatch.org/docs/Gender_Research_Report_BiH_English.pdf.

Şentürk, Burcu. *İki Tarafta Evlat Acısı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Takahashi, Tetsuya. *Can Philosophy Constitute Resistance?* Tokyo: The University of Tokyo Center for Philosophy, 2008.

The Women's International War Crimes Tribunal. "The Women's International War Crimes Tribunal for the Trial of Japan's Military Sexual Slavery, Judgment on the Common Indictment and the Application for Restitution and Reparation." Lahey, 2001. Erişim tarihi: 13 Mart 2017. http://vawwrrac.org/judgement_e01.pdf.

Uprimny, Rodrigo. "Tribunal simbólico contra la violencia sexual en Colombia." *El Espectador*, 26 Eylül 2011. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://www.elespectador.com/opinion/tribunal-simbolico-contra-la-violencia-sexual-en-colombia-columna-302058>.

Üstündağ, Nazan. "Türkiye'de barış süreci ve toplumsal cinsiyet." İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2011. Erişim tarihi: 25 Nisan 2017. <https://tr.boell.org/tr/2014/11/13/turkiyede-baris-sureci-ve-toplumsal-cinsiyet>.

Valji, Nahla. "Bir Fırsat Penceresi: Kadınlar için Geçiş Dönemi Adaleti Çalışmaları." çev. Özlem Kaya. *Hafıza Merkezi*. Erişim tarihi: 3 Nisan 2017. http://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/02/Valji_Kad%C4%B1nGe%C3%A7i%C5%9FD%C3%B6nemiAdaleti_pb2010.pdf. Metnin aslı: Valji, Nahla. "A Window of Opportunity? Making Transitional Justice Work for Women." UN Women, 2010. <http://www.unwomen.org/-/media/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2012/10/06B-Making-Transitional-Justice-Work-for-Women.pdf>.

Vietnam War Crimes Tribunal. "Vietnam War Crimes Tribunal." Erişim tarihi: 22 Ocak 2017. <http://raetowest.org/vietnam-war-crimes/russell-vietnam-war-crimes-tribunal-1967.html#v11-russ>.

Watts, Nicole. *Sandıkla Meydan Okumak – Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu*, çev. Bilgesu Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Women's Court. "Women's Court-Feminist Justice: Judicial Council: Preliminary Decisions and Recommendations." Saraybosna: *Women's Court*, 2015. Erişim tarihi: 3 Mart 2017. http://www.zenskisud.org/en/pdf/2015/Womens_Court_Preliminary_Decision_Judicial_Council_2015.pdf.

Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Zaharijević, Adriana. "On Trial at the Women's Court: Gender Violence, Justice and Citizenship." *Citizenship at Southeast Europe*, 19 Aralık 2012. Erişim tarihi: 10 Mart 2017. <http://www.citsee.eu/citsee-story/trial-women%E2%80%99s-court-gender-violence-justice-and-citizenship>.

Zajović, Staša. "The Women's Court - a Feminist Approach to Justice: Review of the Process of Organizing of the Women's Court." *Women's Courts: About the Process* içinde, der. Staša Zajović, 6-68. Belgrad: Women in Black and Center for Women's Studies, 2015.

Verdadabierta. "Fallo simbólico contra la violencia sexual en el conflicto armado." *Verdadabierta*, 26 Eylül 2011. Erişim tarihi: 11 Nisan 2017. <http://www.verdadabierta.com/component/content/article/41-violencia-contra-mujeres/3571-el-fallo-simbolico-de-la-violencia-sexual-en-el-conflicto/>.

İNTERNET SİTELERİ

Bianet Erkek Şiddeti Çetelesi. Erişim tarihi: 26 Nisan 2017. <http://bianet.org/konu/erkek-siddeti-cetelesi>.

Faili Belli. Erişim tarihi: 12 Haziran 2017. <http://failibelli.org>.

Kadın Cinayetlerine Karşı İsyandayız İnişiyatifi. Erişim tarihi: 26 Nisan 2017. <http://kadincinayetlerineisyandayiz.blogspot.com.tr>.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. Erişim tarihi: 26 Nisan 2017. <https://kadincinayetleriniidurduracagiz.net>.

Mor Çatı. Erişim tarihi: 26 Nisan 2017. <https://www.morcaati.org.tr/>.

Permanent Peoples' Tribunal. Erişim tarihi: 5 Mart 2017. <http://permanentpeoplestribunal.org/?lang=en>.

RECOM, "What is RECOM?," Erişim tarihi: 1 Haziran 2017. <http://recom.link/sta-je-rekom/>.

Women's Active Museum on War and Peace. "About us." Erişim tarihi: 28 Haziran 2017. <http://wam-peace.org/en/aboutus/>.

Women's Court – Feminist Approach to Justice. Erişim tarihi: 3 Mart 2017. <http://www.zenskisud.org/en/o-zenskom-sudu.html>.

World Courts of Women. Erişim tarihi: 10 Mart 2017. <https://worldcourtsofwomen.wordpress.com/>.

© Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2018

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlallerini ve bu ihlallerin temel niteliklerini ortaya çıkarmayı, hakkı ihlal edilenleri ve yakınlarını adalet arayışlarında desteklemeyi ve bu ihlaller ile ilgili toplumsal hafızayı güçlendirerek siyasi barışa ve demokrasiye katkı sağlamayı hedefler.

Kadınların Türkiye'de ve küresel ölçekte yürüttükleri hakikat ve adalet arayışlarıyla barış mücadelelerine alan açabilecek bir mekanizma olan kadın mahkemelerini ele alan bu rapor üç bölümden oluşuyor. İlk bölümünde Türkiyeli kadınların hakikat, adalet ve barış mücadeleleri ele alınıyor. Raporun esasını oluşturan iki ana bölümden ilkinde, küresel ölçekteki barış mücadelesinin hakikat ve adalet talepleri cinsiyetlendirilmiş bir yaklaşımla analiz ediliyor. Raporun üçüncü bölümü üç örneğe odaklanarak kadın

mahkemeleri mekanizmasını tartışmaya açıyor: Japonya, Eski Yugoslavya Ülkeleri ve Kolombiya.

Raporu yazarken Türkiyeli kadınların muazzam çabasından ve uluslararası feminist hareketin ve özgül kadın hareketlerinin birikiminden ilham aldık. İnanıyoruz ki barış mücadelesinin zorlu zamanlardan geçtiği Türkiye'de bu tartışmalar ilerleyen zamanlarda çok daha etraflı biçimde yapılacak. Raporun bu tartışmaları beslemesini, ilham aldığımız kadın mücadelesine katkı sunmasını ve barış mücadelesini derinleştirmesini umuyoruz.

9 786058 381452